

Janette Gubricová

PIONIERSKE CESTY

*Výchovný systém pionierov na Slovensku
v rokoch 1948 – 1989 ako spôsob implikácie
systému komunistickej ideológie
do mimoškolskej činnosti detí*

Trnava 2025

Recenzenti:

doc. PhDr. Soňa Gabzdilová, CSc.
doc. PhDr. Dana Kasperová, Ph.D.

Monografia je výstupom projektu VEGA č.
1/0190/24

*Režimová angažovanosť vs. tichá rezistencia v
totalitnej edukácii na Slovensku (2024-2027)*

© Janette Gubicová, 2025
ISBN 978-80-568-0758-3

OBSAH

Úvod	8
1. Metodologické východiská monografie	11
1.1. Aktuálny stav riešenia problematiky	11
1.2. Zameranie výskumu	14
1.3. Metodologický rámec výskumu	17
2. Historické a ideologické východiská vzniku Pionierskej organizácie	26
2.1. Počiatky vzniku detskej komunistickej organizácie	26
2.2. Vývoj detského komunistického hnutia v Československu po 1. svetovej vojne	28
2.2.1. <i>Mladí priekopníci</i>	30
2.2.2. <i>Proletársky skauting</i>	35
2.2.3. <i>Proletárska telovýchova</i>	40
2.3. Základné princípy utvárania detskej a mládežníckej organizácie leninského typu	45
2.4. Vývoj mládežníckeho komunistického hnutia v Československu po 1. svetovej vojne	48
2.5. Detské a mládežnícke komunistické hnutie po Mníchove a v národnooslobodzovacom boji	52
2.5.1. <i>Revolučná mládež Slovenska</i>	52
2.5.2. <i>Hlinkova mládež</i> ..	53
3. Formovanie jednotnej detskej organizácie po ukončení 2. svetovej vojny	56
3.1. Junák	60

3.2. Sváz mládeže Karpát	67
3.3. Sváz slovenskej mládeže	72
4. “Budovanie nových socialistických zajtrajškov“	83
4.1. Demokratický centralizmus	84
4.2. Spoločné vlastníctvo a riadená ekonomika ...	86
4.3. Násilná kolektivizácia poľnohospodárstva ...	90
4.4. Vedecký svetonázor	93
4.5. Obmedzovanie slobody ako nástroj upevnenia moci	98
4.6. Socialistická morálka	103
4.7. Jednotný školský systém	104
4.8. Zmeny v mimoškolskej výchove po roku 1948	107
5. Komunistická výchova detí v Pionierskej organizácii	111
5.1. Pionierska organizácia v procese budovania socialistickej spoločnosti	111
5.2. Pionierska organizácia Československého sväzu mládeže	114
5.3. Pionierska organizácia Socialistického zväzu mládeže	130
5.4. Pioniersky sľub ako výraz lojality ku Komunistickej strane Československa ...	139
5.5. Komunistická ideológia v pionierskych zákonoch a symboloch Pionierskej organizácie	143
5.6. Iskry v mozaike komunistickej výchovy detí	160

6. Výchovný systém pionierov a iskier	164
6.1. Čo má vedieť a poznať pionier	165
6.2. Pionierske plamene a Pionierske cesty	170
6.3. Ďalšie formy pionierskej práce	173
6.3.1. <i>Ideovo-výchovná činnosti</i>	173
6.3.2. <i>Záujmová činnosť</i>	179
6.3.3. <i>Výchova k tvorivej práci a k vedecko-technickému pokroku</i>	181
6.3.4. <i>Telovýchovná, turistická a branná Činnosť</i>	184
6.3.5. <i>Výchova umením</i>	189
6.3.6. <i>Letná činnosť pionierov</i>	193
6.4. Úloha propagandy v Pionierskej organizácii	197
 Záver	 208
 Zoznam použitej literatúry	 213
 Prílohy	 234

Zoznam skratiek

CVTI	Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky
ČSM	Československý sväz mládeže
DIKDA	Digitálna knižnica a digitálny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine
f.	fond
KSČ	Komunistická strana Československa
KSS	Komunistická strana Slovenska
MDŽ	Medzinárodný deň žien
MŠaP	Múzeum školstva a pedagogiky
PO	Pionierska organizácia
R	respondent
ROH	Revolučné odborové hnutie
s.	signatúra
SNA	Slovenský národný archív v Bratislave
SÚV SZM	Slovenský ústredný výbor Socialistického zväzu mládeže
SZM	Socialistický zväz mládeže
š. č.	škatuľa číslo
Zb.	Zbierka
SČM	Sväz českej mládeže
SMK	Sväz mládeže Karpát
SSM	Sväz slovenskej mládeže
SZM	Socialistický zväz mládeže
ÚV	Ústredný výbor
ÚV KSČ	Ústredný výbor Komunistickej strany Československa
ZNB	Zbor národnej bezpečnosti

Úvod

Pionierska organizácia Československého sväzu mládeže, neskôr Socialistického zväzu mládeže predstavovala jednotnú, a s výnimkou krátkeho obdobia koncom 60. rokov, aj jedinú detskú a mládežnícku organizáciu. Sledovala ciele komunistickej výchovy, zamerané na výchovu novej generácie detí a mladých ľudí, lojálnych ku komunistickému režimu. Budovaním silného socialistického štátu mala prispievať k jednote a sile socialistického bloku vedeného Sovietskym zväzom. Formovala generácie detí a mládeže počas celého obdobia socializmu až do svojho zániku v roku 1990.

Komunistická strana Československa v procese formovania detskej a mládežníckej organizácie vychádzala z podobných detských pionierskych a mládežníckych komunistických organizácií, pôsobiacich v iných socialistických krajinách. Ako hlavný vzor pre všetky socialistické štáty slúžil model Pionierskej organizácie Vladimíra Iljiča Lenina a mládežnícky Komsomol v Sovietskom zväze. Práve tieto organizácie predstavovali “prototyp“ detského a mládežníckeho hnutia vo všetkých socialistických krajinách, vrátane Československa.

Aj keď sa činnosť Pionierskej organizácie naplno rozvinula až po roku 1948, snahy o jej budovanie môžeme sledovať už v oveľa skoršom období. Myšlienky na vytvorenie jednotnej detskej a mládežníckej komunistickej organizácie sa začínali objavovať súbežne so vznikom Komunistickej strany Československa. Naplno sa rozvinuli po ukončení 2. svetovej vojny. Súviseli s jej silnejúcim vplyvom a podporou zo strany Sovietskeho zväzu. Komunistická strana Československa v pomerne krátkom

čase (1945-1948) vyvinula veľké úsilie na získanie vplyvu v detských a mládežníckych organizáciách, ktoré po ukončení 2. svetovej vojny obnovili svoju činnosť. Práve v nich videla potenciál vlastnej členskej základne. Toto úsilie bolo zavŕšené na Zlučovacej konferencii zväzov mládeže 23. až 24. apríla 1949 v Prahe, kde došlo k vytvoreniu jednotnej organizácie – Československého sväzu mládeže a jeho detskej Pionierskej organizácie. Aj keď bola Pionierska organizácia počas celej doby existencie úzko spätá s Československým sväzom mládeže (neskôr aj so Socialistickým zväzom mládeže), jej činnosť bola vo viacerých oblastiach odlišná. Vzhľadom na šírku uvedenej problematiky sa v našej monografii budeme podrobnejšie zaoberať iba Pionierskou organizáciou, aj keď v niektorých častiach sa dotkneme aj fungovania mládežníckych zväzov.

Pionierska organizácia významne ovplyvnila niekoľko generácií detí a mládeže vyrastajúcich v období socializmu. Svoju činnosť postavila na premyslenom systéme organizácie voľnočasovej činnosti detí, ktorá sa realizovala v úzkej spolupráci so školou na základe metodicky kvalitne spracovaných výchovných systémov. Prinášala množstvo zážitkov a zaujímavých aktivít, ktoré boli zamerané na osobnostný rozvoj ale aj oddych. Na druhej strane je potrebné poukázať na silný ideologický koncept tejto organizácie. Vychádzal priamo z politiky Komunistickej strany Československa. Prostredníctvom Československého sväzu mládeže a neskôr aj Socialistického zväzu mládeže prenikal do všetkých činností organizovaných pionierskou organizáciou. Prejavoval sa napríklad v “dobrovoľnom“ členstve v Pionierskej organizácii, v masovosti a jednote organizácie, v centralistickom vedení a v neposlednom rade

v neslobode, ktorú uvedená organizácia, ale aj celá doba,
priniesla.

1. METODOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ MONOGRAFIE

Pionierska organizácia predstavovala detskú komunistickú organizáciu, ktorá bola pre budovanie a fungovanie socialistického zriadenia zásadná. Združovala veľký počet detí, na ktorý pôsobila takmer počas ich celej školskej dochádzky. Do svojej činnosti implementovala komunistickú ideológiu, pomocou ktorej sa snažila vychovať “novú generáciu“ schopnú budovať socializmus.

1.1. Aktuálny stav riešenia problematiky

Obdobie 20. storočia nesporne patrí k najzložitejším obdobiam dejín. Prinieslo dve svetové vojny, veľké víťazstvá, ale aj prehry, veľkú hospodársku krízu, vznik a pád viacerých totalitných režimov – či už ľavicovo alebo pravicovo orientovaných. Obdobia totality predstavujú vždy výzvy pre vedecké bádanie. Nie je jednoduché ich skúmať, keďže pravda bola často považovaná za lož a lož za pravdu. Kritické prehodnocovanie týchto období historikmi – podobne je tomu aj v pedagogických vedách, je možné až s odstupom.

Čo sa týka publikácií, ktoré reflektujú školstvo, výchovu a vzdelávanie na Slovensku v období socializmu vo všeobecnosti, ide o viaceré knižné tituly, napríklad v editorstve B. Kudláčovej – *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca druhej svetovej vojny po obdobie normalizácie* (2017), *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu* (2018), *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945–1989* (2019) a

Two Sides of the Same Coin. Examples of Free and Unfree Education in Slovakia during the Period of Socialism (2023). Spomedzi ďalších autorov môžeme spomenúť E. Londákovú (2007), ktorá je autorkou publikácie *Modernizácia výchovy a vzdelávania na Slovensku v 2. polovici 20. storočia* a M. Olejníka (2018) a jeho publikáciu *Implementáciu marxisticko-leninskej ideológie vo sfére vzdelávania na Slovensku v kontexte politického vývoja v rokoch 1948 – 1953*. Zaujímavé monografie prináša aj S. Gabzdilová, napríklad *Ako sme študovali v totalite. Vysokoškolské vzdelávanie na Slovensku pod ideologickým diktátom Komunistickej strany Československa (1948 – 1953)* (2018) a *Za katedrou v dobe stalinizmu. Deformácia profesie učiteľa na Slovensku v rokoch 1948-1953* (2022).

Postupne vychádzajú aj monografie, ktoré sa zaoberajú oblasťou mimoškolskej činnosti v období socializmu na Slovensku. Ide o monografiu R. Belana (2015) *Zväzáci (1945 – 1970)*, ktorá predstavuje zaujímavé autentické čítanie, keďže autor patril k prvým pionierom v Československu a pôsobil aj ako vysoký funkcionár Ústredného výboru Socialistického zväzu mládeže. Jeho publikácia prináša hodnotné informácie o procese kreovania Československého zväzu mládeže od ukončenia 2. svetovej vojny až po rok 1970. Jej slabou stránkou je iba občasná nostalgia a fakt, že medzi riadkami je možné čítať aj snahu vysvetliť či ospravedlniť autorovo pôsobenie v Socialistickom zväze mládeže. Bez ohľadu na to, práca prináša doteraz nepublikované informácie a jej hodnota sa nedá poprieť. Druhú monografiu z oblasti kreovania Pionierskej organizácie predstavuje naša monografia *Junákova cesta k pionierovi. Implementácia marxisticko-leninskej ideológie do neformálneho vzdelávania (príklad*

transformácie skautskej organizácie Junák na Pioniersku organizáciu) (2022). Ide o monografiu zachytávajúcu implementáciu komunistického ideológie do skautského hnutia Junák.

Z časopiseckých štúdií k tejto problematike možno spomenúť napríklad štúdiu Z. Beňušovej (1994), ktorá ponúkla jednu z prvých kritických reflexii zameraných na *Pamätné dni a sviatky slávené v období socializmu optikou pionierskych kroník*, štúdiu B. Kudláčovej a J. Gubricovej (2024), analyzujúcu vzťah Junáka a Pionierskej organizácie *From Scout Boy to Pioneer. An Example of Political Misuse of the Concept of a Youth Organization of Scout Boys in Slovakia* a i. Skúmaniu ideologických presahov do pionierskeho hnutia sa vo viacerých štúdiách venovala aj J. Gubricová (2023, 2020, 2019, 2018, 2017).

Komplexnejšie sa problematikou skúmania Pionierskej organizácie zaoberali autori v Čechách. Išlo najmä o autorský tím historikov zo Slezskej univerzity v Opave pod vedením J. Knapíka a M. Franca. V ich editorstve vyšlo viacero publikácií o Pionierskej organizácii a mimoškolských zariadeniach, čo predstavuje bádateľsky zaujímavú a čitateľsky prístupnú problematiku. Medzi ich najvýznamnejšie výstupy patria publikácie *Pionýři, malované děti? Pionýrská organizace ČSM a dětský kolektiv (1949 – 1968)* (2022); *Mezi pionýrským šátkem a mopedem* (2018); *Děti, mládež, socialismus v Československu v 50. a 60. letech* (2014). Sú autormi aj viacerých štúdií z uvedeného obdobia, napr. J. Knapík v ostatnom čase (2024) publikoval štúdiu *“What We Can Do.” New Year’s Pioneer Revue at Prague Castle and the New Image of Socialist Childhood*.

Na skutočnosť, že ide o aktuálnu problematiku poukazuje aj fakt, že jej reflexiou sa zaoberajú aj viacerí autori v krajinách bývalého východného bloku. Z nemeckého prostredia ide napríklad o monografie B. Kaiser (2013) *Die Pionierorganisation Ernst Thälmann*; F. Bartela (2015) *Freie Deutsche Jugend und Pionierorganisation „Ernst Thälmann“*; z poľského prostredia M. Brodaly, A. Lisieckej, T. Ruzikowskiego (2001) *Przebudować człowieka Komunistyczne wysiłki zmiany mentalności*; a štúdiá M. Wierzbickiego (2006) *Związek Młodzieży Polskiej i jego członkowie. Studium z dziejów funkcjonowania stalinowskiej organizacji młodzieżowej* a i. Sme si vedomí, že v priestore našej práce nie je možné vymedziť komplexný prehľad publikácií a štúdií, ktoré sa tejto téme venujú. Uvedomujeme si šírku tejto témy – jednak z časového hľadiska, jednak z hľadiska zmien politických a tiež vývojových, týkajúcich sa samotnej Pionierskej organizácie. K výskumu pristupujeme s rešpektom, ale aj zo zvedavosťou. Veríme, že predkladaná monografia aspoň čiastočne prispeje k dotváraniu mozaiky príbehov reflektujúcich činnosť detského komunistického hnutia v období socializmu.

1.2. Zameranie výskumu

Model spájania detí a mládeže do jednotnej organizácie predstavuje typickú črtu všetkých totalitných režimov – fašizmu, nacizmu alebo komunizmu. Ide o politické systémy, ktoré boli typické pre 20. storočie (D. Kubat, 1965; podobne aj C. Kelly, 2007, citované podľa B. Kudláčovej a J. Gubricovej, 2024). I keď sú rozdiely v ideológiách fašizmu, nacizmu a komunizmu a aj ich historické realizácie

v príslušných politických režimoch boli odlišné, ich spoločným znakom bola „*podstatná snaha smerujúca k uskutočneniu totalitnej moci*“ (M. Katuninec, 2010, s. 25).

A. Rajský (2017) vymedzuje totalitarizmus ako zastrešenie a distribúciu politickej kontroly do všetkých oblastí života spoločnosti. Vládnucou silou totalitného štátu je stranícka elita, ktorá je prísne hierarchicky štruktúrovaná. Na jej čele stojí vodca, ktorý je zároveň aj hlavou štátu. Vôľa štátu a vôľa strany sa v totalitnej diktatúre stotožňujú. Postupné ideologické ovládnutie spoločnosti sa dosahuje jednak pomocou všadeprítomnej propagandy, médií, ale aj pomocou prepracovaného systému zastrášovania a teroru. Uvedené charakteristiky sú totožné pre totalitné režimy a líšia sa najmä v technických spôsoboch realizácie vzájomne príbuzných cieľov.

V procese dosiahnutia totalitných cieľov má významnú úlohu aj výchova detí a mladých ľudí ako novej, nástupníckej generácie pre život v krajine s konkrétnym totalitným režimom. Dôraz je kladený najmä na ideologickú prípravu detí a mladých ľudí. Výchova v totalitnom režime sa tak stáva nástrojom ideologickej manipulácie. Často sa dosahuje prostredníctvom púťavých foriem a metód formálnej edukácie i mimoškolskej činnosti, ktoré sú syténé ideologickým obsahom. Tento totalitný model spájania detí a mládeže do jednotnej organizácie je príznačný aj pre komunistický režim, ktorý sa sformoval v Sovietskom zväze a bol vzorom a východiskom pri budovaní detských a mládežníckych komunistických organizáciách vo všetkých krajinách bývalého východného bloku.

Detskú komunistickú organizáciu, ktorá sa v období socializmu sformovala na území Československa, predstavovala Pionierska organizácia, ktorá pôsobila pri

mládežníckom Československom sväze mládeže a neskôr pri Socialistickom zväze mládeže. Jej úloha pri budovaní a fungovaní socialistického štátu bola mimoriadne významná, pretože sa podieľala na formovaní budúcej generácie.

Problematika Pionierskej organizácie je na Slovensku výskumne málo spracovaná. Výskumy o Pionierskej organizácii sú ojedinelé a zameriavajú sa len na čiastkové oblasti jej činnosti. Komplexnejšie skúmanie tejto problematiky na Slovensku doposiaľ chýba, preto sme sa na túto úlohu podujali. Náš zámer sme realizovali v rámci riešenia projektu *Režimová angažovanosť vs. tichá rezistencia v totalitnej edukácii na Slovensku (2024-2027)*.

Cieľom výskumu bolo preskúmať fungovanie a obsah činnosti Pionierskej organizácie v období socializmu na Slovensku a proces implementácie systému komunistickej ideológie do mimoškolskej činnosti detí.

Zaujímalo nás, ktoré historické a ideologické východiská boli kľúčové pre vznik a formovanie Pionierskej organizácie a ako sa realizovala komunistická výchova detí v období socializmu.

V rámci prvej časti výskumu sme svoju pozornosť upriamili na skúmanie:

- detských komunistických a robotníckych hnutí, ktoré sa podieľali alebo prispeli k formovaniu Pionierskej organizácie,
- na povojnové komunistické zväzy, ktorých súčasťou boli aj detské organizácie, ktoré sa po Zlučovacej konferencii stali súčasťou členskej základne Pionierskej organizácie,

- na nekomunistické hnutie Junák, ktoré zohralo významnú úlohu v procese formovania Pionierskej organizácie,
- na východiská vyplývajúce zo socialistickej ideológie, ktoré taktiež formovali Pioniersku organizáciu.

V rámci druhej časti výskumu sme sa zamerali na to:

- ako sa vyvíjala Pionierska organizácia v priebehu svojej existencie v kontexte spoločenských zmien v období socializmu,
- ako bol nastavený ideologický rámec Pionierskej organizácie a aké ciele plnila,
- ako prebiehala výchova detí v Pionierskej organizácii,
- aký dopad malo členstvo v Pionierskej organizácii.

Monografia nadväzuje na predchádzajúci výskum, v ktorom sme sa venovali kreovaniu Pionierskej organizácie v rokoch 1945 – 1948 a jej snahám o implikáciu komunistickej výchovy do skautského hnutia Junák. Prináša zistenia v oblasti formovania a pôsobenia Pionierskej organizácie v období socializmu ako nástroja ideologizácie a komunistickej výchovy detí. Túto oblasť považujeme z hľadiska pochopenia Pionierskej organizácie za kľúčovú a východiskovú pre otváranie ďalších tém.

1.3. Metodologický rámec výskumu

Výskum, ktorému sa v našej monografii venujeme mapuje dve základné obdobia, ktoré mali súvis s Pionierskou organizáciou. Prvé obdobie možno situovať od začiatku 20. storočia do roku 1948, kedy môžeme sledovať prvé pokusy o vytvorenie detských

a mládežníckych hnutí v Československu. Tie buď sympatizovali s komunistickými ideami, alebo vznikali priamo z iniciatívy Komunistickej strany Československa (KSČ). Druhé obdobie, ktoré bolo predmetom nášho výskumu, bolo obdobie samotnej existencie Pionierskej organizácie. Zahŕňalo roky 1949 až 1990, kedy oficiálne došlo k zániku Pionierskej organizácie. Treba mať na pamäti, že Slovensko v tomto období, ako už bolo spomenuté, bolo súčasťou Československa. Aj činnosť Pionierskej organizácie na Slovensku bola úzko spätá s Československým sväzom mládeže (po roku 1970 – Socialistickým zväzom mládeže), ktorý predstavoval jednotný spoločný zväz.

V našej práci sme sa primárne zameriavali na pramene vzťahujúce sa k pionierskemu hnutiu pôsobiacemu na území Slovenska. Zároveň sme však reflektovali udalosti a dokumenty, ktoré boli spoločné a jednotné pre celú organizáciu v Československu. Napriek tomu, že sme identifikovali viaceré odlišnosti v Čechách a na Slovensku, ich bližšie skúmanie nebolo predmetom nášho výskumu. Komparácia Pionierskej organizácie pôsojacej na území oboch krajín by si zaslúžila pozornosť v samostatnom výskume.

Proces nášho bádania prebiehal v rokoch 2023 až 2025. Bol pre nás veľmi zaujímavý a zároveň veľmi náročný, nakoľko v prvotne skúmaných zdrojoch sme nachádzali odkazy na nové zdroje a možnosti výskumu. Nás výskum vychádzal zo skúmania dobovej literatúry, archívnych prameňov, kroník pionierskych organizácií a rozhovorov s pamätníkmi, ktorí boli členmi Pionierskej organizácie.

Dobová literatúra

Dobová literatúra, ktorá sa venuje Pionierskej organizácii, je veľmi dobre spracovaná. Je to spôsobené tým, že KSČ podporovala vydávanie odborných i metodických publikácií (nielen) o Pionierskej organizácii, ktoré často slúžili ako jeden z nástrojov propagandy. Taktiež od počiatku fungovania Pionierskej organizácie bola snaha zachytiť jej dejiny, ako aj všetky dôležité koncepčné materiály a dokumenty (napr. dokumenty týkajúce sa zjazdov zväzov a pionierskej organizácie a i.). Zaznamenali sme aj preklady sovietskej literatúry. Jednotlivé publikácie a materiály boli v období socializmu centrálné distribuované do všetkých knižníc v Československu, čo si vyžadovalo aj ich väčší náklad. Práve to môže byť jeden z dôvodov, prečo sa aj napriek masívnemu vyradovaniu a skartovaniu titulov z obdobia socializmu po roku 1989 zachovalo pomerne veľké množstvo výtlačkov v knižničných fondoch niektorých mestských a vidieckych knižníc. Veľa kníh bolo dostupných v antikvariátoch a na burzách starožitností. Špecifikom tohto typu literatúry je jej ideologický kontext. Jednotlivé zdroje často vychádzali z oficiálnych straníckych dokumentov a dokumentov zväzov, čo sa prejavilo aj v ich slovníku (napr. publikácie O. Čmolíka a kol., 1983; P. Martínka a kol. 1982 a i.). Dobová literatúra predstavovala cenný materiál pre náš výskum.

Archívne pramene

V snahe o hlbšie poznanie a pochopenie systému práce v pionierskej organizácii sme ako ďalší typ zdrojov využili archívne materiály. Išlo o autentické materiály vzťahujúce sa k činnosti Pionierskej organizácie, ktoré spravidla

neprešli redakciou autora. Skúmali sme archívne fondy týchto inštitúcií:

- Slovenského národného archívu v Bratislave,
- Múzea školstva a pedagogiky,
- nespracovaný archív IUVENTY,
- nespracovaný archív Skautského múzea v Ružomberku,
- Digitálnej knižnice a digitálneho archívu (DIKDA) Slovenskej národnej knižnice v Martine.

Archívne pramene boli zaujímavé aj v tom, že na jednej strane ponúkali množstvo informácií, na druhej strane dokresľovali dobovú terminológiu a kontext autentickými prvkami, neboli ničím skresľované a nikým upravované. Pri práci s archívnymi zdrojmi sa ako limitujúce javili dva faktory:

1) Neprístupnosť zdrojov spôsobená tým, že mnohé fondy neboli doposiaľ spracované (spracovanie a prístupnosť k minimálnemu počtu zdrojov o pionierskej organizácií, najmä po roku 1969, ako aj existencia pomerne veľkého počtu zdrojov bezvýznamných z hľadiska nášho výskumného zámeru, nekompletnosť archívnych zdrojov).

2) Úplná absencia niektorých zdrojov (napr. z dôvodu skartácie).

Tieto skutočnosti znižovali kredibilitu archívneho výskumu (P. Gavora, 2015). Z uvedeného dôvodu sme sa rozhodli použiť ďalší typ zdroja, zachytávajúceho dobovú realitu, a to kroniky pionierskych organizácií.

Kroniky pionierskych organizácií

Školám vznikla povinnosť viesť kroniky vyhláškou ministerstva školstva v roku 1921. Často boli predmetom

kontroly a hodnotenia (M. Beňušková, 1994). Od roku 1948 im pribudla aj povinnosť viesť pionierske kroniky (J. Horáková, 2009). Kroniky zapisovali učitelia, skupinový vedúci alebo aj samotní pionieri – kronikári (O. Pavlík a kol., 1985). Zachytávali v chronologickej postupnosti najvýznamnejšie udalosti v pionierskej organizácii konkrétnej školy. Popri informáciách o činnosti pionierov obsahovali aj záznamy o najdôležitejších návštevách, politickej činnosti, výsledkoch a úspechoch pionierskej skupiny (oddielu, družiny) a pod. Písomný záznam kroník bol často doplnený o kresby, fotografie a iný dokumentačný materiál, ktorý predstavoval vizuálnu formu komunikátu a bol významný pri dotvorení kontextu. Aj pri skúmaní kroník sme sa stretli s neúplnými záznamami. Niektoré kroniky mali iba formálny charakter, bez podrobnejšieho zápisu udalostí. V iných boli zase úplne vynechané niektoré roky, alebo udalosti boli zachytené iba schematicky a heslovite, čo nebolo postačujúce pre náš výskum. Viaceré oslovené školy odmietli sprístupnenie kroník pre potreby nášho výskumu, keďže viaceré údaje sú v nich personalizované. Výber kroník bol realizovaný dostupným výberom. Pre zvýšenie miery kredibility výskumu sme pristúpili k skúmaniu kroník z rôznych základných škôl¹ a Múzea školstva a pedagogiky v Bratislave, ktoré boli ochotné nám sprístupniť kroniky. Do výskumu sme zaradili aj Kroniku ZŠ v Lozorne, ktorá je sprístupnená a verejne

¹ Používaný termín „základná škola“ predstavuje zástupný pojem. Zastrešujeme ním všetky typy škôl (národné, osemročné stredné školy, základné školy, základné deväťročné školy), ktoré v skúmanom období fungovali a spĺňali kritérium ekvivalentu k súčasným základným školám.

dostupná na webovom sídle školy. Išlo o tieto kroniky a obdobie analyzovaných školských rokov:

ZŠ v Abraháme (1979 – 1989),

ZŠ v Cíferi (1949 – 1989),

ZŠ v Lozorne (1949 – 1952),

ZŠ v Trnave, ulica J. Bottu č. 27 (1976 – 1989),

CVTI – Múzeum školstva a pedagogiky (1948 – 1989).

Veľkosť vzoriek ovplyvnila aj miera dosiahnutia teoretickej saturácie, ktorú sme dosiahli po jej analýze. Analyzovali sme verbálnu formu kroník a pri niektorých z nich bola významná aj ich vizuálna forma. Informačne dopĺňala kontext verbálnych foriem (P. Gavora, 2015). K. Kippendorff (2004, citovaný podľa P. Gavoru, 2008) zdôrazňuje, že pre skúmanie komunikátov je dôležitý kontext. Vzhľadom na charakter predmetných zdrojov výskumu bol kontext doby veľmi dôležitý. Bez jeho poznania by nebolo možné ich patrične interpretovať. Pre lepšie pochopenie kontextu niektorých udalostí sme sa rozhodli použiť aj ďalšiu metódu, a to metódu orálnej histórie.

Orálna história

Metóda orálnej histórie je v ostatných desaťročiach veľmi rozšírenou a zároveň aj veľmi diskutovanou. Ide o metódu, kedy výskumník vedie rozhovor s pamätníkom „tvárou v tvár“ za účelom získavania informácií o jeho živote, profesii, názoroch a pod. Umožňuje mu nahliadnuť do histórie, ktorú pamätník reálne zažil. Je to metóda, ktorá je úzko prepojená s pamäťou jednotlivca, respektíve s príbehom, ktorý sa vynára na základe rozhovoru s pamätníkom. Býva spochybňovaná pre možné skreslenie udalostí, ako aj jej subjektívny charakter (J.

Zounek, M. Šimané, D. Konotová, 2017). V rámci nášho výskumu sme sa stretli so spomienkovým optimizmom. Ako ďalej uvádzajú uvedení autori, spomienky pamätníka nemusia spoľahlivo a objektívne popísať skúmanú udalosť. Slúžia najmä na rekonštrukciu a pochopenie konania osoby v danej situácii, či pochopenie danej situácie, ktoré by sme iným spôsobom nezistili. Práve z tohto dôvodu sme metódu orálnej histórie použili.

Predmetom rozhovoru s respondentmi bolo obdobie pred viac ako 36 rokov (pri niektorých starších respondentoch išlo o obdobie pred viac než 60 rokov). Napriek tomu, že sme sa prioritne zamerali na skúmanie Pionierskej organizácie, v úvode rozhovoru sme respondentom kládli otázky zamerané na obdobie socializmu. Na jednej strane sme chceli vzbudiť záujem respondentov o obdobie ich pôsobenia v Pionierskej organizácii, na druhej strane sme predpokladali, že v rámci spomienok na obdobie socializmu môžeme identifikovať aj prvky, ktoré budú súvisieť so zameraním nášho výskumu. Samotný rozhovor bol zameraný na skúmanie ich pôsobenia v pionierskej organizácii.

Výpovede respondentov považujeme za veľmi cenné, nakoľko nám umožnili nahliadnuť do spôsobu prežívania detí a ich (ne)vnímania vplyvu komunistickej ideológie. Tento pohľad je o to cennejší, že nebol sprostredkovaný druhou osobou (ako napr. kronikárom), ktorá mohla záznamy do istej miery modifikovať. Podmienkou zaradenia pamätníka do výskumu bolo členstvo v Pionierskej organizácii v trvaní minimálne 5 rokov. Respondentov sme oslovili na základe osobných kontaktov a následne sme použili metódu snehovej gule (M. Vaněk, P. Mücke, H. Pelikánová, 2007).

Celkovo sme zrealizovali 12 rozhovorov. V tabuľke uvádzame pohlavie, vek a miesto, kde bola situovaná pionierska organizácia, v ktorej respondent pôsobil.

Tabuľka č. 1: Demografické údaje o pamätníkoch

respondent	pohlavie	vek	miesto, kde bol respondent členom Pionierskej organizácie
R1	M	49	obec pri Šuranoch
R2	Ž	48	Trnava
R3	M	58	Medzilaborce
R4	Ž	56	Piešťany
R5	Ž	49	Šurany
R6	Ž	51	obec pri Michalovciach
R7	Ž	48	Považská Bystrica
R8	Ž	68	Kremnica
R9	M	69	obec pri Nových Zámkoch
R10	Ž	68	Ružomberok
R11	Ž	54	Trnava
R12	M	55	Bratislava

Rozhovory sme realizovali v priebehu februára a marca 2025. Na základe udeleného súhlasu respondenta boli rozhovory nahrané a následne prepísané do záznamu. Transkripty boli pri prepise zjednodušené. Boli z nich odstránené nadbytočné slová a popisy. Viacerí respondenti (R1, R6, R7) autorizovali svoje výpovede, R6 dodatočne doplnila svoju odpoveď. Ostatní autorizáciu odmietli.

V záujme zachovania anonymity v práci neuvádzame mená
a pri obciach ani presný názov obce.

2. HISTORICKÉ A IDEOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ VZNIKU PIONIERSKEJ ORGANIZÁCIE

Vznik Pionierskej organizácie predstavoval dlhodobý proces. Jej pôsobenie spadá do obdobia socializmu, avšak jej počiatky možno vidieť už v skoršom období. P. Martínek a kol. (1982) ho situujú do druhej polovice 19. storočia a spájajú ho s organizovaním detí robotníckej triedy. V neskoršom období sa na formovaní detského komunistického hnutia podieľali politické strany, telovýchovné jednoty a niektoré proletárske skautské organizácie. Jej vznik a formovanie bolo ovplyvnené aj dynamickými politickými, kultúrno-spoločenskými a hospodárskymi zmenami, ktoré sa prvej polovici 20. storočia udiali v medzinárodnom priestore a významne ovplyvnili aj domáce spoločenské dianie. Poznanie týchto súvislostí môže prispieť k pochopeniu procesu formovania detského komunistického hnutia, ktoré tvorilo východisko pre vznik Pionierskej organizácie.

2.1. Počiatky vzniku detskej komunistickej organizácie

Počiatky vzniku detskej komunistickej organizácie viacerí autori (napr. O. Čmolík a kol., 1983; J. Ivanič, 1959 a i.) spájajú s *organizovaním detí robotníckej triedy*. Aj keď ešte nemožno hovoriť o združovaní detí do organizácií, možno sledovať ich účasť na aktivitách súvisiacich s akciami robotníckej triedy a zároveň výchovu detí zacielenú na poznávanie robotníckeho hnutia, jeho požiadaviek a vtedajších výziev. V neskoršom období úlohu združovania a organizovania proletárskych detí

prevzali politické strany, napr. Sociálno-demokratická strana, pri ktorej sa organizovala *Sociálno-demokratická organizácia mládeže*. Združovala a organizovala staršie deti (od 12 rokov). Inú formu predstavovala rodičovská organizácia *Priatelja detí*, ktorá vznikla začiatkom 20. storočia. Jej cieľom bola nielen výchova detí v socialistickej duchu, ale aj materiálna pomoc deťom (O. Čmolík a kol., 1983). Koncom 19. a začiatkom 20. storočia vznikali aj prvé robotnícke telocvičné organizácie,² ktoré sa v roku 1903 spojili do *Zväzu robotníckych telocvičných jednôt*. Zväz sa popri telovýchovnej činnosti zameriaval najmä na ideovú výchovu detí v zmysle názorov hlásaných Sociálno-demokratickou stranou, s ktorou bol politicky spätý (P. Martínek a kol., 1982).

Aj keď činnosť týchto organizácií ovplyvňovala sociálno-politická situácia, ktorá im dávala ideové smerovanie a určovala obsahovú náplň, tieto organizácie vyvíjali aj bohatú činnosť v oblasti neformálnej výchovy. Stavali na záujmoch a potrebách detí a mládeže, čím im často reálne pomáhali v bežnom živote. Vzhľadom na dobrovoľný charakter členstva v týchto organizáciách a spolkoch bola ponuka zaujímavých foriem a metód práce otázkou ich prežitia. Preto popri prednáškach a školeniach, ktoré sledovali najmä ideologické ciele a poslanie organizácií, usporadúvali rozličné výlety, zábavy, tábory, kultúrne, športové a iné podujatia (P. Lenčo, 2016). Mali zabezpečiť účasť detí a mladých ľudí na činnosti organizácií a spolkov.

² Prvá robotnícka telovýchovná jednota vznikla 22.8.1897 v Prahe. Na Slovensku vznikli prvé robotnícke telovýchovné jednoty pred 1. svetovou vojnou v Holíči, Bratislave a Liptovskom Mikuláši (O. Pavlík a kol., 1985).

Udalosťou, ktorá dala impulz viacerým zmenám vo svete, bolo víťazstvo komunistov vo Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii v Rusku v roku 1917. Jej idey významne ovplyvnili aj revolučno-demokratické a národnooslobodzovacie hnutie v Československu a posilnili postavenie robotníckej triedy. Revolučné robotnícke hnutie po neúspechu boja o charakter republiky v rokoch 1918 – 1920 a po porážke generálneho štrajku v roku 1920 pochopilo, že sa musí politicky a organizačne odčleniť od sociálnej demokracie a podľa príkladu ruských bolševikov vytvoriť *stranu nového typu* (O. Čmolík a kol., 1983). Výsledkom tohto procesu bol rozchod revolučného robotníckeho hnutia so sociálno-demokratickou stranou a vznik KSČ v roku 1921. Tá sa stala súčasťou medzinárodného komunistického hnutia a programovo sa prihlásila k ideám marxizmu-leninizmu. Za cieľ si predsavzala revolučnú zmenu spoločnosti v duchu proletárskeho internacionalizmu (O. Čmolík a kol., 1983). Tento proces ovplyvnil aj ľavicovo orientovanú mládež. Začala zakladať prvé *mládežnícke zväzy*, ktoré sa od svojho vzniku hlásili ku komunistickej ideológii. Zároveň sa začala vynárať aj potreba vzniku *detskej organizácie*, ktorá by formovala najmladšiu generáciu budúcich komunistov. Jej vývoj bol úzko spätý s mládežníckymi zväzmi, ktoré mali napomôcť pri jej vzniku a dohliadať na jej činnosť.

2.2. Vývoj detského komunistického hnutia v Československu po I. svetovej vojne

KSČ si od svojho vzniku uvedomovala potrebu výchovy najmladšej generácie, ktorá by bola lojálna komunistickej ideológii. Podľa O. Pavlíka a kol. (1984), KSČ už v roku

1921 rozhodla o vytvorení samostatnej detskej komunistickkej organizácie. V roku 1922 výkonný výbor KSCP poveril československý Komsomol, aby začal budovať samostatnú detskú organizáciu. V nadväznosti na toto rozhodnutie na území ČSR postupne začali vznikať a pôsobiť viaceré detské organizácie, ktoré mali proletárske a komunistické pozadie a formovali sa podľa vzoru Všeľvázovej pionierskej organizácie V. I. Lenina. Išlo o *Mladých priekopníkov* (neskôr používali názov *Červení priekopníci* alebo *Červení pionieri*), organizácie proletárskeho skautingu a telovýchovné proletárske organizácie pôsobiace pri organizáciách dospelých. J. Ivanič (1959) dopĺňa, že boli zakladané ako protiváha k už existujúcim nekomunistickým organizáciám.³

2.2.1. Mladí priekopníci

Mladí priekopníci predstavovali detskú komunistickú organizáciu, ktorá vznikla v roku 1922. Jej úlohou bolo „*zapájať proletárske deti do triedneho boja a vychovávať z nich uvedomelých príslušníkov robotníckej triedy*“ (O. Pavlík a kol., 1984, s. 586). Jej hlavným cieľom boli aktivity v medziach schopností detí, ktoré mali prispievať k proletárskemu triednemu boju. Ustanovujúci zjazd Mladých priekopníkov prebehol v Prahe v dňoch 29. decembra 1927 až 1. januára 1928. Zorganizoval ho Zväz komunistickej mládeže. Zjazd mal pre detské hnutie veľký význam. Ako uvádza O. Čmolík a kol. (1983), vyjasnili sa tu úlohy hnutia a po zjazde sa práca v oddieloch pod vedením Komsomolu stala plánovitou a systematickou.

³ Činnosť nekomunistických hnutí v prvej polovici 20. storočia popisuje napr. P. Lenčo (2016).

Organizácia združovala deti vo veku 10 – 14 rokov do oddielov, ktoré začali vznikať v mestách i na dedinách. Na čele oddielu stál jeho vedúci z radov komsomolcov, komunistických žien a oddielová rada. Oddiely sa delili na menšie organizačné celky – družiny. Členovia Mladých priekopníkov nosili trojrohú červenú šatku ako symbol príslušnosti ku komunistickému hnutiu. Ich pozdrav bol: „*K boju za vec robotníckej triedy bud' pripravený!*“ (O. Pavlík a kol., 1984, s. 586). Poslušnosť KSC bola zakotvená aj v zákonoch Mladých priekopníkov, podľa ktorých „*Mladý priekopník je mladší brat a pomocník proletárskych bojovníkov, s ktorými bojuje za oslobodenie robotníckej triedy z jarma vykorisťovateľov. (...) je súdruhom všetkých mladých priekopníkov a proletárskych detí celého sveta. (...) je súdruhom všetkých vykorisťovaných. (...) rozširuje si svoje vedomosti a schopnosti, aby nimi mohol prispieť k robotníckej triede v jej boji* (Z. Svatoš a kol., 1978, s. 25). Tiež obyčaje Mladých priekopníkov okrem iného obsahovali aj požiadavky na morálne vlastnosti, ktoré súviseli s výchovou mladých komunistov: „*(...) Mladý priekopník je obetavý vždy, keď ide o záujmy robotníckeho celku, ktoré sú mu vyššie než jeho vlastné záujmy. Nikdy neopustí svojich súdruhov, ani keby boli v najväčšom nebezpečenstve. V boji je mladý priekopník obratný ako lasička, pred nepriateľom prefíkaný ako líška, nikdy zbytočne nehovorí, zato vždy okamžite koná.* (O. Čmolík a kol., 1983, s. 14).

Konkrétna činnosť organizácie súvisela s aktivitami strany. O ich živote píše A. Horníková (1971, s. 7): „*Červenými priekopníkmi sa nazývali odvážne a statočné proletárske deti buržoáznej republiky, ktoré sa vedeli v boji o lepší zajtrajšok postaviť vedľa komsomolcov a súdruhov*

v komunistickej strane. Bojovali ako statoční priekopníci nového, socialistického poriadku, o ktorom im rozprávali alebo čítali ich vedúci. Počúvali (...) rozprávanie o krajine, kde sa tento poriadok uskutočňuje, o Sovietskom zväze. Deti žili týmto rozprávaním a pevnou vierou, že aj u nás raz zažiarí červená päťramenná hviezda, že aj ony budú raz žiť voľne a šťastne a budú si môcť každé ráno uviazať červenú pioniersku šatku.“

Priekopníci robili spojky pri štrajkoch, maľovali plagáty, nápisy a heslá, chodili spievať na schôdze a besedy starších súdruhov. Boli účastníkmi mnohých komunistických akcií, zúčastňovali sa prvomájových a iných demonštrácií, pomáhali štrajkovým hliadkam, kolportovali “červenú tlač” a pod. „Každý mladý priekopník prejavoval svoju príslušnosť a aktivitu aj tým, že si aktívne predplácal časopis *Kohoutek*,⁴ aktívne sa zúčastňoval na práci, ale osobitný dôraz sa kládol na to, aby bol mladý priekopník aktívny a iniciatívny medzi deťmi na dvore, v škole, aby ho uznávali ako svojho vodcu“ (O. Čmolík a kol., 1983, s. 14). Ideologická výchova detí prebiehala prostredníctvom rôznych foriem kultúrnej a telovýchovnej záujmovej činnosti. V roku 1927 bol pre nich usporiadaný prvý tábor v Soběslavi, ktorý sa nazýval Leninov tábor a jednotlivé kolektívy si zvolili mená po sovietskych hrdinoch (tamže).⁵ Je evidentné, že Mladí priekopníci

⁴ *Kohoutek* bol časopis pre deti, ktorý vydávala KSČ. Jeho prvé číslo vyšlo roku 1922. Vychádzal dvakrát mesačne. V 30. rokoch vychádzal ako príloha Rudého práva, ústredného denníka KSČ, až do zastavenia jeho činnosti v roku 1938 (Z. Lukešová a kol., 1958, f. DIKDA SNK v Martine).

⁵ Podobné tábory sa konali v rokoch 1931 až 1938 aj pod Martinskými hoľami, vo Vysokých Tatrách, na Slanej hore, pri Sezimove a i. Z Svatoš a kol. (1978) ich nazýva aj školou komunistickej výchovy.

hľadali inšpiráciu v sovietskej pionierskej organizácii. Členovia organizácie sa snažili preniknúť aj do škôl. Ich cieľom nebola spolupráca s „buržoáznou školou“, ale išlo im skôr „o hájenie záujmov detí vykorisťovaných tried.“ Mladí priekopníci vystupovali proti telesným trestom, proti školnému, proti preplňovaniu tried, požadovali zabezpečenie stravovania detí, hygienicko-zdravotníckych opatrení, nových školských rád, odstraňovanie výučby náboženstva a pod. Snahy o zakotvenie Mladých priekopníkov v školách sa však nenaplnili (Z. Svatoš a kol., 1978, s. 25).

Obrázok č. 1: Časopis Kohoutek, č. 3 z roku 1929⁶
 Zdroj: CVTR – MšAP v Bratislave. Kronika pionierskych skutkov pri príležitosti 50. výročia založenia KSČ. Pozostalosť p. Ireny Šipulovej. Nepracovaný archív.

⁶ Na obrázku sú zahraničné časopisy detského komunistického hnutia. V texte sa nachádza výzva na získavanie nových čitateľov časopisu Kohoutek.

Hoci organizácia nebola rovnomerne teritoriálne rozložená,⁷ jej členská základňa sa postupne rozrastala. V roku 1927 bolo na Slovensku 87 oddielov, ktoré združovali asi 2000 detí (O. Pavlík a kol., 1984) a v roku 1933 členská základňa mala už okolo 3300 členov (O. Čmolík a kol., 1983). Dôraz sa kládol na vzdelávanie vedúcich a kvalitatívny aj kvantitatívny rast organizácie. Rástla aktivita a revolučnosť mladých priekopníkov a hoci sa vyostrovala perzekúcia a nevôľa zo strany štátu, postupne sa profilovala cieľová úloha – získať na svoju stranu väčšinu detí a mládeže spoločnosti. Napomôcť tomu mali aj rôzne politické školenia pre pracovníkov a vedúcich mladých priekopníkov⁸ (O. Čmolík a kol., 1983) a Kuratórium pre starostlivosť o proletárske deti. To po roku 1931 začalo používať názov Zväz pre starostlivosť o proletárske deti. Okrem iného, organizoval besiedky pre deti, výlety, letné rekreácie a deti materiálne podporoval (Z. Svatoš a kol., 1978). Po založení Zväzu mladých dňa 23. júna 1936 Mladí priekopníci pomáhali pri zjednocovaní mládeže v boji proti fašizmu. Aj v týchto rokoch sa upevňovala výchova k proletárskemu internacionalizmu a k priateľstvu so Sovietskym zväzom a sovietskymi pioniermi, a to stretnutiami komunistov s Mladými priekopníkmi, vedením rozhovorov o Sovietskom zväze, nácviikom sovietskych piesní a scének (O. Čmolík a kol., 1983). Politická situácia v Československu, ktorá súvisela so silnejúcim vplyvom

⁷ Najsilnejšie organizácie na Slovensku boli v Bratislave, Košiciach a vo Zvolene, menej početné v Kežmarku, Poprade, Galante, Šamorine, v Rožňave a Lučenci (O. Čmolík a kol., 1983).

⁸ Napr. v roku 1928 organizoval Komsomol na Slovensku politické školenie v tábore mladých priekopníkov pri Tatranskej Kotline. Zúčastnilo sa ho 130 účastníkov a trvalo 14 dní.

fašizmu, mala dosah aj na činnosť zväzov. Dňa 9. októbra 1938 Tisova vláda zakázala činnosť KSCĽ, v dôsledku čoho došlo ešte v októbri 1938 k rozpusteniu Zväzu mladých a Slovenského zväzu mládeže (Z. Svatoš a kol., 1978).

Organizáciu Mladých priekopníkov možno považovať za jednu z prvých detských komunistických organizácií. Možno v nej jasne identifikovať princípy a zásady, na ktorých neskôr pracovala aj pionierska organizácia. Viaceré zdroje (napr. A. Horníková, 1971; J. Ivanič, 1951 a i.) uvádzajú, že ako jedna z mála detských komunistických organizácií pokračovala v činnosti aj počas 2. svetovej vojny a po jej skončení a neskôr sa stala súčasťou Pionierskej organizácie.

2.2.2. Proletársky skauting

V 20. rokoch 20. storočia vznikali na území Československa aj skautské organizácie. Celkovo v prvej Československej republike existovalo vyše 60 skautských združení a spolkov,⁹ ktoré fungovali na skautských princípoch, ale svojim zameraním sa od seba líšili. Niektoré z nich boli apolitické (napr. Junák v Čechách a Slovenský junák na Slovensku). Iné pracovali na náboženskom základe pri cirkvách (napr. Slovenský katolícky skauting), v rámci národnostných menšín (napr. Spolok Pfadfinderkops St. George in der ČSR/ Spolok nemeckých skautov sv. Juraja), alebo pri telovýchovných organizáciách (napr. Skautský odbor, ktorý pracoval pri sociálnodemokratickej Robotníckej telocvičnej jednote). Viaceré skautské organizácie vznikali pri politických stranách. Patrili k nim

⁹ Počet skautských organizácií na Slovensku bol podstatne nižší ako v Čechách.

aj skautské organizácie, ktoré sa hlásili k socialistickým ideám. O. Čmolík a kol. (1983) uvádzajú, že k nim patrili Skauti práce, Čerkesi, Spartakovi skauti a iné organizácie podobného typu, ktoré pôsobili pri Federácií robotníckych telocvičných jednôt a neskôr pri Federácii proletárskej výchovy.

Za prvú skautskú organizáciu, ktorá sa hlásila k socializmu, možno považovať *Združenie socialistických skautov a skautiek*. Táto organizácia bola založená v roku 1919 z iniciatívy ľavicovej skupiny členov Československej strany socialistickej.¹⁰ Z. Svatoš a kol. (1978, s. 24) uvádzajú, že „*Združenie socialistických skautov a skautiek nemalo jednoznačný proletársky a revolučný charakter.*“ Jeho členovia sa v priebehu ďalších rokov diferencovali: niektorí vstúpili do organizácie Skauti práce, ďalšia skupina založila Československú obec junákov voľnosti, ktorá sa hlásila k Československej strane socialistickej a časť organizácie, vedená jedným zo zakladateľov J. Štychom, pokračovala v činnosti organizácie a neskôr sa zblížila so Spartakovými skautmi práce (O. Čmolík a kol., 1983).

Ďalšiu organizáciu skautského typu, ktorá úzko spolupracovala s Komsomolom (J. Bartoš, 1967), predstavovali *Skauti práce*. Ich pôvodné oddiely vznikali ešte pod vplyvom sociálno-demokratických ideí. Ako organizácia vznikli v roku 1920¹¹ v Čechách, kde pracovalo asi 100 oddielov s 1450 členmi (O. Pavlík a kol., 1985). O ich pôsobení na Slovensku nie sú žiadne hodnoverné

¹⁰ Zakladateľmi združenia boli J. Štych, L. Landová – Štychová, Dr. B. Vrbenský (Z. Svatoš a kol., 1978).

¹¹ Za zakladateľa možno považovať Františka Piška, náčelnikom bol Eduard Skřivan (J. Mikloš, 2021).

záznamy (J. Mikloš, 2021). Triedny charakter tejto organizácie je zrejmý aj zo Zákona Skautov práce: „(...) *Dodržiavaj vždy iba disciplínu, ktorá je spoločná príslušníkom tvojej triedy. (...) Pravda je v tvojom presvedčení, ktoré je na strane utláčaných proti utláčateľom, o ktoré sa delíš s miliónmi súdruhov na celom svete, bojujúcimi za oslobodenie pracujúcej triedy. (...) Puto lásky a bratstva ťa spája so všetkými, ktorí zmyšľajú rovnako ako ty. Ich nepriatelia sú tvojimi nepriateľmi, ich boj je tvojím bojom. (...)*“ (O. Čmolík a kol., 1983, s. 18).

Skautskú organizáciu, ktorá pracovala v súlade s komunistickou ideológiou, predstavovali aj *Spartakovi skauti*. Táto organizácia vznikla popri Federácii robotníckych telocvičných jednôt v roku 1921. Účelom Spartakových skautov bolo „*doplniť sústavu telesnú, pestovanú v jednotách, metódou skautingu a spolupodieľať sa na príprave komunistickej generácie po duševnej i telesnej stránke k rozhodujúcim zápasom na dosiahnutie socialistických ideálov spoločnosti a štátu*“ (Z. Svatoš a kol., 1978, s. 24). Spôsob organizácie skautskej činnosti Spartakových skautov nebol samoúčelný, ale predstavoval prostriedok socialistickej výchovy. Podobne ako Mladí priekopníci, svoju činnosť realizovali v oddieloch. Prebiehala na báze týždňových schôdzok, ktorých náplňou boli výlety, vychádzky, ideové rozhovory, prednášky a pod. Schôdzky sa končili rozkazom. Po nich nasledovali práce v dielňach, hry, spev a príprava nováčikov na skúšky. Spartakovi skauti, ako súčasť Federácie robotníckych telocvičných jednôt, boli povinní pravidelne cvičiť. To však zužovalo členskú základňu, nakoľko sa viacerí členovia radšej venovali trampingu a pobytu v prírode (O. Čmolík a kol., 1983). Spartakovi skauti skladali sľub a platili

členské príspevky. Ich pôsobenie na Slovensku potvrdzuje J. Mikloš (2021).

Snaha o zjednocovanie detských organizácií sa prejavila aj v zjednotení Skautov práce a Spartakových skautov v januári 1924 do *Spartakových skautov práce*.¹² Umožnilo ho blízke ideologické nastavenie organizácií a zjednocovacie úsilie zo strany komsomolcov (O. Čmolík a kol., 1983). Spartakovi skauti práce boli členmi Federácie robotníckych telocvičných jednôt, neskôr po roku 1926 Federácie proletárskej telovýchovy. V činnosti oddielov hnutia používali skautskú metodiku, hoci ideovo boli zameraní komunisticky. Ich základ na Slovensku tvorili bývalí Spartakovi skauti (J. Mikloš, 2021).

Ideové zameranie organizácie bolo zjavné napr. z ich rovnošaty – nosili červené šatky, neskôr aj skautské klobúky nahradili baretmi. V znaku nemali skautskú ľaliu, ale vo štvorcovej nášivke vychádzajúce slnko, kosák, kladivo. O ideovom zameraní svedčili iniciály (J. Mikloš, 2021) ako aj heslá hnutia: „*Na boj proletariátu buď pripravený!*“ (O. Čmolík a kol., 1983, s. 19). Aj v sľube a zákonoch môžeme sledovať ideové zameranie organizácie: „*Ako Spartakovy skaut práce som príslušníkom robotníckej triedy, pre ktorú budem obetavo pracovať, až do jej úplného oslobodenia. (...) vždy sa podriadim povinnej proletárskej disciplíne, (...)*“ (O. Čmolík a kol., 1983, s. 19). Triedne zameranie hnutia potvrdzuje aj organizačný poriadok, v ktorom je požiadavka „*byť triedne uvedomelý, byť až do špiku kosti preniknutý vedomím, že patríš proletariátu (...), že musíš vo všetkom a všade brániť jeho záujmy (...), konať so zreteľom na prospech proletariátu*“ (tamže).

¹² Celostátnym náčelníkom bol Vilém Mucha. Dievčenský zbor viedla J. Koudelková.

Spartakovi skauti práce sa venovali táboreniu, telesnej výchove a športu a poľnému výcviku (orientácii v teréne, čítaniu mapy, signalizácii). Absolvovali rôzne prednášky, besedy a školenia z marxizmu-leninizmu, politiky KSČ a pod. (J. Perútka, 1971). Zúčastňovali sa aj na akciách organizovaných KSČ, ako boli napríklad oslavy 1. mája. Okrem toho hájili požiadavky proletárskych detí v škole, ako napríklad bezplatné stravovanie nezamestnaných, poskytovanie pomôcok, zrušenie telesných trestov a pod. (Z. Svatoš a kol., 1978). Významne sa podieľali aj na agitačnej činnosti, ktorú opisujú B. Steiniger a O. Čmolík (1976, s. 100 – 101): *„Oddiel pochoduje dedinou za spevu proletárskych piesní. Trubač a bubeník už z diaľky pozývajú zvedavú dedinskú mládež. Na vhodnom mieste v dedine oddiel zastane na pohov. Dedinská mládež sa zhromaždí dookola. Vodca výpravy má prejav o postavení a vykorisťovaní proletárskej mládeže. O význame červeného skautingu. (...) Po vhodnom zakončení sa rozprúdi rozhovor s dedinskou mládežou. Vyzve sa k založeniu oddielu Spartakových skautov práce. Vodca sa dohovori s niektorými chlapcami o prípravných prácach. (...) Disciplína, spev, kroj, vlajka, srdečný vzťah vhodne zapôsobia.“*

Aj keď išlo o organizáciu, ktorá vznikla spojením dvoch menších organizácií, v porovnaní s Junákom, nešlo o početnú organizáciu. Kým Junák mal asi 28 tisíc členov, Spartakovi skauti práce združovali okolo 4 tisíc členov (J. Bartoš, 1967),¹³ O. Čmolík a kol. (1983) uvádzajú až 8 tisíc. Tento počet po roku 1930 v dôsledku spoločenských

¹³ Organizačne na Slovensku pôsobilo 24 oddielov Spartakových skautov práce napr. vo Vrútkach, v Ružomberku, Hlohovci, Košiciach a i. (J. Perútka, 1971).

udalostí postupne klesal až do roku 1938, kedy bola činnosť Spartakových skautov práce na Slovensku násilne ukončená.

Okrem uvedených skautských organizácií existovali aj ďalší, tzv. *Červení skauti*, ktorí tiež inklinovali ku Komsomolu. Po oficiálnom zákaze činnosti Komsomolu časť červených skautov prešla k Spartakovým skautom práce, určitá časť sa však nepodriadila žiadnej proletárskej organizácii. J. Mikloš (2021) uvádza, že títo skauti boli veľmi radikálni a nepodliehali žiadnej kontrole. Napriek viacerým zjednocujúcim snahám v skautských proletárskych organizáciách a čiastočným splynutiam niektorých organizácií, k ich celkovému zjednoteniu nedošlo. O. Čmolík a kol. (1983) uvádza ako možný dôvod rozdielne názory na členstvo vo Federácii proletárskej výchovy a Federácii československých skautov.

Napriek skutočnosti, že skautské hnutie sa od svojich počiatkov formovalo ako apolitické, jeho rôznorodosť zamerania umožnila aj vznik odnože skautingu, ktorý staval na princípoch marxisticko-leninskej ideológie. Na združovanie detí využíval atraktívne formy skautingu, ktoré naplňal obsah marxisticko-leninskej ideológie. Predstavoval tak ďalšie z hnutí, ktoré sa podieľalo na komunistickej výchove detí.

2.2.3. Proletárska telovýchova

K ďalším organizáciám, ktoré sa v období prvej Československej republiky snažili o výchovu detí v duchu komunistických ideí, patrili aj telovýchovné federácie. Išlo o organizácie združujúce predovšetkým mladých ľudí a dospelých, ktoré však vyvíjali aj činnosti smerujúce

k výchove detí. J. Ivanič (1959 uvádza, že pri Sociálnodemokratickej strane boli zakladané prvé robotnícke telocvičné jednoty. K prvým z nich patrila Robotnícka telocvičná jednota v Bratislave, ktorá bola založená v roku 1914 „*po verejnom cvičení, čo usporiadali slovenskí a českí súdruhovia zo Zväzu dolnorakúskych robotníckych telocvičných jednôt.*“¹⁴ Ich výchovná činnosť bola orientovaná na telovýchovné činnosti, avšak pod silným ideologickým vplyvom KSČ a Komsomolu.

Prvú robotnícku revolučnú telovýchovnú organizáciu predstavovala *Federácia robotníckych telovýchovných jednôt*,¹⁵ ktorá vznikla z ľavicovej opozície vylúčenej zo *Zväzu robotníckych telocvičných jednôt* v Prahe 8. mája 1921 (O. Pavlík a kol., 1984). Jej činnosť zahŕňala telovýchovnú, politickú, vzdelávaciu a neskôr aj kultúrnu oblasť. Medzi jej najvýznamnejšie telovýchovné aktivity patrili spartakiády¹⁶ a neskôr aj verejné propagačné cvičenia (O. Pavlík a kol., 1984). Na triedny charakter organizácie poukazuje článok V. Muchy v časopise Federácie robotníckych telovýchovných jednôt Výboj

¹⁴ Za predsedu robotníckej telocvičnej jednoty bol zvolený Ondej Kubal a za zapisovateľa Karol Huba. Na zakladajúcej schôdzi boli schválené aj stanovy robotníckej telocvičnej jednoty (Zápisnica zo zakladajúcej schôdze dňa 28. marca 1914 v Bratislave, citované podľa J. Ivaniča, 1959, s. 31, 32).

¹⁵ K jej predstaviteľom na Slovensku patrili F. Kubač, I. Prechtl, M. Krajňák, A. Felcán, F. Déneš, E. Peťko, a i. (O. Pavlík a kol., 1984). Z. Svatoš a kol. (1978) uvádzajú, že jedným z jej známych členov bol aj Klement Gottwald, ktorý pomáhal budovať federáciu robotníckych telovýchovných jednôt v okolí Banskej Bystrice. V rokoch 1948 – 1953 pôsobil ako prvý komunistický prezident Československej republiky.

¹⁶ Na prvej spartakiáde 19. júna 1921 cvičilo 5110 žiakov a 4964 žiakov, 15 000 žiakov vystúpilo v kolektívnych hrách a v prostných cvičeniach (J. Ivanič, 1959).

(citované podľa Z. Svatoša a kol., 1978, s. 24): „*My sa musíme dvojnásobne snažiť získať deti všetkých robotníkov do našich radov. A to z dvoch dôvodov: po prvé, aby sme vychovali čo najväčšiu armádu bojaskopného proletariátu, a za druhé, aby sme zabránili, aby z robotníckych detí neboli vychovávaní janičiari, proti nám, aby robotnícka krv nebola zneužitá proti robotníkom.*“ J. Ivanič (1959) uvádza, že v roku 1922 bol celkový stav členov 106 180, z čoho bolo 38 268 žiakov a žiačok, čo naznačuje, že žiaci a žiačky tvorili významnú časť členov Federácie robotníckych telovýchovných jednôt. Cvičitelia a vychovávatelia tak mali možnosť ovplyvňovať pomerne veľa detí. Politické ovplyvňovanie prebiehalo v spojitosti s cvičením. J. Ivanič (1959) uvádza, že boli zavedené tzv. „*preslovy pred šíkom*“, ktoré sa týkali rôznych tém. Z tém výchovného plánu rady federácie robotníckych telovýchovných jednôt, ktoré vydala na roky 1923 a 1924 ide napr. o tieto témy: *Proletári všetkých krajín spojte sa! Triedny boj a revolúcia, Práca a zdravie, Kto nepracuje – nech neje, Prečo zvíťazila ruská revolúcia* a pod. Aj vzdelávacia oblasť práce bola poznačená komunistickou ideológiou. Deti sa napríklad učili politické piesne ako *Internacionála, Pieseň práce, Rudý prápor, Pochod Komsomolu* a i. Organizácia sa pomerne rýchlo šírila po celom Československu. Postupne sa zakladali jednoty na Slovensku, a to v Košiciach, Prešove, Kežmarku, ale aj v Ulmanke, Sásovej, Tisovci, Kremnici, Donovaloch a i. Slovenský výbor Federácie robotníckych telovýchovných jednôt¹⁷ zastupoval Klement Gottwald (J. Ivanič, 1959).

¹⁷ Na Slovensku Federácia robotníckych telovýchovných jednôt vydávala časopis *Spartakus*, ktorého šéfredaktorom bol Klement

Organizácia fungovala až do roku 1926, kedy v súlade so snahami KSČ došlo k zjednocovaniu telovýchovných organizácií, ktoré fungovali pod jej vplyvom.

V uvedenom roku zlúčením Federácie robotníckych telovýchovných jednot, športových organizácií ovplyvňovaných KSČ (nazývaných aj Červená hviezda), Spartakových skautov práce, Zväzu robotníckych cyklistov a Robotníckeho klubu turistov vznikla *Federácia proletárskej telovýchovy* (O. Čmolík a kol., 1983). Predstavovala revolučnú robotnícku telovýchovnú a športovú organizáciu, ktorá sa zameriavala na výchovu fyzicky zdatných proletárov. Okrem verejných cvičení organizovala aj kultúrnu a vzdelávaciu činnosť prostredníctvom besied, prednášok, školení a príhovorov, podporovala čitateľské záujmy, organizovala divadelné a bábkové predstavenia (O. Čmolík a kol., 1983), detské slávnosti, besiedky. Veľkú úlohu zohrávala aj priama účasť jej členov na politickej činnosti (kolportáž tlače, účasť na demonštráciách a pod.). Pozornosť bola venovaná aj turistike a táborníctvu (Z. Svatoš a kol., 1978).

Konsolidácií Federácie proletárskej telovýchovy pomohol 5. zjazd KSČ, ktorý prijal rezolúciu k telovýchovnému hnutiu. Jeho členovia sa čoraz častejšie zapájali do hospodárskych a politických bojov KSČ. Zapojili sa aj do boja za jednotný front proti fašizmu a vojne, do ktorého sa snažili získať aj antifašistov z iných organizácií. Podobne ako iné organizácie, aj Federácia

Gottwald. Časopis fungoval aj ako komunikačný kanál medzi Ústredím KSČ a členmi.

proletárskej telovýchovy bola koncom roku 1938 rozpustená (O. Pavlík a kol., 1984)¹⁸.

Proletársky skauting a proletárske telovýchovné organizácie predstavovali ďalšie typy detských komunistických organizácií. Boli zaujímavé z hľadiska implementácie komunistickej ideológie do zdanlivo apoliticky zameraných organizácií. Na modeli ich fungovania zároveň môžeme sledovať aj jednotiace snahy, ktoré boli zjavné vo všetkých (nielen) detských komunistických organizáciách. Aj keď tieto snahy o stmelovanie jednotlivých hnutí neboli vždy úspešné, zotrvali a naplno sa uplatnili pri koncipovaní pionierskej organizácie, ktorá zjednotila všetky detské organizácie.

Inú formu detského komunistického hnutia predstavovali organizácie, ktoré sa vyvíjali pri mládežníckych zväzoch. Tie sa síce primárne orientovali na prácu s mládežou, avšak na základe poverenia KSCĽ vyvíjali iniciatívu aj v oblasti práce s deťmi. Prispievali tak k ideologickému formovaniu ďalšej skupiny detí.

¹⁸ Popri uvedených organizáciách môžeme sledovať aj ďalšiu politickú činnosť, realizovanú medzi proletárskymi deťmi. Išlo napr. o robotnícke hnutie *Včela*, ktoré sa spočiatku zameriavalo na materiálnu a sociálnu pomoc deťom. Neskôr, v 30. rokoch, prešlo aj k výchovným činnostiam. Podobne aj *Červená pomoc* (medzinárodná organizácia) poskytovala najmä materiálnu pomoc deťom proletárov (O. Čmolík a kol., 1983). F. Budský (1961) okrem týchto organizácií uvádza aj Robotníckych divadelných ochotníkov a Zväz proletárskych bezvercov, ktorí patrili k ďalším robotníckym organizáciám a ich činnosť zahŕňala okrem iného aj výchovné pôsobenie na deti proletariátu v období medzi 1. a 2. svetovou vojnou.

2.3. Základné princípy utvárania mládežníckej organizácie leninského typu

V. I. Lenin, podobne ako iní predstavitelia totalitných režimov, si uvedomoval, že pre vytvorenie „nového spoločenského poriadku“ je nevyhnutná výchova „nového človeka“. Úlohou mládeže podľa neho bolo „*učiť sa komunizmu, vychovávať zo seba komunistov*“ (V. I. Lenin, 1970). Komunistická mládež sa združovala v *Komsomole*, ktorý sa mal podieľať na výchove novej generácie komunistov. Vznikol 29. októbra 1918 v Rusku a na jeho ideových princípoch vznikali mládežnícke organizácie v mnohých iných krajinách (Z. Svatoš, 1978). Podľa dobových autorov O. Čmolíka a J. Varholíka (1980) predstavoval jednotnú internacionálnu organizáciu komunistickej mládeže, ktorej cieľom bola výchova novej generácie komunistov vychádzajúcich z členov zväzov mládeže. Jeho činnosť bola zameraná na formovanie triedneho vedeckého svetonázoru¹⁹ a formovanie životných názorov mládeže tak, aby sa aktívne zúčastňovala budovania novej spoločnosti.

Podľa tých istých autorov, môžeme základné ideovo-politické princípy výstavby mládežníckej organizácie, jej ciele a zámery zhrnúť do týchto charakteristík:

- zväz predstavoval formu hnutia mládeže. Bol súčasťou hnutia pracujúcich za socialistickú premenu spoločnosti,

¹⁹ Triedny vedecký svetonázor predstavoval najvyššiu formu svetonázoru v období socializmu. Bol spätý so svetonázorom robotníckej triedy a jeho základ vychádzal z učenia marxizmu-leninizmu (O. Pavlík a kol., 1985). O. i. významne ovplyvnil aj komunistickú výchovu detí.

- išlo o triednu, proletársku organizáciu, ktorá bola zameraná na budovanie socializmu a komunizmu,
- pracoval pod vedením komunistickej strany a riadil sa jej smernicami. Bol pomocníkom strany v jej triednom boji pri budovaní novej spoločnosti a vo výchove mládeže,
- mal ambíciu združovať najuvedomelejšiu mládež zo všetkých pokrokových tried pracujúcich,
- z organizačnej stránky zväz predstavoval samostatnú organizáciu,
- základnou úlohou členov bolo vychovávať uvedomelých a vzdelaných komunistov,
- základným princípom výstavby zväzu bol princíp demokratického centralizmu, ktorý predpokladal aktívnu vnútrozväzovú činnosť (tamže).

K ďalším princípom J. Varholík (1974) uvádzal aj uznávanie vedúcej úlohy komunistickej strany a výchovu v duchu socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu.

Uvedené “leninské princípy“ výstavby zväzu boli pilierom budovania komunistického mládežníckeho hnutia nielen v Rusku, ale aj v ďalších krajinách. Na ich základe svoju činnosť zakladali aj komunistické mládežnícke organizácie v Československu. Postupne sa začali včleňovať do jednotlivých mládežníckych komunistických organizácií a zväzov. Naplno uplatnili až v Československom sväze mládeže, ktorý predstavoval mládežnícku komunistickú organizáciu, ktorá sa podieľala na formovaní mládežníckeho komunistického hnutia v prvej polovici etapy budovania socializmu.

2.4. Vývoj mládežníckeho komunistického hnutia v Československu po 1. svetovej vojne

Prvú mládežnícku organizáciu, ktorá vznikla pod vplyvom KSČ, predstavoval *Zväz socialistických mladrobotníkov Slovenska*. Vznikol zjednotením roztrieštených skupín mladrobotníkov (O. Čmolík a kol., 1983). Predstavoval organizáciu proletárskej mládeže Slovenska a Zakarpatskej Ukrajiny. Tento zväz bol oficiálne založený na Ustanovujúcej konferencii v Liptovskom Mikuláši 23. – 24. mája 1920,²⁰ teda ešte pred oficiálnym vznikom KSČ. Pod týmto názvom fungoval iba krátko. Už 9. septembra 1920 v Bratislave bol na svojom I. zjazde premenovaný na *Zväz komunistických mladrobotníkov Slovenska* (O. Pavlík a kol., 1985). Zjazd posúdil vývoj mládežníckeho hnutia, vypracoval nový program zväzu a jeho organizačný poriadok. Vyjadril odhodlanie podieľať sa spolu s mládežou v českých krajinách na vytvorení celoštátnej komunistickej organizácie mládeže a pripojiť sa ku Komunistickej internacionále mládeže.²¹ Zväz rozvíjal svoju činnosť do 20. februára 1921, kedy bol založený *Zväz komunistickej mládeže Československa* (O. Pavlík a kol., 1984, s. 638).

²⁰ V období svojho vzniku zväz združoval 24 skupín s 5500 členmi. Vydával časopis *Mladá garda* (O. Pavlík a kol., 1985).

²¹ Komunistická internacionála mládeže bola medzinárodná organizácia mládeže, ktorá existovala v rokoch 1919 – 1943. Vznikla v Berlíne v roku 1919. Jej hlavnou úlohou bolo „*zjednotiť mládež do boja proti kapitalistickému vykorisťovaniu, za realizáciu hospodárskych, politických, sociálnych a kultúrnych záujmov mládeže a v boji proti fašizmu, pripravovanej imperialistickej vojne.*“ Na jej podnet začali v mnohých krajinách vznikať aj pionierske organizácie (O. Pavlík a kol., 1984, s. 429).

Zväz komunistickej mládeže (používali sa aj pojmy *Komunistický zväz mládeže Československa* a *Komsomol*, podľa sovietskeho mládežníckeho komunistického hnutia – Komsomol, ktorý bol jeho vzorom) vyvíjal svoju činnosť aj medzi študentmi.²² Vznik československého Komsomolu považuje O. Čmolík a kol. (1983, s. 11) za „*začiatok boja za ideovú, politickú a organizačnú jednotu československej mladej generácie.*“ Tieto snahy o vybudovanie jednotnej mládežníckej organizácie sa v 20. a 30. rokoch nepodarilo dotiahnuť do úspešného konca. Prispeli k tomu aj spoločenské udalosti, ktoré súviseli s nástupom fašizmu. Zväz fungoval do roku 1936.

Novým poslaním komunistickej mládeže sa zaoberal VII. zjazd KSCĽ v dňoch 11. – 14. apríla 1936. V programovom dokumente zjazdu s názvom „*Mládeži Československa!*“ sa zdôrazňuje, že najdôležitejšou úlohou mladej generácie je „*zdvihnúť zástavu a vytýčiť na ňu heslo: Na obranu slobody, mieru, pokroku, za chlieb!*“ (E. Sýkora, 1982, s. 11). Zaoberal sa základnými problémami mládeže a jej budúcnosti. Ďalej sa v ňom typickou dobovou terminológiou uvádza, že základným predpokladom každého úspešného kroku vpred je silná organizácia, „*ktorá nestraničky združuje mládež, v ktorej nerozhodujú záujmy jednej strany, ale demokratický, kamarátsky život, porozumenie a železná vôľa v boji proti fašizmu a vojne,*“ a

²² Jeho činnosť bola v rokoch 1922 a 1932 zakázaná. V týchto rokoch fungoval v rámci sekcie mládeže v KSCĽ, čím sa zabezpečila jeho nepretržitá činnosť. K významným funkcionárom Komsomolu patrili napr. I. Róth, F. Róthová, P. Barborjak, G. Husák, ktorý v rokoch 1969 – 1987 pôsobil ako generálny tajomník Ústredného výboru KSCĽ a v rokoch 1975 – 1989 ako prezident Československa. Pôsobil aj v iných straníckych funkciách.

v ktorej sa mládež bude učiť, bojovať, brániť svoje záujmy (Z. Holotíková, 1958, s. 404).

Na základe výzvy VII. zjazdu KSČ sa začali vytvárať mládežnícke organizácie, ktoré združovali mládež na národnom a národnostnom princípe. Z iniciatívy KSČ v spolupráci s Komunistickou internacionálou mládeže a Komsomolu bol v roku 1936 založený *Sväz mladých*,²³ *Sväz slovenskej mládeže*, *Magyar fiatalok szövetsége*, *Deutscher Jugendbund in der ČSR* a v roku 1937 aj *Sojuz karpatoruských mohodych* (E. Sýkora, 1982). Združovali antifašistickú mládež a snažili sa zjednotiť čo najširšie masy rovnako zmýšľajúcich mladých, teda nekomunistov a neorganizovaných. Vstúpili doň aj Mladí priekopníci alebo tiež Spolok socialistických akademikov (O. Čmolík, 1983). Združovali aj komunistickú mládež.

Činnosť zväzov však trvala len krátko. Za ten čas sa im nepodarilo významne rozšíriť členskú základňu (E. Sýkora, 1982). Zväzy sa v období rokov 1936 – 1938 okrem riešenia problémov mladej generácie i jej jednotlivých sociálnych vrstiev (čo realizovali prostredníctvom organizovania akcií zameraných na pomoc nezamestnanej mládeži a učňovskej mládeži), venovali ideologickej práci zameranej aj na propagandu Sovietskeho zväzu a komunistických ideí. Realizovali ju najmä šírením informácií o Sovietskom zväze, o sovietskej mládeži, oboznamovaním sa so sovietskou beletriou a poéziou, vedením diskusií o sovietskych filmoch. V súvislosti s prípravou republiky na obranu proti fašizmu dochádzalo k orientácií mladých ľudí na armádu. Pripravovali sa rôzne akcie pre mladých brancov (E. Sýkora, 1982).

²³ Predstavoval nástupnícku organizáciu československého Komsomolu (Z. Svatoš, 1978).

Sväz slovenskej mládeže predstavoval organizáciu, ktorá v procese budovania povojnovej jednotnej mládežníckej organizácie zohrala významnú úlohu, napriek tomu, že pôsobila iba krátko. O. Pavlík a kol. (1985, s. 641) ho opisoval ako „*I. pokrokovú organizáciu, združujúcu mládež v rokoch 1936 – 1938 bez rozdielu politickej príslušnosti a vierovyznania na platforme boja proti fašizmu, imperializmu, vojne a na obranu republiky.*“ Aj vznik Sväzu slovenskej mládeže (6. 12. 1936) úzko súvisel s úlohami, ktoré mládeži vytýčil VII. kongres Komunistickej internacionály a VI. kongres Komunistickej internacionály mládeže. K jeho čelným predstaviteľom patrili Miloš Hrušovský (predseda), Gustáv Husák, Laco Novomeský, Jozef Opavský a i. (E. Sýkora, 1982). Zväz od svojho vzniku hájil sociálny program, ktorý bol zameraný na zabezpečenie práce pre nezamestnanú mládež, zdokonalenie sociálneho poistenia, zlepšenie stavu školstva, rozšírenie možností na šport a pod. (O. Pavlík a kol., 1985).

Zaujímavú úlohu v procese zjednocovania mládeže zohrali aj vysokoškólači, ktorí boli organizovaní v *Spolku socialistických akademikov*.²⁴ Najvýznamnejším činom spolku bolo vytvorenie Bloku pokrokových a demokratických študentov. Okrem komunistov ho tvorili ľavicovo orientovaní sociálni demokrati, národní socialisti a demokratická skupina agrárnych študentov. Blok vo februári 1935 na valnom zhromaždení Sväzu slovenského študentstva zvíťazil vo voľbách nového výboru nad

²⁴ Spolok bol založený v roku 1928. Významnejšie svoju činnosť začal rozvíjať v roku 1933, keď sa na Univerzite Komenského v Bratislave objavila silná vlna „pokrokovu zmýšľajúcich vysokoškolákov“ (E. Sýkora, 1982).

zástupcami ľudáckej a inej reakcie. E. Sýkora (1982, s. 13) to popisuje ako „*prvé skutočné zjednotenie všetkej pokrokovej mládeže na demokratickej, protifašistickej platforme v Československu.*“ Vo výbore Sväzu slovenského študentstva pracovali Gustáv Husák, Ján Púll, Viera Úhlerová a Ernest Sýkora. Sväz slovenského študentstva intenzívne pomáhal aj pri utváraní Sväzu slovenskej mládeže, ktorý reprezentoval hlavný prúd zjednocovacieho procesu antifašistickej mládeže. Jeho pozíciu posilnil aj Plán hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho povznesenia Slovenska, prijatý na celoslovenskej konferencii KSČ v Banskej Bystrici v máji roku 1937. V roku 1938 KSČ prešla do ilegality. Po vyhlásení autonómie Slovenska bol Sväz slovenskej mládeže dňa 15.10.1938 zakázaný (O. Pavlík a kol., 1985), podobne ako iné mládežnícke organizácie, ktoré v uvedenom období pôsobili na území prvej Československej republiky.

Mládežnícke komunistické hnutie sa v období prvej Československej republiky formovalo v rámci zväzov. KSČ si bola vedomá potreby vplyvu na mládež, a preto podporovala ich činnosť. Mládežnícke komunistické zväzy fungovali na odlišných princípoch ako detské komunistické organizácie. Vyznačovali sa väčšou autonómiou, orientáciou na sociálny program, ale aj pri nich platilo pravidlo združovania na záujmovom princípe. V procese šírenia komunistických ideí medzi mladou generáciou urobili zväzy pre KSČ veľa „záslužnej“ práce. Napriek takmer úplnému prerušeniu ich činnosti počas 2. svetovej vojny, po jej skončení (na rozdiel od detských komunistických hnutí, ktoré iba výnimočne nadviazali na svoju predvojnovú činnosť) pokračovali vo svojej činnosti.

Podieľali sa na vytváraní mohutnej členskej základne mladých ľudí, ktorí po Zlučovacej konferencii v roku 1949 vytvorili základ pre vznik Československého sväzu mládeže.

2.5. Detské a mládežnícke komunistické hnutie po Mníchove a v národnooslobodzovacom boji

Situácia v pôsobení detských a mládežníckych organizácií sa po vyhlásení autonómie Slovenska v roku 1938 významne zmenila. Dochádza k zastaveniu činnosti KSC, ktorá dňa 21. októbra 1938 prešla do ilegality, s čím dochádza k pozastaveniu činnosti aj v detských a mládežníckych organizáciách ľavicového zamerania. Podľa O. Čmolíka a kol. (1983) bola zastavená činnosť *Sväzu mladých, Sväzu slovenskej mládeže, Federácie proletárskej telovýchovy a Zväzu starostlivosti o proletárske dieťa*, v rámci ktorého pracovali aj *Červení priekopníci*.²⁵ Ich činnosť buď úplne zanikla, alebo v obmedzenom režime fungovala v ilegalite.

2.5.1. Revolučná mládež Slovenska

Ďalšou organizáciou, ktorá pracovala pod vedením KSS bola *Revolučná mládež Slovenska*, ktorá v ilegalite fungovala krátky čas počas roka 1939. Išlo o odbojovú protifašistickú organizáciu (O. Pavlík a kol., 1985, s. 173). Bola územne rozdelená na štyri oblasti, ktoré sa zhodovali s územnými oblasťami KSS. Išlo o bratislavskú oblasť (so

²⁵ R. Belan (2015) uvádza, že došlo k zastaveniu aj ďalších spolkov a združení ako Junák, Orol, Sokol, YMCA, YWCA, ktoré nepracovali pod záštitou KSC.

sídлом v Trnave), žilinskú, prešovskú a pohronskú so sídlom v Banskej Bystrici. Organizácia mala asi 250 členov. Pracovala na princípe bunkového systému. Po jej zániku niektorí členovia vstúpili do iných organizácií mládeže alebo do KSS (J. Straka, 1974). Predsedom organizácie bol bývalý funkcionár Sväzu slovenskej mládeže Jozef Opavský, neskoršie Miloš Gosiorovský, ktorý redigoval časopis *Pravda slovenskej mládeže* (E. Sýkora, 1982). Revolučná mládež Slovenska zanikla v druhej polovici roku 1939.

2.5.2. Hlinkova mládež

Počas trvania prvej Slovenskej republiky sa mládež na základe vládneho nariadenia č. 220/1939 mala povinne združovať v organizácii *Hlinkovej mládeži* (P. Lenčo, 2016). Hlinkova mládež predstavovala detskú a mládežnícku organizáciu, ktorá bola založená v decembri 1938 ako súčasť Hlinkovej gardy (polovojenská organizácia Hlinkovej Slovenskej ľudovej strany, ktorá pôsobila v rokoch 1938 – 1945). Jej ciele a organizačnú štruktúru určil zákon č. 166/1940. Hlinkova mládež organizovala deti a mládež vo veku od 6 do 20 rokov. Jej organizačnú štruktúru tvorili chlapci:

víťatá vo veku 6 – 11 rokov,
orly a skauti vo veku 11 – 16 rokov,
junáci vo veku 16 – 20 rokov

a dievčatá:

víly vo veku 6 – 11 rokov,
tatranky vo veku 11 – 16 rokov
a devy vo veku 16 – 20 rokov (J. Mátej, 1978).

Deti sa členmi Hlinkovej mládeže stávali zložením sľubu²⁶:

*Sľub víčať
My víčať menom
skladáme dnes sľub.
Z nás bude každý
pravý rodoľub.
My náš kus zeme
Boha vzácny dar,
premeniť chceme
lásky na oltár.
A svoju silu,
svoje konanie,
položíme naň
za požehnanie.
My na vzor otcov
chceme slúžiť len
národu svojmu,
rodnú ľúbiť zem...*

Hlinkova mládež vydávala časopisy *Víča*, *Nová mládež*, *Slovenská deva*, *Stráž a Prelom* (J. Mátej, 1978). Popri Hlinkovej mládeži boli oficiálne povolené niektoré cirkevné spolky a študentské stavovské organizácie (R. Belan, 2014).

P. Martínek a kol. (1982) uvádzajú, že mládež sa zúčastňovala aj na činnosti niektorých nemládežníckych odbojových organizácií v rámci komunistických

²⁶ Sľub víčať. (1944). *Víča. Časopis Hlinkovej mládeže*. roč. V., č. 13, 7. III. 1944.

a nekomunistických hnutí. Jej činnosť spočívala v šírení tlače, v prevádzaní osôb cez hranice, sabotážach a pod. Vrchol zjednocovania protifašistických síl v radoch mládeže predstavovalo Slovenské národné povstanie, do ktorého sa mládež aktívne zapojila (E. Sýkora, 1982). Koncom 2. svetovej vojny znova začínali ožívať myšlienky na vytvorenie jednotnej mládežníckej organizácie.

3. VÝCHODISKÁ FORMOVANIA JEDNOTNEJ DETSKEJ ORGANIZÁCIE PO UKONČENÍ 2. SVETOVEJ VOJNY

Na vývoji detských a mládežníckych organizácií po ukončení 2. svetovej vojny sa podpísalo viacero faktorov. Do značnej miery ho ovplyvnili spoločenské a hospodárske udalosti v povojnovom Československu, ako aj medzinárodná situácia, ktorá ovplyvnila vnútropolitický vývoj (bližšie napr. V. Bystrický a kol., 2008; M. Olejník, 2018; P. Jašek, 2019 a i.).

Hnacím motorom rozvoja detských a mládežníckych organizácií a spolkov bola na jednej strane túžba po normálnom slobodnom živote, ktorá počas vojny nebola naplnená (B. Řehák, 1945), na druhej strane bola výzvou vojnou zničená krajina, ktorú bolo znova potrebné vybudovať (Belan, 2015). Do značnej miery to bol tiež záujem niektorých politických strán (napr. Komunistickej strany Slovenska,²⁷ Demokratickej strany), ktoré podporovali rozvoj mládežníckeho a detského hnutia v záujme svojho rozvoja a posilnenia svojho postavenia (O. Čmolík a kol., 1983).

V povojnovom období na území Československa svoju činnosť obnovilo asi tridsať organizácií a spolkov s rozličným zameraním činnosti. Angažovali sa v oblasti politickej, telesnej a kultúrnej výchovy detí a mládeže.

²⁷ V rokoch 1944 až 1948 pôsobila Komunistická strana Slovenska (KSS) ako samostatný politický subjekt. Od roku 1948 pôsobila ako územná organizácia KSC na Slovensku.

Viacere z nich sa profilovali ako nestranicke, napr. *Junák*,²⁸ *Dorast Československého červeného kríža*,²⁹ viaceré *turistické organizácie*,³⁰ a pod. Iné vznikli z iniciatívy cirkvi, najmä katolíckej³¹, ale aj z iniciatívy protestantských cirkví. Išlo o hnutia *YMCA – Kresťanské združenie mladých mužov* a *YWCA – Kresťanské združenie mladých žien*,³²

²⁸ Nakoľko ide z hľadiska koncipovania pionierskej organizácie o zaujímavé a významné hnutie, budeme sa mu v nasledujúcej časti kapitoly venovať podrobnejšie.

²⁹ K jeho obnoveniu došlo v roku 1945. Jeho činnosť sa zameriavala na zdravotnícku prípravu a ochranu, verejno-prospešnú činnosť, organizoval výstavy a rôzne osvetové akcie, najmä pre školopovinné deti. V školskom roku 1946/47 existoval v takmer polovici slovenských škôl a v českých krajoch takmer až v dvoch tretinách škôl. S členskou základňou okolo 600 tisíc detí školského veku predstavoval v uvedenom období najpočetnejšie združenie, a to najmä vďaka podpore rôznych výnosov ministerstva školstva (O. Čmolík a kol., 1983). Vzhľadom na to, že táto organizácia nemala typické znaky detskej organizácie, bližšie sa ňou nebudeme zaoberať.

³⁰ Po 2. svetovej vojne obnovila na Slovensku svoju činnosť jedna turistická organizácia a tri v Čechách. Členská základňa však v porovnaní s predvojnovým obdobím bola významne menšia. Koncom roka 1947 združovali turistické organizácie do 55 tisíc členov (bližšie O. Čmolík a kol., 1983, a i.).

³¹ Katolícka cirkev svoju činnosť s mládežou realizovala najmä prostredníctvom nedeľných škôl. Vydávala rôzne časopisy, beletriu, podporovala spevácke zbory a pod. Pozornosť venovala aj organizácii letných táborov (O. Čmolík a kol., 1983).

³² O rozšírenie organizácii YMCA a YWCA sa v Československu zaslúžili americkí vojaci, ktorí tu bojovali v 1. svetovej vojne. Ich činnosť vychádzala z kresťanských a demokratických princípov a bola zameraná na podporu mravného a intelektuálneho rozvoja. Jej členmi boli mladí ľudia od 12 rokov, najskôr iba chlapci, neskôr aj dievčatá. Svoju činnosť realizovala v kultúrno-výchovnej, vzdelávacej a športovej oblasti. Išlo napr. o otvorené kluby, krúžky, vzdelávacie kurzy, vychádzky, poradenstvo v oblasti voľby štúdia a povolania, letné tábory, športové aktivity, spravovanie knižníc a i. (P. Lenčo, 2016). O.

*Armáda spásy*³³ a pod. (O. Čmolík a kol., 1983). O. Pavlík a kol. (1985) uvádza aj organizácie Sväz katolíckej mládeže a Sväz evanjelickej mládeže, ktoré združovali mládež na náboženskom princípe a procese organizovania mládeže zohrali významnú úlohu.

Svoju činnosť obnovili aj viaceré organizácie, ktoré fungovali pri nekomunistických stranách, ako napr. *Orol* (Československá strana ľudová),³⁴ *Sokol* (Česká národno-sociálna strana),³⁵ *Odbor národných socialistov*, *Odbor mladých demokratov* (bližšie J. Bartoš, 1982) a i.

Čmolík a kol. (1983) uvádza, že počet členov uvedených organizácií v povojnovom období nebol až taký významný. Koncom roka 1948 združovali obe organizácie asi 7300 členov, z toho asi tretinu detí a mládeže do 18 rokov. Za zaujímavú považujeme skutočnosť, že organizácie pre svoju činnosť budovali vlastné stavby.

³³ Išlo o nábožensky a charitatívne zameranú organizáciu s pomerne malou členskou základňou, ktorá fungovala iba v mestách a podliehala riadeniu medzinárodnej ústredne. Tá rozhodovala o svojich sekciách v jednotlivých krajinách. Prostredníctvom nich riadila a organizovala činnosť detí a mládeže (O. Čmolík a kol., 1983).

³⁴ Išlo o telovýchovnú organizáciu s pomerne veľkou členskou základňou, ktorá mala v roku 1946 193-tisíc členov. (O. Čmolík a kol., 1983). Snažila sa o výchovu národne uvedomelých a spoločensky zodpovedných ľudí. Jej činnosť mala prevažne športovo-turistický charakter a bola spojená s pobytom v prírode. Patrili k nej aj výlety, vychádzky, zájazdy, tábory, krúžky a pod. Hnutie Orol sa zameriavalo aj na prípravu vzdelávacích kurzov pre učiteľov a trénerov a metodickú činnosť (P. Lenčo, 2016).

³⁵ Patril k najstarším a najpočetnejším telovýchovne zameraným organizáciám. Pôsobil predovšetkým v Čechách. Vo svojej činnosti nadviazal na tradície z predmníchovskej republiky (O. Čmolík a kol., 1983). Na Slovensku Sokol zaznamenal najvýznamnejší rozvoj až po roku 1948 po zjednotení telovýchovných organizácií ako Jednotná telovýchovná organizácia Sokol, ktorá fungovala do roku 1952. V uvedenom roku mal Sokol na Slovensku 2-tisíc Jednot so 123-tisíc členmi (O. Pavlík a kol., 1985). K jeho hlavnej náplni patrili rôzne

Popri uvedených organizáciách svoju činnosť obnovili aj zväzy mládeže, za ktorými stála komunistická strana. Svojou činnosťou nadväzovali na svoje tradície spred 2. svetovej vojny. K najvýznamnejším patrili tieto zväzy: *Sväz českej mládeže*, *Sväz slovenskej mládeže* a *Sväz karpatsko-ukrajinskej mládeže*, neskôr *Sväz mládeže Karpát*, ktorý združoval ruskú a ukrajinskú mládež žijúcu na území východného Slovenska. Po roku 1947 k nim pribudol aj *Sväz poľskej mládeže*, ktorý združoval mládežníkov poľskej národnosti žijúcich na území Slovenska (R. Belan, 2015). Ich činnosť P. Martínek a kol. (1982) popisuje ako budovateľskú, výchovnú a záujmovú. Išlo o prácu v kluboch a záujmových krúžkoch, pomoc pri obnove vojnou zničeného hospodárstva, škôl, pri zbere úrody a pod.

Skúmanie týchto organizácií, spolkov a zväzov má z hľadiska pochopenia vzniku jednotnej detskej a mládežníckej organizácie veľký význam. A to hneď z niekoľkých hľadísk. Na jednej strane tvorili východisko pre mládežnícku organizáciu, ktorá ich postupne "zjednotila". Na druhej strane v rámci mládežníckych zväzov začali rozvíjať svoju činnosť aj detské pionierskej

cvičenia a neskôr aj športy. Systém cvičení bol spočiatku zameraný na prostné a poradové cvičenia a cvičenia na náradí, atletické disciplíny, zápasenie a šerm. Postupne k uvedeným disciplinám pribúdali aj iné cvičenia a športy (veslovanie, jazdectvo, cyklistika a i.) (O. Pavlík a kol., 1985). P. Lenčo (2016) uvádza, že popri telesnej výchove a športových aktivitách, ktoré tvorili základ činnosti tejto organizácie, sledovala organizácia Sokol aj celkový telesný, osobnostný a mravný rozvoj obyvateľstva. Cieľom Sokola bolo telocvikom a pravidelným cvičením tela povzniesť zdravie, silu, statočnosť, odvahu a vytrvalosť všetkých vrstiev obyvateľstva. Zároveň sa snažil o mravnosť mládeže a rozvoj charakteru. Usiloval sa aj o rozšírenie vzdelanosti, vytváranie kultúry demokracie a rovnosti. Svoje miesto v ňom mala aj branná výchova, ktorej úlohou bolo strážiť a chrániť vydobytú slobodu.

organizácie, ktoré, boli v roku 1949 zjednotené do pionierskej organizácie.

Obdobie od konca 2. svetovej vojny do apríla roku 1949 tak možno vnímať ako proces formovania a zjednocovania zväzov, ale aj ďalších detských a mládežníckych organizácií, ktoré sa síce profilovali ako nestraničke, ale komunistická strana v nich prostredníctvom zväzov postupne získala vplyv. Po roku 1948 došlo k ich postupnej likvidácii a začleňovaniu ich členov do Pionierskej organizácie a Československého zväzu mládeže, ktoré sa stali jedinou detskou a mládežníckou organizáciou počas takmer celej doby trvania socializmu.³⁶ Tento proces zjednocovania zväzov a jednotlivých organizácií si bližšie popíšeme. Pri ich výbere sme prihliadali na početnosť ich členskej základne a na ich význam pre vznikajúcu pioniersku organizáciu. Postup pri získavaní vplyvu KSS prostredníctvom zástupcov zväzov ako aj jej priamymi zásahmi bol v jednotlivých organizáciách veľmi podobný.

3.1. Junák

Hnutie Junák predstavovalo skautskú organizáciu, ktorá po ukončení vojny v máji 1945 obnovila svoju činnosť v Čechách aj na Slovensku. Svojou činnosťou Junák nadviazal na bohaté medzivojnové tradície. Jeho činnosť bola počas 2. svetovej vojny zakázaná. Na základe viacerých dochovaných zmienok je však možné

³⁶ V období rokov 1968 až 1969 bola na krátky čas ukončená činnosť Pionierskej organizácie Československého svazu mládeže a Československého svazu mládeže. Počas uvedeného obdobia došlo k znovuoobnoveniu činnosti viacerých detských a mládežníckych organizácií, ktorých činnosť bola po roku 1948 násilne ukončená.

predpokladať, že sa junáci aktívne zúčastňovali protifašistického odboja.³⁷ O. Čmolík (1983) sa nazdáva, že práve tým si získal spoločenskú prestíž, čo spôsobilo po ukončení vojny nárast jeho členskej základne v Čechách i na Slovensku.³⁸ Organizácia bola známa aj dobre prepracovanou metodikou práce a atraktívnou činnosťou.³⁹

Činnosť Junáka bola formalizovaná. Umožňovalo to na jednej strane vnútornú diferenciaciu v Junáku, a zároveň zachovávanie jednotnosti a rýdzosti výchovy.⁴⁰ Proces

³⁷ Dokumentuje to napr. príbeh junáka Jána Smudku (preklad článku “Boy scout Victory Sevice News“ z februára roku 1945. Citované podľa: *Činovník. Časopis pro československé junácke pracovníky a teorii junácké výchovy*, 1946, s. 9).

³⁸ R. Šantora a kol. (2012) uvádza, že v roku 1945 mal Junák viac ako 200-tisíc členov. Táto členská základňa v dôsledku pôsobenia KSČ prostredníctvom Československého zväzu mládeže a vnútorných problémov v Junáku (bližšie J. Gubricová, 2022) postupne klesala. V roku 1948 združoval iba 57-tisíc členov (J. Knapík, M. Franc a kol., 2018) a v apríli 1949 ich už bolo iba 30-tisíc v Čechách a 7-tisíc členov na Slovensku (R. Šantora, 2012).

³⁹ Činnosť Junáka sa zameriavala na rôzne záujmové činnosti ako napr. spev „*spev sa mal stať pýchou hnutia*“, letecký a motoristický skauting – v oblasti technickej náplne, správna orientácia junáctva v aktuálnych verejných pomeroch a i. (B. Řehák, 1945, s. 2). Organizoval spoločné vychádzky, výlety, turistickú činnosť, letné tábory a pod. (O. Čmolík a kol., 1983). O túto činnosť bol taký záujem, že účasť na nej musela byť regulovaná (B. Řehák, 1945). Jeho činnosť bola vo veľkej miere realizovaná v malých kolektívoch v prírode (R. Belan, 2015). Veľkú zásluhu na tom mali činovníci (vedúci skautských oddielov), ktorých príprava prebiehala v lesných školách a bola jej venovaná veľká pozornosť (J. Mikloš, 2017). Krátko po ukončení 2. svetovej vojny hnutie začalo vydávať aj rôzne časopisy, napr. *Činovník*, *Junák*, *Slovenský Junák* (bližšie J. Gubricová, 2022), ktoré boli určené pre činovníkov (metodická podpora), ale aj pre samotných Junákov.

⁴⁰ Za prvé kroky k formalizácii Junáka môžeme považovať vytvorenie spoločnej organizácie českých a slovenských skautov –

obnovy Junáka však nebol bezproblémový. Hnutie sa muselo vysporiadať s rôznymi problémami, ktoré sa spájali s narastajúcou členskou základňou, ako bol nedostatok (kvalitných) vodcov (M. Mawadani, 1946), chýbajúce priestory na činnosť (R. Belan, 2015), ale aj rôzne vnútorné rozpory, ktoré súviseli s diferenciáciou jeho zamerania. Napriek tomu predstavoval veľmi atraktívne detské a mládežnícke hnutie až do svojej definitívnej likvidácie v roku 1950.

Hnutie Junák bolo atraktívne aj pre zväzy – Sväz českej mládeže a Sväz slovenskej mládeže (neskôr Československý sväz mládeže). Hnutie Junák malo stálu početnú členskú základňu, ktorú Československý sväz mládeže potreboval získať na svoju stranu. Vyznačovalo sa aj metodicky dobre prepracovaným výchovným systémom.⁴¹ Československý sväz mládeže bol tiež zameraný najmä na prácu s mládežou, ale systém práce s deťmi nemal dlhodobu doriešenú. Na to, aby získal vplyv v Junákovi využíval rôzne dohody,⁴² vyjednávanie, ale aj

Československého Junáka, ku ktorému došlo dňa 2. októbra 1945 v Prahe (bližšie J. Mikloš, 2017). Následne v dňoch 10. – 11. novembra 1945 v Žiline prebehol Junácky snem, na ktorom boli prerokované a schválené stanovky, skautský sľub a zvolení funkcionári (*Tlačivo, časť STANOVY*, f: Nespracovaný archív IUVENTY, Archívny spis A-10 Junák 1945-48). Starostom Slovenského junáka sa stal Hrdina SNP, "Železný kapitán" pplk. Ján Staněk, náčelníkom PhMr. Miroslav Stržínek, náčelníčkou prof. Lýdia Jurajová-Kyselová, miestonáčelníčkou Alžbeta Smatanová-Uhnáková (P. Janota, 2015).

⁴¹ Bližšie prácu Svetlušíek (dievčat vo veku 6 – 12 rokov) popisujú napr. V. Koseová, O. Remešová a A. Moravcová (1947, obálka).

⁴² Prvý krok vo fúzii predstavovalo potvrdenie spolupráce českého Junáka a Sväzu českej mládeže, ku ktorému došlo na I. valnom sneme Sväzu českej mládeže v marci 1946, kde sa Junák stal jeho kolektívnym členom. Členstvo bolo potvrdené aj upravenými stanovami

pokusy o rozvrátenie Junáka zvnútra prostredníctvom svojich dosadených ľudí.⁴³ Postupne docielil, že časť Junáka sa stotožnila s ideológiou Československého sväzu mládeže a začala „spolupracovať.“ Už v roku 1947 môžeme sledovať silnejúci vplyv KSČ v Junáku. Svedčí o tom napr. zapojenie Junáka do dvojročného plánu (1947), zavedenie budovateľského preukazu pre každého Junáka a skautku, ako aj pre činovníkov, založenie budovateľského fondu pre vybudovanie Svojsíkovho junáckeho domu v Prahe, stanovenie výšky pracovnej povinnosti pre jednotlivcov, snahy o zavedenie politickej výchovy v Junáku a pod. (J. Gubicová, 2022). Bolo len otázkou času a spôsobu, kedy preberie vedenie v Junáku.

a programom. Zjazd prijal aj zásadu, že je: „...nutné spojiť výchovné metódy Junáka so štátno politicky zameraným Sväzom českej mládeže – to znamená, dať formám junáckej výchovy nový pokrokový obsah, zodpovedajúci záujmom vývoja ľudovej demokracie“ (*Boj za jednotu mládeže v lete 1945 – 1949. Príspevek k histórii mládežníckeho hnutí v ČSSR. (Výpis.)* (1962). Mladá fronta, f: Nespracovaný archív IUVENTY, Archívny spis A-10 Junák 1945-48, s. 4).

⁴³ J. Knapík, M. Franc a kol. (2018, s. 330) uvádzajú, že KSČ sa sústreďovala najmä na pomerne silnú skupinu takýchto činovníkov v Brne a čiastočne i v Prahe. Podobná situácia bola aj na Slovensku. „Aby bola uskutočnená: opravdová spolupráca, zriaďuje sa pri oboch organizáciách koordinačná komisia, ktorá bude riešiť spoločné otázky. Do ústredia Sväzu slovenskej mládeže a Junáka boli navzájom kooptovaní do výborov jej členovia. (...) Spoločným cieľom pre obidve naše organizácie je na prvom mieste vychovať zo slovenskej mládeže zdatnú generáciu, ktorá si svojimi všestrannými hodnotami vydobyje čestné miesto medzi ostatnými národmi sveta“ (*Počiatky a vznik Jednotnej organizácie mládeže. (Prejav G. Husáka na sjazde SSM v Baťovanoch 31. marca 1946 v Baťovanoch)*. SNA v Bratislave, f: SÚV ČSM, s: Predsedníctvo, š. č: 1, S/I VII/55, r: 1946 – 48, s. 11 – 12).

Spoločenská situácia začiatkom roka 1948 priniesla neistotu v Junákovi. Stupňujúci tlak a vnútorné problémy vyvolali potrebu zvolat' junácke snemy, ktoré sa mali uskutočniť v Bratislave a v Zlíne. Mali „*prejednávať záležitosti vedenia i zásadného ideologického smerovania organizácie Junáka pre ďalšie tri roky.*“⁴⁴ Kým na Slovensku II. Junácky snem prebehol v dňoch 31. januára a 1. februára 1948, v Zlíne sa už snem neuskutočnil. Z Rezolúcie, ktorá bola prijatá na sneme je zrejmé, že snem riešil svoje problémy už ovplyvnený meniacou sa politickou situáciou v Československu.⁴⁵

⁴⁴ Náčelníctvo Junáka, ústredie skautskej výchovy (20. január 1948). *Pozvánka na II. Junácky snem*, f: SNA v Bratislave, s. SÚV ČSM Junák, r. 1948, š. č. 656.

⁴⁵ „(...) *my činovníci (...) chceme vychovávať takých Junákov, ktorí nikdy nezaváhajú vo vernosti k svojej vlasti ČSR, (...). Výchova v našom Junáku musí byť preto intenzívne vlastenecká, (...) pokroková, československá, slovenská a všesvetová. Musí byť v zhode s programom našej vlády (...).*“ (Spravodajský odbor Junáka Ústredia skautskej výchovy v Bratislave. (nedatované). *Obežník č. 2 k II. Junáckemu zjazdu*, f: Nespracovaný archív IUVENTY, Archívny spis A-10 JUNÁK 1945 – 48).

Obrázok č. 2: Preukaz Junáka obsahujúci skautský pozdrav, znak, zákon a sľub

Zdroj: *Preukázka*. (1948). SNA Bratislava, f. SÚV ČSM, Junák, š. č. 655, r. 1948

Zaujímavá situácia nastala v Junáku po februári 1948. Ústredný akčný výbor Junáka nadviazal spojenie s predsedníctvom Sväzu slovenskej mládeže. Pripravoval vstup Junáka do jednotnej organizácie mládeže, v ktorej mal Junák prebrať výchovu mládeže do 15 rokov. Začiatkom apríla došlo k reorganizácii v činnosti Junáka (vrátane junáckeho zákona), tiež vo vedení Junáka a k likvidácii majetku bývalého Junáka a jeho prevodu do fondu Sväzu slovenskej mládeže.⁴⁶ Zdalo sa, že k “zjednoteniu“ Junáka

⁴⁶ Jurajová, L., Eliašová, V. (1948?). *Zpráva o vykonanej činnosti a situačná zpráva Junáka*. f.: Nespracovaný archív IUVENTY. Archívny spis A – 10 Junák 1945 – 48.

s Československým sväzom mládeže nestojí nič v ceste. Prekážka zjednotenia nakoniec nastala v samotnom zväze. Hnutie Junák nevyhovovalo komunistickému režimu z hľadiska marxisticko-leninskej ideológie, ale preto, lebo praktické prvky junáckeho výchovného systému odporovali predstave KSČ o detskej organizácii (J. Knapík, M. Franc a kol. (2018, s. 332). Junák prezentoval alternatívu k školskému vzdelávaciemu procesu. Druhým dôvodom bola diferencovaná výchova chlapcov a dievčat a tretím dôvodom bola výberovosť členov, ktorou sa vo svojich počiatkoch Pionierska organizácia aj inšpirovala (tamže). Po dlhom boji o Junáka Československý sväz mládeže po budapeštianskej konferencii⁴⁷ ustúpil od zámeru utvárať pioniersku socialistickú organizáciu na „buržoáznych“ skautských základoch (Gubricová, 2022). Konferencia dospela k záveru, že detskú socialistickú organizáciu nie je možné vytvoriť reformou skautských organizácií, a preto bolo potrebné vytvoriť úplne nové pionierske hnutie (P. Martínek a kol., 1982). Na základe uznesení budapeštianskej konferencie začali v Československu vznikať prvé pionierskej oddiely, ktoré mali názov Pionierske oddiely Junáka,⁴⁸ avšak s Junákom už nemali nič spoločné. Boli inšpirované pionierskymi organizáciami

⁴⁷ Išlo o medzinárodnú konferenciu predstaviteľov pokrokového detského hnutia. Konala sa v Budapešti v dňoch 2. – 4. augusta 1948 (Jurajová. L., Eliašová, V. (1948?). *Zpráva o vykonanej činnosti a situačná zpráva Junáka*, f: Nespracovaný archív IUVENTY, Archivný spis A – 10 Junák 1945 – 48).

⁴⁸ Pionierske oddiely Junáka sa od bežných junáckych oddielov líšili najmä svojou ideovo-politickou zameranosťou a spôsobom organizácie (P. Martínek a kol., 1982). Boli označované ako „školské oddiely“, „školské oddiely Junáka“, „pionierske oddiely“ ako aj „Pionierske oddiely Junáka“ (J. Knapík, M. Franc a kol., 2018, s. 333).

v iných socialistických krajinách. Paradoxne, napriek lojálnemu prístupu niektorých činovnikov, po rokoch úsilia o začlenenie Junáka do Československého sväzu mládeže Junák pre neho stratil atraktivitu.

Rozpory v Junáku sa prehlbovali a zástancovia tradičného skautingu kritizovali zavádzanie nových zmien. Činovníci v Junáku, ktorí boli spriaznení s KSČ kritizovali skutočnosť, že „pokrokové socialistické prvky“ v Junáku nie sú zavádzané dost' dynamicky.⁴⁹ Československý sväz mládeže musel riešiť otázku ako naložiť s Junákom ktorý sa zrazu javil ako nadbytočný. So súhlasom KSČ nastala postupná likvidácia a následné úplné zrušenie Junáka. Na I. zjazde Československého sväzu mládeže v júni r. 1950 došlo k zrušeniu používania názvu „*Pionierske oddiely Junáka*“ (J. Knapík, M. Franc a kol., 2018). Dňa 1. januára 1951 bol Junák ústredným výborom Československého sväzu mládeže úradne rozpustený (J. Mikloš, 2017). Veľá členov Junáka sa vďaka silnému vplyvu zväzov nakoniec aj tak stalo členmi Pionierskej organizácie. Aj po zrušení Junáka sa ešte viacerí jeho členovia pokúšali organizovať svoju činnosť v tajných spolkoch. Ich činnosť však bola oslabená a nepravidelná.

3.2. Sväz mládeže Karpát

Ďalšou organizáciou, ktorá zohrala významnú úlohu pri formovaní pionierskej organizácie predstavoval *Sväz mládeže Karpát*, ktorý fungoval aj pod názvom *Sväz karpatsko-ukrajinskej mládeže* (J. Bartoš a kol., 1982). Bol

⁴⁹ SSM. Ústredné vedenie Junáka. (1948). *Obežník č. 1*. Bratislava, 30. septembra 1948, f: Nespracovaný archív IUVENTY, Archívny spis A – 10 Junák 1945 – 48.

založený ako jednotná organizácia ukrajinskej mládeže v januári 1945 v Prešove. Vzorom pre jeho vznik bola podobná organizácia v Užhorode, ktorá už mala zabehnutú činnosť s mládežou. Dňa 25. marca 1945 vznikol prípravný výbor organizácie. Jeho dočasným predsedom sa stal učiteľ Andrej Ivanovič Kučerjavý (E. Sýkora, 1982).⁵⁰ Napriek

⁵⁰ Dňa 24. mája 1945 sa konal I. zjazd ruskej a ukrajinskej mládeže v Prešove, na ktorom bol schválený program, stanovy a zvolený ústredný výbor organizácie. Sväz vznikol ako „*masová, nestranická organizácia, ktorá združovala široké vrstvy pokrokovej mládeže ruskej a ukrajinskej národnosti žijúcej na východnom Slovensku*“ (R. Belan, 2015, s. 32). Sväz mládeže Karpát sa od začiatku hlásil ku Košickému vládnemu programu a svoju organizáciu stavala na základe skúseností zo sovietskeho Komsomolu. Jeho činnosť bola poznačená územím, na ktorom pôsobil a ktoré bolo významne poškodené vojnou. Zameriaval sa na riešenie základných životných, sociálnych a zdravotných potrieb detí (M. Ričalka, 1974) a na zmiernenie utrpenia detí postihnutých vojnou. Prostredníctvom činnosti zdravotníckej sekcie Ústredného výboru Sväzu mládeže Karpát sa už od jari 1945 podieľal na pomoci pri odstraňovaní nebezpečenstva epidémií, ktoré v dôsledku 2. svetovej vojny hrozili. Pomáhal pri zásobovaní potravinami, ošatením, obnove bytov a škôl a pod. Posielal svojich členov s deťmi do zotavovní a rekreačných táborov na západnom Slovensku a v Čechách. Sprostredkovoval pomoc v podobe odevov, hračiek, peňazí, písacích a iných školských potrieb z Čiech. Jeho činnosť sa však postupne začala čoraz viac zameriavať na ideologickú výchovu. Deti sa zúčastňovali na oslavách rôznych výročí a udalostí, na brigádach, na záujmovej kultúrnej a telovýchovnej činnosti. Nadviazal kontakty so Sväzom slovenskej mládeže v Bratislave a Sväzom českej mládeže v Prahe (O. Čmolík a kol., 1983). Na svojom celonárodnom zjazde, ktorý sa konal 21. a 22. septembra 1946 sa Sväz mládeže Karpát prihlásil k spolupráci so Sväzom slovenskej mládeže a Sväzom českej mládeže. Deklaroval, že v celoštátnom záujme sleduje identické ciele, ako majú tieto dva národné zväzy (R. Belan, 2015 a i.). Ich spolupráca bola založená na ideologickej jednote a smerovala k vytvoreniu jednotnej mládežníckej organizácie. Upevňovala sa napr. aj spoločnými brigádami pri stavbe

tomu, že Sväz mládeže Karpát sa spočiatku profiloval ako mládežnícka organizácia, už v máji roku 1945 bola v rámci Ústredného výboru Sväzu mládeže Karpát vytvorená sekcia Pionierskej organizácie, ktorá sa zameriavala prácu s deťmi.⁵¹ Pracovali v nej Andrej Jeník, Amilián Kopčák a Elena Židovská (M. Ričalka, 1974). Bol tak naplnený jeden zo zámerov publikovaných v roku 1944 v moskovských Československých listoch: vytvoriť jednotnú organizáciu ukrajinskej (rusínskej) mládeže na území predvojnového Československa (O. Čmolík a kol., 1983).

Jej význam môžeme identifikovať na základe Stanov z roku 1946: *„Organizácia Sväz mládeže Karpát vytvára detské organizácie pionierov, ktoré rozvíjajú svoju činnosť pod vedením Zväzu mládeže Karpát. Orgány (...) sa majú postarať o prácu pionierskych skupín, zabezpečovať*

mládeže Lidice – Most – Litvínov; Habura; Trať mládeže; Trať družby a i. (E. Sýkora, 1982). V júli 1946 sa stal kolektívnym členom Sväzu slovenskej mládeže (M. Ričalka, 1974, s. 86). Činnosť zväzu sa postupne rozvíjala. Svedčí o tom aj fakt, že v dňoch 22. a 23. septembra 1946 sa v Prešove konal jeho zjazd Sväzu mládeže Karpát, na ktorom sa zúčastnilo 385 delegátov. Za predsedu bol zvolený Dr. Andrej Šuška a za generálneho tajomníka zväzu Jozef Sopko (E. Sýkora, 1982). Na zjazde boli prítomní aj delegáti zo Sväzu slovenskej mládeže a Sväzu českej mládeže. Ústredný výbor Sväzu mládeže Karpát podporoval a vytváral predpoklady pre činnosť pionierskej organizácie. Na jeho zjazde v roku 1946 bol za referenta pre Pioniersku organizáciu zvolený Peter Lichvár (M. Ričalka, 1974). Zväz krátko po oslobodení začal zvolávať porady učiteľov a objasňovať im koncepciu svojho pôsobenia medzi deťmi. Veľkú pozornosť venoval výberu pionierskych vedúcich a začal vydávať aj metodické materiály. Dal podnet na vypracovanie ročných a polročných plánov (O. Čmolík a kol., 1983).

⁵¹ Koncom roka 1948 združovala asi 1500 detí a ich počet do Zlučovacej konferencie v roku 1949 vzrástol na 9609 pionierov (M. Ričalka, 1974).

materiálnu bázu pre prácu pionierskych táborov, klubov, športových ihrísk. Ústredný výbor môže vydávať pionierske časopisy, noviny a potrebnú literatúru pre deti“ (citované podľa M. Ričalku, 1974, s. 75). Ako ďalej autor uvádza (s. 94, 95), Stanovy Sväzu mládeže Karpát vymedzovali: „Pionierom je každý prijatý za člena Sväzu mládeže Karpát vo veku 6 až 15 rokov, ktorý platí členské príspevky a uznáva program a Stanovy. Pionieri sa delia: a) na mladších pionierov od 6 do 10 rokov, b) starších pionierov od 10 do 15 rokov.“ Išlo o oddiely podľa vzoru sovietskej pionierskej organizácie, čo sa prejavilo aj v zásadách a hlavných úlohách organizácie. Podľa O. Čmolíka a kol. (1983, s. 55) k týmto zásadám patrili: „(...) výchova pionierov k láske k vlasti, k ľudu, ku komunistickej strane a Sovietskemu zväzu; vytváranie kladného vzťahu k učeniu, ku knihe, k manuálnej práci a disciplíne; pestovanie vôle, telesnej zdatnosti a úcty k starším; osvojovanie si noriem spoločenského správania, kolektívneho života a práce; čítanie pokrokovej a najmä sovietskej literatúry pre mládež; rozvíjanie tvorivosti, schopnosti a talentov pionierov, a to na základe skúsenosti pionierskej organizácie sovietskych detí.“

Prvé pionierske oddiely zakladali spravidla „ideologicky uvedomelí“ učitelia hneď po oslobodení v mestách Humenné, Snina, Medzilaborce, Svidník, Habura, Giraltovce, Sabinov, Kamienka, Ubl'a a i. (B. Hofbauer, 1966). Ich názvy boli výrazom vďaka Sovietskemu zväzu za oslobodenie.⁵² Činnosť oddielov bola veľmi pestrá a zameriavala sa na mnohé

⁵² To sa prejavilo napr. aj tým, že oddiely prijímali mená sovietskych revolucionárov a významných osobností (napr. V. I. Lenina, V. I. Čapajeva, A. V. Suvorova, T. Bul'bu a i.).

budovateľské aktivity súvisiace s povojnovým obdobím a celkovo sa v nich odrážalo nastupujúce smerovanie Československa. O. Čmolík a kol. (1983) ako príklad činnosti pionierov uvádza starostlivosť o hroby padlých vojakov, zbery odpadových surovín a liečivých rastlín, ale patrili k nim aj hry, spev, vychádzky, záujmové krúžky a tábory.⁵³ Činnosť pionierov približuje aj M. Ričalka (1974, s. 47): „*Pri Štátnom ruskom gymnáziu v Humennom od roku 1945 pracovala pionierska organizácia. Pionieri boli rozdelení do skupín podľa tried. Každú viedol člen Sväzu mládeže Karpát. Vedúci mal pionierov oboznamovať s ruskou literatúrou, so životom a činnosťou pionierov v Sovietskom zväze a pod.*“

V septembri v roku 1947 začal Sväz mládeže Karpát vydávať aj vlastný časopis pre pionierov s názvom *Kolokolčik-Dzvinočok* (v preklade Zvonček-Rolníčka), ktorý vychádzal v ukrajinskom jazyku v náklade 7 tisíc kusov až do roku 1949 (O. Čmolík a kol. 1983). Časopis „*výchovne ovplyvňoval v pokrokovom duchu všetky deti ukrajinských škôl, nielen pionierov*“ (E. Sýkora, 1982, s. 81), čo dosvedčuje aj fakt, že jeho náklad v istom období výrazne prevyšoval počet členov zväzu. Časopis *Kolokolčik-Dzvinočok* možno považovať za prvý pioniersky časopis v ČSR.⁵⁴

S rozvíjajúcou sa činnosťou Sväzu mládeže Karpát a jeho pionierskej organizácie sa riešili aj otázky členstva

⁵³ Prvý stanový tábor pre pionierov uskutočnil Ústredný výbor Sväzu mládeže Karpát v roku 1947.

⁵⁴ Časopis vychádzal v ukrajinskom jazyku. O uvedenom časopise napísal M. Ričalka štúdiu: *Kolokolčik – Dzvinočok – prvý pioniersky časopis v ČSR*. Bola uverejnená v *Jednotnej škole* roč. 29, 1977, č. 10, s. 923 – 940.

a vnútornej činnosti organizácie. Pionieri platili malé zápisné a členský príspevok.⁵⁵ Pracovali v oddieloch, ktoré sa v tomto období nazývali skupiny a boli vytvárané spravidla podľa tried. Na gymnáziu v Humennom sa v roku 1948 pionieri začali deliť na desiatky (jačejky) a vedúcim bol desiatnik podľa vzoru pionierov v Sovietskom zväze. Jeho najväčší rozvoj sa datuje do školského roku 1947/48 (M. Ričalka, 1974). Svoju činnosť úspešne rozvíjali až do Zlučovacej konferencie v roku 1949. V rámci nej sa Sväz mládeže Karpát začlenil do Československého sväzu mládeže. Jeho pionierska organizácia predstavovala prvú detskú organizáciu pionierskeho typu, ktorá vznikla na území Československa. Jej členská základňa sa po zlučovacej konferencii stala súčasťou Pionierskej organizácie Československého sväzu mládeže.

3.3. Sväz slovenskej mládeže

Koncom 2. svetovej vojny začala znova ožívať myšlienka vytvorenia jednotnej mládežníckej organizácie, ktorú sa nepodarilo naplniť v medzivojnovom období. Prvé oddiely *Sväzu slovenskej mládeže* vznikali viac-menej živelné, na lokálnej úrovni v mestách a na dedinách. O. Čmolík a kol. (1983) uvádza, že prvé oddiely sa formovali v Tisovci, Húšti a Brezne, kde si povstalecká mládež založila svoju organizáciu. Myšlienka založenia Sväzu slovenskej mládeže vznikla na základe podnetu oblastného vedenia KSS, ktorý zasadal 30. januára 1945 v Košiciach. Stanovisko KSS prijaté na košickej konferencii smerovalo k zjednoteniu mládeže na Slovensku a ovplyvňovalo založenie Sväzu slovenskej mládeže a Sväzu mládeže

⁵⁵ Zápisné bolo 2,- Kčs a členský príspevok bol 1,- Kčs.

Karpát. Oba zväzy boli podľa O. Čmolíka (1983, s. 35) budované ako „jednotné, pokrokovú a demokraticky orientované organizácie, masové nestraničné, združujúce mládež na budovanie ľudovodemokratického Československa.“⁵⁶ Samotný zväz vznikol na základe výzvy prípravného výboru Slovenského národného frontu v marci roku 1945 (tamže).⁵⁷ Budovanie jednotnej

⁵⁶ Smerovanie organizácií ako “pokrokovú a demokraticky orientovaných“ je potrebné vnímať v kontexte doby a v kontexte budovania ľudovodemokratického Československa.

⁵⁷ Koncom apríla 1945 sa ťažisko mládežníckeho hnutia presunulo z Košíc do Bratislavy. Kým na východe Slovenska sa myšlienka jednotnej mládežníckej organizácie podporovaná KSČ, príslušnými národnými výbormi, ale aj komunisticky zmýšľajúcimi učiteľmi a kultúrnymi pracovníkmi intenzívne rozvíjala (O. Čmolík a kol. 1983), v západnej časti Slovenska prebiehal proces zakladania miestnych organizácií Sväzu slovenskej mládeže pomalšie. Podľa O. Pavlíka a kol. (1985) to mohlo súvisieť s ostrým bojom o jednotu mládeže, ktorý prebiehal medzi jednotlivými politickými stranami, najmä Komunistickou stranou Slovenska a Demokratickou stranou. Po regionálnych zjazdoch v Košiciach a v Pezinku, na ktorých sa potvrdilo smerovanie Sväzu slovenskej mládeže ako jednotnej (a jedinej) mládežníckej organizácie, sa v dňoch 14. a 15. augusta 1945 konal zjazd v Martine, na ktorom sa ujasňovali zásadné ideové, politické a výchovné otázky celej mladej generácie (O. Čmolík, 1983). Zjazd schválil stanovy a organizačnú štruktúru zväzu a zvolil si aj Ústredný výbor. Jeho predsedom sa stal Ernest Sýkora (O. Pavlík a kol., 1985). Sväz slovenskej mládeže zapájal svojich členov do mládežníckych atraktívnych foriem ako bolo divadlo, besedy a pod. Mnohé z uvedených aktivít mali ideologické zameranie. Napr. M. Ričalka (1974) uvádza, že 16. februára 1945 v Prešove založili dramatickú družinu. Dňa 11. februára 1945 zväz zorganizoval besedu o živote a práci sovietskej mládeže s manželkou partizánskeho veliteľa Kukorelliho, Annou Kukorelliovou a pod. Mal vytvorenú divadelnú, hudobnú literárnu a športovú sekciu. Bližšie o vývoji a činnosti Sväzu slovenskej mládeže a Sväzu českej mládeže v období rokov 1945 až

mládežníckej organizácie malo v tomto období podľa E. Sýkoru (1982) prvoradý politický význam. Za zaujímavú považujeme skutočnosť, že v dokumentoch o jednotnej mládežníckej organizácii sa nespomína detské hnutie. Na druhej strane, KSČ neobnovila proletárske organizácie, ktoré fungovali pred 2. svetovou vojnou. Podľa J. Luku, V. Bertranda (1944, citované podľa E. Sýkoru, 1982, s. 41) sa v moskovských Československých listoch z 15. júla 1944 hovorí o možnosti budúceho koncipovania detského hnutia: „(...) pri jednotnom sväze mládeže, mohla by vzniknúť i široká výchovná detská organizácia.“

V nadväznosti na to sa ukazuje, že po ukončení 2. svetovej vojny sa o detskom hnutí uvažovalo v dvoch variantoch: v prvom malo ísť o postupnú zmenu výchovného systému Junák na “pokrokové hnutie“ a druhý spôsob predstavoval vytvorenie novej detskej organizácie pri zväzoch (o čo sa pokúšal aj Sväz mládeže Karpát).⁵⁸

1948 píše J. Gubricová (2022) v publikácii *Junákova cesta k pionierovi. Implementácia marxisticko-leninskej ideológie do neformálneho vzdelávania (příklad transformácie skautskej organizácie Junák na Pioniersku organizáciu)*.

⁵⁸ J. Gubricová (2022) uvádza, že v uvedenom období Sväz slovenskej mládeže združoval aj deti vo veku 6 až 14 rokov. Mali štatút mimoriadnych členov, čo uvádza aj E. Sýkora (1982), keď uvádza, že už v roku 1945 sa v zväze riešila otázka práce „s mimoriadnymi členmi.“ Od roku 1946 zväz začal pripravovať prvých zväzáckych funkcionárov pre prácu s deťmi. Prvá škola pre funkcionárov bola založená v Lučatíne v lete 1946 a ďalšia na jeseň toho istého roku v Kňažiciach pri Zlatých Moravciach. Školenie pokračovalo aj v roku 1947 aj v Chtelnici a v Kňažiciach, kde sa dvojtyždňového školenia zúčastnili záujemcovia o prácu s deťmi z radov zväzákov a učiteľov. Paradoxne mu pri tom pomáhali niektorí „pokrokoví“ junácki pracovníci, napr. Ľudo Zeljenka.

V Sväze slovenskej mládeže rástol tlak na jeho vedenie, aby sa začala zakladať pionierska organizácia sovietskeho typu, preto pozorne sledoval aj rozbiehajúcu sa činnosť Junáka. Jeho zástupcovia boli účastní na ustanovujúcej schôdzi Junáka v roku 1945 v Banskej Bystrici. Slovenský junák sa pomerne skoro stal aj kolektívnym členom Sväzu slovenskej mládeže.⁵⁹ Aj keď v neskoršom období sa objavili snahy o vystúpenie Slovenského junáka zo Sväzu slovenskej mládeže, k jeho vystúpeniu zo zväzu nakoniec nedošlo (Čmolík a kol., 1983).

Situácia ohľadne vytvárania pionierskych oddielov pod hlavičkou Sväzu slovenskej mládeže sa začala meniť v kontexte zmien, ktoré nastali v Junáku v roku 1947. Na jednej strane sa vďaka akčnému plánu Ústredného výboru Sväzu slovenskej mládeže začína väčšia pozornosť venovať starostlivosti o mládež do 14 rokov. Na druhej strane situácia so smerovaním v Junáku bola neistá. E. Sýkora (1982) uvádza, že to súviselo s politickou aktivizáciou konzervatívnych a reakčných síl v Junáku, ktoré mali prevahu vo vedení. To znemožňovalo pôsobenie “pokrokových síl“ v Junáku. Podobná situácia bola aj v Čechách.⁶⁰ V tejto situácii sa ako najideálnejšie javilo venovať sa deťom v Sväze slovenskej mládeže oveľa sústavnejšie a systematickejšie ako v prvé dva roky po oslobodení. Následne ešte v tom istom roku sa tichou cestou začali v Sväze slovenskej mládeže zakladať pionierske

⁵⁹ Situácia v Čechách bola trochu odlišná. Vzhľadom na veľkosť členskej základne bol proces získania vplyvu a ovládnutia Junáka veľmi komplikovaný.

⁶⁰ O. Čmolík a kol. (1983) uvádza, že aj Sväz českej mládeže združoval medzi svojimi členmi deti do 14 rokov (7,8% členov do 14 rokov a ďalších 11% do 15 rokov), čo predstavovalo približne pätinu všetkých členov Sväzu českej mládeže).

oddiely. Išlo o oddiely pre slovenské deti vo veku 10 až 14 rokov (O. Čmolík a kol., 1983). Pri jeho Ústrednom výbore bolo vytvorené oddelenie pre mimoriadnych členov, ktoré viedla Viera Wágnerová. Na základe dohody so zväzáckymi organizáciami sa od jesene 1947 mimoriadni členovia začali nazývať pioniermi a ich organizácia pionierskou organizáciou. O tom, že sa táto činnosť rozbehla svedčí fakt, že koncom roka 1947 boli pionierske organizácie zriadené vo všetkých okresoch Slovenska (E. Sýkora, 1982). Vo februári 1948 v časopise *Program* vyšli aj dočasné organizačné smernice pre pionierov v Sväzu slovenskej mládeže (O. Pavlík a kol., 1985), čo naznačuje snahu o formalizáciu pionierskeho hnutia. Paradoxne rozvoj pionierskych oddielov prerušil február 1948. Politické udalosti v roku 1948 orientovali vedenie Sväzu slovenskej mládeže na integráciu pionierskej organizácie do Slovenského junáka a jeho premenu na “pokrokovú” detskú organizáciu. K čomu aj reálne došlo na jar roku 1948, keď sa oddiely slovenských pionierov začlenili do Junáka (O. Čmolík a kol., 1983).

Čo sa týkalo činnosti pionierskych oddielov v rámci Sväzu slovenskej mládeže, O. Čmolík a kol. (tamže) uvádza, že zväz sa usiloval o pracovné a organizačné spojenie s telovýchovnou a športovou činnosťou. Podporoval vytvorenie jednotnej telovýchovnej organizácie a v čase jej neexistencie sám vytvoril vlastnú telovýchovnú organizáciu *Jánošík*.⁶¹ Práve uvedená organizácia v rámci zväzu venovala veľkú pozornosť deťom školského veku a ponúkala im pestrý program telovýchovných a športových aktivít vo forme rôznych pretekov, súťaží, prehliadok a pod.

⁶¹ Koncom roka 1946 združovala asi 9 tisíc detí. Zanikla vznikom jednotného telovýchovného hnutia po roku 1949.

Organizácia zároveň rozvíjala aj metodickú a organizačnú činnosť medzi vedúcimi.

Inú líniu zakladania pionierskych oddielov predstavovali prvé pokusné oddiely pionierov, ktoré vznikali ešte pred zlučovacou konferenciou (1949) na viacerých základných a stredných školách v Pražskom a Ústeckom kraji, na Slovensku v Bratislavskom a Prešovskom kraji (Z. Svatoš a kol., 1978). Ich vedúci vytvorili vlastný text sľubu, heslá, symboly, avšak ideovo-výchovné a organizačné princípy sa na všetkých školách zhodovali. Významnú úlohu pri tejto činnosti zohrali funkcionári a pionierski vedúci, ktorí sa na svoju prácu pripravovali na rôznych školeniach a neskôr, po roku 1950 aj v Ústrednej politickej škole Československého sväzu mládeže (O. Čmolík a kol., 1983). Aj tieto pionierske oddiely sa neskôr stali súčasťou Pionierskej organizácie Československého sväzu mládeže.

Príkladom formovania pokusných oddielov pionierov je aj Pionierska organizácia v meštianskej škole v Trávnici v okrese Nové Zámky, ktorý podrobne popísal F. Kurapka (1982 s. 9, 10)⁶²:

„Do tejto obce prišiel v roku 1947 učiť do vtedajšej meštianskej školy mladý učiteľ s. Polónyi. Bol to zväzák, komunista, odhodlaný bojovať za idey robotníckej triedy a podieľať sa na budovaní nového a krajšieho života. V spomenutej škole bol v tomto čase vo vedení riaditeľ Suša. On i väčšina učiteľov pracovala po starom. Nezaujímali sa o problémy doby ani obce a starostlivosť o žiakov u nich končila poslednou vyučovacou hodinou. (...) Prospech

⁶² Kurapka, F. (1982). *Trávnickí pionieri – prví z pionierov u nás*. SOČ pri Strednej priemyselnej škole elektrotechnickej v Piešťanoch. f. CVTI SR - MŠaP v Bratislave. Zbierkový fond múzea, e. č: 28864.

žiacov bol slabý. (...) Voľný čas si vyplňali kartovými hrami. Tento stav na škole sa rozhodli zmeniť pokrokovými zmýšľajúcimi učiteľmi s. Hlaváčová, Polónyi, Spišiak a Donáš. Chceli v žiakoch vzbudiť záujem o učenie, priviesť ich k práci pre kolektív, naučiť ich využívať svoj voľný čas a vychovať z nich platných občanov, budúcich komunistov. (...) Prostriedkom na dosiahnutie tohto cieľa mala byť PO podľa sovietskeho typu. Prvým krokom v tomto úsilí bolo vybudovanie podmienok. Spomedzi žiakov meštianky vybrali budúcich funkcionárov PO (...), ktorí pochádzali z pokrokových robotníckych a roľníckych rodín. (...) Títo žiaci o robotníckej triede, komunistoch a sovietskej krajine získali pravdivý obraz už od svojich rodičov. Návrh učiteľov prijali s nadšením a boli odhodlaní plniť úlohy, ktoré ich čakali. Zložitejšie však bolo získať ostatných žiakov do PO. Rodičia žiakov boli ešte pod silným vplyvom katolíckej cirkvi. Nedôverovali ideám komunistickej strany a mali strach zo všetkých začínajúcich novôt. Učiteľia však vedeli, že ich strach pochádza z nevedomosti. (...) Prostriedkom k poznaniu a prehĺbeniu vedomosti sa stalo čítanie diel známych pokrokových sovietskych a našich autorov,⁶³ besedy s funkcionármi a ľuďmi, ktorí navštívili Sovietsky zväz. (...) S veľkým záujmom (žiaci) počúvali na besedách o práci sovietskych pionierov. Dožadovali sa vysvetlenia podmienok pre vstup do PO, zaujímali ich úlohy a zásady pionierov, ktoré museli dodržiavať. Tento záujem využil s. Polónyi a podal návrh na založenie PO. Žiakom bol návrh po chuti. (...) Tridsiati piati žiaci prihlášky podpísali

⁶³ Autor ako príklad uvádza knihu A. Gajdara: Timur a jeho družina a J. Fučíka: Reportáž spod šibenice. Neskôr po založení PO pionieri čítali diela: Ostrovského: Ako sa kalila oceľ, Fadejeva: Mladá garda, Nečáska: Mladosť Klementa Gottwalda a i. (F. Kurapka, 1982).

a vytvoril sa oddiel nastávajúcich pionierov. Boli to Ján Útly, Anička Jelínková, Rudko Belan,⁶⁴ Miško Zajko, Emil Levák, Terézia Zrubcová, Milka Potočná, Jožko Lazan, Štefan Zrubec a ďalší.

Od tejto chvíle až do pionierskeho sľubu sa nastávajúci pionieri oboznamovali so zákonmi pionierov a pripravovali sa žiť v duchu ich zákonov. Pred zložením sľubu museli pionieri preukázať znalosť pionierskych práv a povinností, pionierskej symboliky, poukázať, že vedia zdraviť pionierskym pozdravom a uviazať pioniersku šatku. Slávnostný sľub pionierov sa konal 10. januára 1949 vo Vrábľoch v sále kultúrneho domu. Pionierom uviazala šatky predsedkyňa Živeny S. Havlíková. Týmto aktom sa vytvorila prvá pionierska organizácia v Trávnici. Jej prví pionieri sa rozhodli dať jej názov podľa hrdinu, komunistu Júliusa Fučíka. Na záver slávnosti sa prihovoril pionierom súdruh Polónyi, ktorý sa stal prvým vedúcim PS. Deň 10. január 1949 sa stal pre trávnických pionierov o to významnejší, že sa stali prvými pioniermi nielen vo svojej obci, ale v celom svojom kraji (pozn. autorky v Nitrianskom kraji).“

Ich činnosť sa ďalej rozvíjala zakladaním knižníc,⁶⁵ besedami s komunistami, ktorí navštívili Sovietsky zväz, organizovaním záujmovej činnosti (divadelný krúžok, mičurinský krúžok, zeleninárska, ovocinárska, včelárska a kvetinárska skupina, športový krúžok) a verejno-prospešnej

⁶⁴ Rudolf Belan sa v neskoršom období stal popredným funkcionárom Ústredného výboru Pionierskej organizácie ČZM (bližšie R. Belan, 2015).

⁶⁵ Pionierov obdaril knihami aj vtedajší predseda Zboru povereníkov, Gustáv Husák (neskorší prezident ČSSR), ktorý navštívil susednú obec Svätý Michal a pionieri z PO v Trávnici ho boli pozdraviť (tamže).

činnosti.⁶⁶ Pionieri sa stali vzorom v školskej dochádzke a prospechu. Žiak, ktorý dosiahol v školskom roku výborný prospech, získal titul „vzorný žiak“ (tamže).

Fotografia č. 1: Založenie Pionierskej organizácie v Trávnici

Zdroj: Kurapka, F. (1982). *Trávnickí pionieri – prví z pionierov u nás*. SOČ pri Strednej priemyselnej škole elektrotechnickej v Piešťanoch. f. CVTI SR - MŠaP v Bratislave, Zbierkový fond múzea, e. č: 28864

Budovanie pionierskej organizácie sa však nestretlo s pochopením a podporou u všetkých občanov obce. Ako uvádza F. Kurapka (tamže, s. 21) „boli to bývalí dedinskí boháči, ale nielen tí. Sám riaditeľ Suša i so svojou ženou a niektorí učitelia boli voči pionierom veľmi zaujatí. (...) „Učiteľský zbor sa rozdelil na dva tábory. Nakoniec sa podarilo zoskupenie (učiteľov, pozn. autorky) rozbiť. Zo školy boli odvolaní riaditeľ a učiteľ. Bolo to i zásluhou pionierov, ktorí v spolupráci s ZNB⁶⁷ vo Vrábľoch odhalili

⁶⁶ Pionieri sa zapojili do zberu semien stromov určených na zalesnenie okolia obce, vysádzanie stromčekov, pomoc počas žatvy, zber ovocia a pod. (tamže).

⁶⁷ Zbor národnej bezpečnosti, ekvivalent súčasného Policajného zboru (polície).

ich protispoločenskú činnosť. Funkcie riaditeľa sa ujal pokrokovovo zmýšľajúci s. Spišiak.“

Sväz slovenskej mládeže a Sväz českej mládeže od roku 1945 pracovali ako paralelné organizácie na federálnom základe. Ich činnosť bola koordinovaná Ústredím mládeže Československej republiky, ktoré o. i. zastupovalo československú mládež v medzinárodných organizáciách (O. Pavlík a kol., 1984, podobne aj O. Čmolík a kol., 1983 a i). Napriek tomu, že išlo o jednu krajinu, situácia s utváraním detského a mládežníckeho hnutia sa na Slovensku a v Čechách líšila. V centre detského hnutia stal Junák, ktorý mal v Čechách oveľa početnejšiu základňu ako na Slovensku.

Proces formovania Pionierskej organizácie po ukončení 2. svetovej vojny ovplyvnili aj viaceré detské organizácie, pričom veľkú úlohu v ňom zohrali aj zväzy. K najvýznamnejším apolitickým hnutiam patril Junák. Bol pre Pioniersku organizáciu zaujímavý nielen rozsiahlou členskou základňou, ale najmä výchovným systémom. Bez neho nemohla žiadna organizácia ponúknuť atraktívny program pre svojich členov. To si uvedomovala aj KSČ a prostredníctvom zväzov v celom období rokov 1945 – 48 vytvárala tlak na získanie vplyvu v tomto detskom hnutí s cieľom jeho ovládnutia. V dôsledku rôznych spomenutých udalostí sa transformácia Junáka na Pioniersku organizáciu nakoniec, paradoxne v dôsledku tlaku medzinárodných “pokrokových“ síl, nepodarila. KSČ svoju detskú komunistickú organizáciu – Pioniersku organizáciu Československého sväzu mládeže nakoniec postavila na osvedčenom modeli sovietskej Pionierskej organizácie V. I. Lenina. Na Zlučovacej konferencii v roku 1949 do nej

začlenila všetky detské organizácie, ktoré pracovali na straníckych alebo apolitických princípoch.

V jej činnosti sa prejavili aj všetky základné princípy, na ktorých sa začala budovať socialistická spoločnosť.⁶⁸

⁶⁸ Bližšie o utváraní pionierskej organizácie zo súčasných autorov píše napr. J. Knapík, M. Franc a kol. (2018) v publikácii *Mezi pionýrským šátkem a mopedem. Děti, mládež, socialismus v Českých zemích 1948-1970*. Z dobových autorov možno spomenúť napr. P. Martínka a kol. (1982) *Studijní texty k pedagogické činnosti v PO SSM*; O. Čmolíka a kol. *Kapitoly z dějin pionierské organizácie v Československu* (1982) a i.

4. “BUDOVANIE NOVÝCH SOCIALISTICKÝCH ZAJTRAJŠKOV“

„Nebolo možné zastaviť, nebolo možné zahatať, nebolo možné zvrátiť späť!“

(29. výročie Víťazného februára)
Kronika ZŠ v Cíferi (šk. rok 1977/78)

Hlavnou úlohou KSC bolo po prevzatí moci v roku 1948 vybudovať „*nový spoločenský poriadok, neustále zvyšovať hmotnú a kultúrnu úroveň pracujúceho ľudu, vychovávať pracujúci ľud v duchu socialistického vlastenectva proletárskeho internacionalizmu, k vernosti a priateľstvu so Sovietskym zväzom, k vytvoreniu bratských zväzkov s pracujúcimi všetkých krajín a všestranne upevňovať aktívnu obranu pred agresívnymi reakciami jej nepriateľov.*“⁶⁹

Prevzatím moci komunisti začali otvorene naplňovať politiku s programovým cieľom zameraným na vznik novej beztriednej spoločnosti, zastrešenej vedúcou úlohou komunistickej strany, proletárskym internacionalizmom, ideológiou marxizmu-leninizmu a ateistického materializmu (P. Jašek, 2019). Tá sa vyznačovala komplexnou zmenou systému celého spoločenského zriadenia od oblasti politického života, cez oblasť poľnohospodárstva a priemyslu, vnímania postavenia človeka v spoločnosti a jeho vzťahov až po oblasť výchovy a vzdelávania. Formujúca sa spoločnosť postupne prešla významnými zmenami, ktoré reflektovali základné atribúty

⁶⁹ ÚV KSC. (1952). *Stanovy komunistické strany Československa*. Praha: Ústřední výbor Komunistické strany Československa, f. DIKDA SNK v Martine, s. 3.

socialistického zriadenia. Podľa O. Čmolíka a kol. (1983) k nim patrili vedúca úloha robotníckej triedy vedenej marxisticko-leninskou stranou, vytvorenie diktatúry proletariátu, likvidácia kapitalistického vlastníctva a nastolenie spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov, socializácia poľnohospodárstva; plánovitý rozvoj ekonomiky a rastu životnej úrovne pracujúcich, socialistická revolúcia v ideológii a kultúre, zrovnoprávnenie národností a vytváranie priateľských vzťahov medzi nimi, obrana socializmu proti zahraničným i vnútorným nepriateľom a proletársky internacionalizmus. Na pozadí politických zmien a procesov budovania komunistického režimu v krajinách východnej Európy stál Sovietsky zväz. Ten ich ovplyvňoval nielen politicky ale aj hospodársky (bližšie J. Gubicová, 2021). Na podporu uvedenej spolupráce v januári roku 1949 vznikla Rada vzájomnej hospodárskej pomoci, ktorá bola zameraná na vzájomnú hospodársku pomoc a v máji roku 1955 Varšavská zmluva, ktorá vznikla ako vojenská organizácia.

4.1. Demokratický centralizmus

KSČ si uvedomovala, že svoju moc si môže zabezpečiť iba silnou centralizáciou a kontrolou. Tento princíp bol zakotvený v stanovách KSČ.⁷⁰ Demokratický centralizmus bol síce proklamovaný ako riadenie zdola nahor, no v skutočnosti išlo o prísnu stranícku disciplínu a bezpodmienečnú záväznosť uznesení vyšších orgánov pre nižšie orgány. Išlo o “rozhodovanie z centra“, z vyšších

⁷⁰ ÚV KSČ. (1952). *Stanovy komunistické strany Československa*. Praha: Ústřední výbor Komunistické strany Československa, f. DIKDA SNK v Martine.

riadiacich orgánov. Mal sa aplikovať vo všetkých oblastiach života. Aj keď bol deklarovaný „*demokratický charakter jednotného centrálného riešenia*“ a pri riešení závažných otázok sa malo dbať „*na názory a návrhy občanov (...), aby sa mohla prejaviť ich iniciatíva, účasť na riešení problémov*“ (O. Pavlík a kol., 1984, s. 161), realita bola často iná.

Moc komunistickej strany bola sústredená v úzkom vedení strany a diskusia bola zväčša len formálna. Namiesto skutočnej demokracie vznikol autoritatívny model riadenia, v ktorom rozhodnutia najvyšších orgánov boli záväzné a všetci ich museli bez výhrad rešpektovať. Proti domnelým i skutočným odporcom režimu sa používali rôzne formy represíí od vylúčenia z verejného života, cez stratu zamestnania až po väzenie a popravy (P. Jašek, 2019).

KSČ veľmi pozorne sledovala lojalnosť k politickému systému. Slúžili jej k tomu bezpečnostné zložky, takzvaná Štátna bezpečnosť (ŠtB), ktorej členovia veľakrát pracovali v utajení. V rozhovoroch s respondentmi v rámci metódy orálnej histórie, ktorú sme použili ako jednu z metód nášho výskumu, sa respondenti k práci ŠtB vyjadrili nasledovne: „*Na dedinách bolo veľa udavačov*“ (R9), ktorí zasielali „*anonymy*“ (R7). „*Nesmeli sme (v škole) ani rozprávať, o čom sa rozprávali naši doma. Otec vravel, že by nás mohli nahlásiť. V tom vládla medzi ľuďmi asi taká nedôvera. Nikto nevedel, kto je eštebák. A viem, že jedného nášho uja tak zatkli. Ale potom ho hneď pustili*“ (R6). Za svoju lojalitu boli udavači odmeňovaní. „*Tí, ktorí boli, poviem, primitívnejší, tí boli zo všetkých najaktívnejší. Za to mali také posty, čo by v normálnej spoločnosti v živote nemohli mať. A takíto ľudia rozhodovali o iných ľuďoch*“ (R9). Režim venoval veľkú pozornosť aj politickej výchove detí a ich

lojalite k politickému systému. Det'om boli od útleho veku vnucované komunistické idey a hodnoty, čím sa zabezpečovala ich "správna" výchova. „Ženy boli doma, tak sme nepotrebovali chodiť do škôlky. Ale nás potrebovali prevychovať. Povinne sme museli začať chodiť do škôlky. Tam nás začali učiť, že chodí Dedo Mráz. Ale my sme prišli domov a povedali, že už nie je Mikuláš, ale Dedo Mráz. Otec sa vtedy veľmi nahneval“ (R9).

Demokratický centralizmus predstavoval základný princíp riadenia socialistickej spoločnosti. Uplatňoval sa aj v riadení pionierskej organizácie a mládežníckych zväzov.

4.2. Spoločné vlastníctvo a riadená ekonomika

K ďalším charakteristickým črtám komunistického systému môžeme zaradiť spoločné vlastníctvo a riadenú ekonomiku⁷¹ (P. Gonda, P. Zajac (eds.), 2020). J. Rychlík (2022) uvádza, že podľa marxistickej ideológie je chudoba širokých vrstiev obyvateľstva spôsobená súkromným vlastníctvom. Podobne sa na to pozerajú P. Gonda, R. Potočár, R. Kazda (2020), ktorí dopĺňajú, že komunistický režim sa na súkromné vlastníctvo pozeral aj ako na kriminálny čin. Vlastníkov podnikov, pôdy a väčších majetkov považoval za triednych nepriateľov. Socialistický spôsob hospodárstva mal odstrániť vykorisťovanie

⁷¹ P. Gonda, R. Potočár a R. Kazda (2020) uvádzajú, že v prvej polovici roku 1948 došlo k prijatiu série zákonov a vyhlášok, prostredníctvom ktorých došlo k znárodneniu všetkých významných podnikov v priemysle, potravinárstve, doprave, stavebníctve, vo veľkoobchode a v iných odvetviach hospodárstva. Ku koncu roka 1948 do súkromného sektora patrilo zo všetkých výrobných základných prostriedkov na Slovensku iba 2,9 % a v Česku 1,8 %. Postupne procesom likvidácie prechádzali aj remeslá, živnosti a podnikanie v poľnohospodárstve.

pracujúceho ľudu, čo podľa P. Gondu, R. Potočára, R. Kazdu (2020) znamenalo odstrániť sociálne rozdiely a zabezpečiť prístup k základným potrebám (bývanie, práca a zdravotná starostlivosť) pre všetkých. Socializmus sa navonok prezentoval ako zriadenie, ktoré prináša ľuďom sociálne istoty. Ako uvádza jeden z respondentov, „*Rodičia mali prácu*“ (R5). Práve spomínané štátne podniky zamestnávali veľké počty ľudí. „*Naši rodičia, ktorí mali deti na základnej škole, pracovali v tom veľkom (štátnom) podniku v našom meste*“ (R4).

Socialistické hospodárstvo bez existencie súkromného vlastníctva podľa P. Gondu, R. Potočára a R. Kazdu (2020) prinášalo závažné nepredvídané ekonomické a morálne dôsledky. Z "morálneho" hľadiska šlo napríklad o podriadenosť ľudí politickej moci, ich život v pretváрке, neúctu k vlastníctvu, k dohodám, korupcii a pod., čo uviedli aj viacerí respondenti: „*Moja mama bola v KSČ. Vďaka tomu sme sa potom dostali na strednú školu a potom na vysokú. Rodičia vďaka tomu, alebo kvôli tomu vstúpili aj do strany, aby mali dobrú prácu. Naši mali známosti. Bola to taká rezerva. Pre lepší pocit*“ (R3), podobne uvádza ďalší respondent: „*Spomínam si ešte na strednú školu. Samozrejme bola tam tlačienka. Nedostala som sa tam až o rok. Mama to vybavila cez riaditeľa. Naši tam išli na jeden deň. Na výlet. Pozrieť do školy, porozprávali sa s riaditeľom. No a potom vlastne tým, že ten pán pochádzal od nás z dediny, tak otec chodil pomáhať na stavbu, keď stavali dom*“ (R4).

Keďže sa uplatňovala jednotná cenová politika, reálne ceny tovarov bolo ťažko odhadnúť. „*Veci mali rovnaké ceny. Mlieko 2 koruny, aj tam, aj tam. Všetko malo rovnakú cenu*“ (R2). K zabezpečovaniu základných sociálnych istôt

patrila aj bezplatná a veľmi dobre dostupná zdravotná starostlivosť. *„Mali sme školskú zubárku. (...) A ešte aj očkovania sme mali. To boli také hromadné akcie v škole. Na tetanus. Aj vyšetrenia očí. Doktorky chodili na preventívne prehliadky do školy. Po zaočovaní nás po mesiaci prišli skontrolovať, že ako sa to hojilo“* (R2).

Prispievalo k tomu aj dostávajúce rôznych pomôcok a vecí od štátu zadarmo: *„Dostávali sme pomôcky zadarmo“* (R6), *„Tepláková súprava, futbalová lopta zadarmo“* (R3). J. Rychlík (2022) však upozorňuje, že to bola iba ilúzia. Realita bola iná. Ľudia síce skutočne nemuseli platiť za zdravotnú starostlivosť a návštevu škôl, ale štát si tieto peniaze od občanov vyberal vo forme vyšších odvodov a nízkych miezd. Nadhodnota, ktorú štát získal z produkcie (už) štátnych podnikov bola podľa J. Rychlíka (tamže) používaná podobne ako predtým, ako investícia do výroby a na vyživovanie obrovského administratívneho štátneho a stranického aparátu a k udržaniu neefektívnej výroby v záujme zachovania plnej zamestnanosti.

Aj keď sa mohlo zdať, že tento systém prináša do rozpočtu krajiny dostatok financií a prispieva k budovaniu vyššej životnej úrovne, nebolo to tak. Obdobie socializmu bolo spojené aj s nedostatkom množstva tovarov, príp. na drahšie tovary boli robené poradovníky. *„Auto nemal skoro nikto. Aj 5 rokov sa čakalo v poradovníku“* (R9). *„Na všetko sa dlho čakalo. Na nábytok. Na auto. Bolo to normálne, že sa na všetko čakalo“* (R1). Čakalo sa aj na (zdanlivo) bežné veci ako *„na banány v socializme. Ja som chodila do tej rady na banány a pomaranče. Postavila som sa a stála som v rade aj dve hodiny, kým ich doviezli. Potom sme dostali mandarínky, alebo banány, alebo čo sme chceli (...) Ešte som v sobotu chodievala na knedľu. A dlho sa čakalo na*

všetko“ (R2). Nedostatok tovaru spôsobovalo aj to, že sa niektoré tovary, napr. oblečenie, najmä detské, dedili: „všetky veci dedili. Ja som dedila veci po sesternici. Rifle som napríklad nemala. Nemala som ani pioniersku sukňu. Mama mi ušila takú modrú“ (R2). Akýmsi zdrojom exkluzivity „bol vtedy Tuzex, napríklad, ale my sme v živote na to nemali“ (R2). „Nie každý si tam mohol ísť nakúpiť. Bol tam iný svet. Fascinovala ma tam tá vôňa v Tuzexe. Malo to tam takú zahraničnú atmosféru. Dala sa tam zohnať elektronika“ (R3). Nakupovanie v Tuzexe si mohli dovoliť napr. rodiny, ktorých členovia pracovali v zahraničí. „Otec robil v Rusku (v Sovietskom zväze, pozn. autorky) zvérača. Chodil domov raz za pol roka.(...) Ale mali sme bony. Mohli sme nakupovať v Tuzexe“ (R7). S nedostatkom vecí súviselo aj to, že sa veci opravovali a nevyhadzovali. „Vážili sme si veci (...) Všetko sa doma opravovalo. Bicykle, práčka, žehlička. Nič sa nevyhadzovalo“ (R1). Na subjektívne vnímanie pocitu dostatku a komfortu (spomienkový optimizmus?) upozorňuje odpoveď respondentky (R4), ktorá uvádza: „Myslím si, že sa mi v tomto období páčilo. Nič mi nechýbalo. Bolo to pre mňa úplne super“ (R4).

S centrálnou riadenou ekonomikou sa spájalo aj jej centrálnu plánovanie. Aj keď sa budovateľské plány objavujú oveľa skôr (1946), podľa P. Gondu, R. Potočára a R. Kazdu (2020), po roku 1948 prechodom na sovietsky model hospodárstva (chozrasčot) dochádza k centralistickému spôsobu plánovania, ktoré bolo realizované podľa sovietskeho vzoru. Vyznačovalo sa centralizáciou, byrokraciou, komplexnosťou, direktívnosťou a detailnosťou.⁷²

⁷² Tento sovietsky model fungoval u nás v striktnnej podobe do roku 1958. V hlavných rysoch však pretrval do konca režimu.

Tento model plánovania prevzala aj pionierska organizácia. J. Gubicová (2017, s. 173) uvádza, že *„pionieri prijímali rôzne záväzky zamerané na zlepšenie prospechu, úpravy okolia a pod. pri rôznych príležitostiach. Išlo o rôzne významné udalosti, narodeniny vládných činiteľov, oslavy pamätných dní a pod.“*

Preberanie princípov riadenia spoločnosti (ako napr. aj centrálneho plánovania) v rámci pionierskej organizácie a zväzov mohlo prispievať k poznaniu a pochopeniu týchto princípov a ich neskoršiemu uplatňovaniu po začlenení mladých ľudí do bežného života. Aj tak sa vytvárala kontinuita budovania socialistickej spoločnosti.

4.3. Násilná kolektivizácia poľnohospodárstva

Ďalším významným prvkom socialistickej spoločnosti bolo budovanie spoločného vlastníctva. V procese jeho tvorby zohrala dôležitú úlohu aj likvidácia súkromného vlastníctva a násilná kolektivizácia v oblasti poľnohospodárstva. Predstavovala proces premeny roľníckej malovýroby na socialistickú veľkovýrobu ako súčasť generálnej línie budovania socializmu (O. Pavlík a kol., 1984). Tento krok sa v praxi stretol s veľkým odporom. *„Otec to vždy komentoval a my ako deti sme ho počúvali. Nemohli sme nadobudnúť vzťah k socialistickému zriadeniu. Žil aj predtým v tom starom systéme. Videl, že tu mnohé veci nie sú v poriadku. Že sa nevyvíja správne ani to poľnohospodárstvo, ani ekonomika“* (R9). Preto režim pristúpil k masívnej propagácii kolektivizácie a jej výhod. O. Pavlík a kol. (1984) uvádza, že sa na nej podieľali osvetoví a školskí pracovníci, ktorí využívali rôzne formy propagácie ako prednášky, besedy, propagačné podujatia

s knihou, filmom, rozhlasom, agitačno-umelecké vystúpenia súborov a krúžkov a pod. *„Mama bola pracovníčka osvety. Stále sme písali transparenty a vešali ich po obci. Pomáhal som jej písať. Boli to také heslá: Ani zrnko nazmar! To mi nešlo do hlavy. S mamou sme písali transparent Ani zrnko nazmar! A v dedine po oboch stranách cesty súvislá vrstva pšenice“* (R1). Tento výrok upozorňuje na jednu zo slabých stránok spoločného majetku – nezáujem o spravovanie vecí verejných a zodpovednosť za ne. Keďže išlo o spoločný majetok, ktorý nepatril nikomu, zodpovední sa k nemu takto aj správali.

Čo sa týka kolektivizácie, P. Jašek (2019) uvádza, že išlo o likvidáciu tradičných dedinských štruktúr v prospech novo vytvárajúcich sa jednotných roľníckych družstiev (ďalej len JRD). Roľníci sa vlastníctva pôdy veľmi ťažko zriekali, často išlo o dedičstvo otcov a slúžila ako zdroj obživy. Tisíciky ľudí, ktorí nepodpísali vstup do družstva, boli odsúdení na dlhoročné väzenie, odoslaní do pracovných táborov, vyhnaní z rodných obcí. K fyzickému nátlaku bolo pridané aj psychické vydieranie: deťom tých, ktorí nechceli odovzdať pôdu, znemožnili dostať sa na strednú, príp. vysokú školu, alebo ich vyhodili zo školy. *„V 50-tych rokoch (otec) neprešiel politickými previerkami. Poslali ho do bane. Potom nemohol pracovať v tom, čo sa vyučil. Robil pomocného robotníka na stavbe. Patril k ľuďom, ktorých socializmus nedokázal prevychovať. Aj mama bola tvrdohlavá. Pri previerke jej povedali, že nie je schopná vychovávať deti pre toto zriadenie. To bolo pre ňu tvrdé. Toto jej povedali“* (R9).

V neskoršom období, keď sa existencia jednotných roľníckych družstiev rozbehla, samotné družstvá sa podieľali na propagácii svojej činnosti, a to rôznymi

formami socialistických záväzkov, vzdelávaním družstevníkov a pod. V procese kolektivizácie zohrávala dôležitú úlohu aj škola. O. Pavlík a G. Husák (1979) uvádzajú, že v roku 1950 vzniklo medzi učiteľmi z iniciatívy O. Pavlíka hnutie dedinských učiteľov, ktoré fungovalo pod heslom *“Nová škola dedine – dedina škole”*, ktoré napomáhalo združstevňovaniu. Aj neskôr, v priebehu obdobia socializmu, bol vzťah medzi školami a družstvami veľmi úzky. *„Chodievali sme na JRD (jednotné roľnícke družstvo) zberať zemiaky“* (R6). *„Na jar sme museli ísť sadiť drobnú cibulku. Ani na koniec riadku som nevidel. No tak sme mali čo robiť. Potom sa chodila kukurica okopávať“* (R9). Deti sa pravidelne zúčastňovali sezónnych prác na družstve: *„Ako deti sme odviekli veľa roboty. (...) Zneužívala sa detská pracovná sila na družstvách“* (R9).

Fotografia č. 2: Zber zemiakov

Zdroj: Pionierska kronika Strednej školy v Tvrdošíne, šk. rok 1972/73, f. CVTI SR - MŠaP v Bratislave, Zbierkový fond múzea, e. č.: 21432

V Kronike ZŠ v Cíferi (šk. rok 1977/78) môžeme nájsť zmienku o tom, že aj brigády sa realizovali pod hlavičkou plnenia záväzkov k rôznym výročiam: *„V dňoch 12., 13.,*

14. septembra zúčastnili sa žiaci siedmich, ôsmich a deviatich ročníkov brigády v záhrade JRD Mier Cífer. Zberala sa bohatá úroda rajčín. Brigády boli v rámci záväzku k 60. výročiu VOSR.“

Zapájanie pionierov a zväzákov do brigád malo okrem pomoci hospodárstvu aj ďalšie zámery. Prostredníctvom priamej fyzickej práce si brigádnici osvojovali pracovné návyky, čo malo prispieť k formovaniu pozitívneho vzťahu k práci. Zároveň pomáhali škole. Tá za odvedenú prácu získavala finančné prostriedky, alebo iné materiálne a nemateriálne benefity,⁷³ ktoré neskôr využívala vo svojej činnosti.

4.4. Vedecký svetonázor

Komunistická strana Československa počas celého obdobia moci prikladala veľký význam otázkam formovania vedeckého svetonázoru. Bol kľúčovým ideologickým pojmom a prezentovaný ako najvyššia forma svetonázoru. Išlo o ideologicky podmienený spôsob myslenia, ktorý vychádzal z marxizmu-leninizmu a bol v protiklade k náboženskému, idealistickému alebo „buržoáznemu“ svetonázoru. V školách sa systematicky vštepoval žiakom už od detstva. Presadzovanie tohto učenia bolo kľúčovou súčasťou mocenského i ideologického boja komunistov s celou spoločnosťou (F. Mikloško, 2020). Za najdôležitejšie črty vedeckého svetonázoru boli považované triednosť, stranickosť, obhajovanie záujmov robotníckej triedy a pracujúcich, oddanosť komunistickým ideálom a odhodlanie bojovať za ne, dôsledný internacionalizmus,

⁷³ Jednotné roľnícke družstvá na oplátku školám zabezpečovali napr. dopravu pri školských výletoch, občerstvenie pri oslavách a pod.

kolektivismus a socialistický humanizmus, organická jednota svetonázorových a mravných zásad, aktivita v boji proti buržoáznemu svetonázoru a jeho prejavom (bez uvedenia autora, 1982). K základným charakteristikám komunistického človeka v zmysle stanov komunistickej strany patrilo „*byť oddaný komunizmu, rozvíjať nové vzťahy v spoločnosti na základe kolektivismu a súdružskej spolupráce, byť príkladom v osobnom živote, v rodine a v starostlivosti o výchovu detí, uplatňovať všetky zásady komunistickej morálky*“ (Ústredný výbor KSS, 1965, s. 9). KSC si veľmi dobre uvedomovala, že v tomto procese je veľmi dôležitá výchova: „*Strana a štát preto vyvíjajú veľké úsilie v ideologickej výchove ľudí, starajú sa, aby boli zoznamovaní so základmi marxizmu leninizmu, vychovávajú ich k priateľstvu medzi národmi v duchu proletárskeho internacionalizmu a socialistického vlastenectva v duchu komunistickej morálky*“ (Ústredný výbor KSS, 1955, s. 29). Zásady sformulované v stanovách KSC sa síce vzťahovali na komunistov, ale mali „*význam (...) aj pre ostatných pracujúcich, ktorí si stále vo väčšej miere budú osvojovať vlastnosti komunistického človeka*“, nakoľko „*normy života a práca komunistov budú v stále väčšej miere tvoriť normy a pravidlá života celej spoločnosti*“ (Ústredný výbor KSS, 1965, s. 9).

Respondenti uvádzali, že v praxi sa vedecký svetonázor budoval prostredníctvom rôznych aktivít. „*Keď sme chodili do školy, v pondelok sa začínalo vyučovanie. Museli sme sa všetci postaviť a spievať: Znej pieseň slávna, vznešená. Keď sme končili v sobotu vyučovanie, tak museli sme sa zas postaviť a spievať: Tá práca matka pokroku*“ (R9), podobne aj: „*No a učili sme sa pesničky. Všetelijaké, také tie socialistické, komunisticky zamerané*“ (R2). Veľmi dobrým

nástrojom na budovanie komunistického vedomia boli oslavy sviatkov a pamätných dní, najmä tých, ktoré mali nejakú spojitosť s ideami komunistickej strany. „*Oslavoval sa aj 1. máj a Deň žien. To boli veľké oslavy*“ (R10). „*Potom sme mali Deda Mráza. Oslavovali sme aj 1. a 9. máj. To boli také sprievody. Keď bolo SNP, tak k nám chodili partizáni. Rozprávali nám o bojoch a ukazovali pušky. Pri vatre hrali na harmonike a spievali partizánske pesničky*“ (R6). „*Veľká októbrová socialistická revolúcia. Tak to sme museli v školách pripravovať vystúpenie*“ (R9). „*A tiež sme mali slávnostné nástupy*“ (R10). „*Vystupovali sme, pri tých všetkých sviatkoch, recitovali sme všelijaké básničky*“ (R2). P. Zajac a kol. (2020) upozorňujú, že pre oslavy bola príznačná poetika rovnakosti, rovnošaty, rovnakého kroku, rovnakého pozdravu, rovnakých úkonov, pri ktorých jednotlivci splyva s masou, dokonca ich prirovnali k nacistickým manifestáciám.

Fotografia č. 3: Prvomájový sprievod v roku 1954

Zdroj: Album činnosti Pionierskeho domu Klementa Gottwalda v Bratislave, f. NA IUVENTA

Prvomájové sprievody boli spojené aj s proklamovaním propagandistických hesiel: „*Nech žije KSC!*“ (R2), skandovali deti, keď prechádzali „*okolo tribúny, a tam boli tí všetci funkcionári. My sme tam teda kričali a mávali sme mávatkami*“ (R2). „*A potom takisto si pamätám aj tie lampiónové sprievody. V predvečer prvomájových sprievodov* (R3), podobne „*Chodili sme do sprievodu. V máji, s lampiónmi. To sme mali taký zážitok*“ (R7). Oslavám sviatkov sa venovala veľká pozornosť. „*Keď sa blížili oslavy 1. mája, aby sme hanbu neurobili, tak sme okolo ihriska museli pochodovať a nacvičovať heslá. Bolo to povinné. Kebyže nejdeme, bolo by to, akoby sme ani v škole neboli. Bola to naša povinnosť*“ (R9).

Veľká pozornosť bola venovaná najmä politickej príprave učiteľov,⁷⁴ keďže ovplyvňovali nové generácie detí, budúcich občanov a budovateľov socializmu. V Kronike ZŠ Cífer sa o jednom politickom školení dozvedáme, že „*výsledkom vzdelávacieho pôsobenia bol vzťah socialistického vlastenectva a internacionalizmu. Vo vlasteneckej výchove išlo o rovnovážny vzťah medzi citovou väzbou k vlasti, k rodnému kraju, k materinskému jazyku, národnej kultúre, minulosti a vzťahu k vlasti ako socialistickému štátu. (...) zúčastnili (sa ho) všetci vyučujúci*“ (Kronika ZŠ Cífer, šk. rok 1970/71). Politické školenia mali nasledovný cieľ a priebeh: „*Politickú úroveň si učitelia zvyšujú v straníckom vzdelávaní, ktoré vedie s. riaditeľ školy. (...) Politické školenie bolo ukončené*

⁷⁴ V záznamoch kroník sa zmienky o politickom vzdelávaní učiteľov začínajú vyskytovať až s nástupom normalizácie. Politické preškolovania učiteľov však prebiehali už v 50. rokoch (bližšie S. Gabzdilová (2022). *Za katedrou v dobe stalinizmu. Deformácia profesie učiteľa na Slovensku v rokoch 1948 – 1953 a i.*).

pohovormi s účastníkmi školenia, ktoré ukázali, že učitelia pochopili študovanú problematiku a vhodne ju dokázali uplatňovať v praktickej vyučovacej činnosti.“ Odborná politická príprava mala viacero úrovní: „Učitelia (si ju) zvyšovali jednak individuálnym štúdiom odbornej literatúry, ktorú obstarala škola, ďalej štúdiom na vysokých školách (...), ďalej postgraduálnym štúdiom (...) a štúdiom na Večernej škole marxizmu-leninizmu.“⁷⁵ Obsahom školení bolo napr. „využívanie prvkov komunistickej výchovy vo vyučovaní a na používaní modernizačných metód vo vyučovaní“ (Kronika ZŠ Cífer, šk. rok 1971/1972).

Kronika ZŠ Cífer (šk. rok 1977/78) uvádza konkrétny spôsob realizácie ideovo-politickej práce s deťmi: *„Bola zameraná na celý komplex komunistickej výchovy, s cieľom sústavne prehľbovať jej účinnosť. Zvláštna pozornosť bola venovaná využitiu 60. výročia VOSR a 30. výročia Víťazného februára, ako i využitiu výročí významných osobností, k čomu bol vypracovaný samostatný plán.“* Na plnenie cieľov v tejto oblasti učitelia využívali viaceré formy aktivít, napr. *„Uskutočnili sa besedy s členmi KSC, so sovietskymi vojakmi, s účastníkmi SNP, uskutočnilo sa 7 školských osláv k významným a pamätným dňom, 20 rozhlasových relácií v škole, 14 rozhlasových relácií v obci, 10 exkurzií do pamätných izieb, múzeí apod. Na dobrej úrovni bola agitačno-propagačná práca – nástenky, plagáty, výzdoba školy“* (Kronika ZŠ Cífer, šk. rok 1977/78). Bolo potrebné, aby výchovná práca učiteľov prinášala aj výsledky, ktoré sa tiež často objavujú v kronikách: *„Všetko zanechalo výchovný efekt. V komplexe*

⁷⁵ Večerná škola marxizmu-leninizmu predstavovala formu politického vzdelávania spravidla pre vedúcich pracovníkov KSC.

týchto úloh sa podľa samostatného plánu postupovalo aj vo svetonázorovej výchove a vedecko-ateistickej výchove. Prácu učiteľov možno hodnotiť kladne, hlavne vo vedecko-ateistickej propagande. Pôsobením v tomto smere i na rodičov sme dosiahli počas školského roku šesť odhlášok z vyučovania Nb (náboženstvo, pozn. autorky). Na začiatku šk. roku 1977/78 bolo z počtu 385 žiakov prihlásených na Nb 175, t.j. 45, 4% (...), pre šk. rok 1978/79 sa u celkového počtu 383 žiakov prihlásilo 167, t.j.: 43,6% (...). Znovu sa potvrdila klesajúca tendencia. Toto číselné vyjadrenie (...) poukazuje na úroveň výchovnej a propagandistickej práce väčšiny pedagogických pracovníkov. Takýmto pozitívnym prístupom sa vytvárajú stále lepšie podmienky pre realizáciu základných výchovných úloh školy – teda dôsledné vychovávanie na princípe komunistickej výchovy“ (Kronika ZŠ Cífer, šk. rok 1978/79).

Učitelia predstavovali dôležitý článok v komunistickej výchove detí. Ich príprave v politickej oblasti sa preto venovala náležitá pozornosť. Bez ohľadu na ich stranícku príslušnosť sa pravidelne zúčastňovali rôznych politických školení. Ich práca oblasti komunistickej výchovy detí podliehala pravidelnej kontrole nadriadených orgánov.

4.5. Obmedzovanie slobody ako nástroj upevnenia moci

KSČ využívala rôzne prostriedky na upevnenie moci. Jedným z nich bolo obmedzenie slobody vierovyznania, a to počas celej doby trvania socializmu. Súviselo to s preferovaním vedeckého svetonázoru, ktorý bol v ostrom rozpore s náboženským svetonázorom, ako už bolo uvedené vyššie. P. Jašek (2019) napríklad uvádza, že vplyv

katolíckej cirkvi sa KSC snažila oslabiť napr. o obmedzovanie kontaktov s Vatikánom, odsúdenie viacerých predstaviteľov vyššej cirkevnej hierarchie, priamu likvidáciu rehoľníkov, likvidáciu gréckokatolíckej cirkvi, rušenie diecéznych seminárov a cirkevného školstva, mocenské podriadenie cirkvi sériou tzv. cirkevných zákonov, kontrolu náboženskej tlače. Represie sa dotkli aj evanjelickej cirkvi a. v., reformovanej kresťanskej cirkvi a viacerých menších cirkví a náboženských spoločností.

Komunisti sa „*samozrejme, snažili vykoreniť náboženstvo*“ (R9). Návšteva bohoslužieb/kostola bola v období socializmu považovaná za „*prežitok, do kostola sa nemá chodiť*“ (R1). Miera akceptovania návštev bohoslužieb bola na Slovensku rôzna. „*My sme chodili do kostola, my sme boli veriaci, to znamená, že aj v dedine to bolo také, že v pohode ešte. Ale myslím si, že v tých iných mestách mali s tým problém*“ (R5), podobne: „*Vlastne na dedine som bola prváčka, druháčka. Potom sme sa presťahovali do Žiliny. Tak tam sme nemohli chodiť do kostola. Ako deti sme tomu nerozumeli. Na dedine sme mohli chodiť do kostola*“ (R7). Voľnejšia miera akceptovania účasti na bohoslužbách zrejme nesúvisela s mestom/dedinou. Potvrďuje to respondentka (10), ktorá pochádzala z Ružomberka „*Bolo jej (matke, pozn. autorky) jedno, kto si čo myslí, urobila si po svojom. Splnila si tie svoje náboženské veci. Vždy nás viedli k viere. Brat potom šiel aj študovať za kňaza*“ (R10).

F. Miloško (2020) uvádza, že pomerne komplikovaná situácia bola v školách. Najmä v 50. a 60. rokoch sa v mene marxisticko-leninského svetonázoru udialo na školách mnoho neprávostí. Na mnohých školách nútilo vedenie školy podpisovať učiteľov prehlásenie, že budú vychovávať

žiakov v duchu marxisticko-leninského svetonázoru, čo mnoho pedagógov odmietlo podpísať. Viedlo to k ich vylúčeniu zo škôl. Sledovanie návštev bohoslužieb zo strany KSC bolo predmetom štatistík, ktoré školy vyhotovovali v pravidelných intervaloch. „(...) *triedna zisťovala, kto chodí do kostola*“ (R6, podobne R1). Navštevovanie bohoslužieb bolo v škole, ale celkovo aj na verejnosti, zatajované. „*Vedel som z domu, že nemám zbytočne v škole hovoriť, že sme veriaci a chodíme do kostola*“ (R1, podobne R5, R6). obrady sa navštevovali tajne: „*Aj pani riaditeľka tej školy, u ktorej sme sa často hrávali, lebo mala dcéru moju spolužiačku, tak viem, že chodila tajne do kostola*“ (R7). Aby deťom znemožnili účasť na nedeľných bohoslužbách, škola pre deti usporadúvala rôzne aktivity. „*Vedeli, že v našej dedine je v nedeľu o 10.00 omša. Tak vtedy sme povinne v nedeľu museli ísť do školy a hrať sa napríklad Klobúčik hop! Len aby nás nejakým spôsobom zamestnali a nešli sme s rodičmi do kostola*“ (R9). Aj domy pionierov a mládeže zámerne organizovali rôznu zaujímavú činnosť počas nedeľ, za účelom odlákania detí od účasť na bohoslužbách (J. Gubricová a M. Bučová, 2018, s. 10).

Fotografia č. 4: Nedeľný výlet pionierov usporiadaný turistickým krúžkom Domu pionierov a mládeže K. Gottwalda v Bratislave

Zdroj: SNA v Bratislave, f. SÚV ČSM, s. PO, š. č. 676, r. 1960-63

Podobne, aj výučba náboženskej výchovy⁷⁶ bola považovaná za nežiadúcu. „*Moja mamina ma prihlásila na náboženstvo. Zástupca základnej školy sa jej vtedy vyhrážal, že keď ma dá na náboženstvo, tak že sa postará, aby ju prepustili z roboty. Ale mama ma na to náboženstvo dala*“ (R4). Tieto postupy zanechali svoje stopy v rodinách, jednak „*rozdvojenou výchovou. Doma inak komentovali, lebo prežili niečo iné. A navonok sme museli chváliť, ako je všetko v poriadku*“ (R9), a tiež konfliktmi medzi jej členmi, často najmä medzi rodičmi, ale aj medzi rodičmi a deťmi, príp. starými rodičmi. Dôslednou a systematickou svetonázorovou výchovou mnohí ľudia postupne získavali pozitívny vzťah ku komunistickým ideám a negatívny vzťah k náboženstvám, filozofiám iným ako marxistickým a pod. „*V rodine sme mali aj také rozbroje. Jedna časť*

⁷⁶ B. Kudláčová a N. Šebová (2018) popisujú model práce s deťmi v tajnej cirkvi na Slovensku.

rodiny išla hrdo ako robotníci do sprievodu a druhá časť rodiny tým pohrdala“ (R1).

Obmedzenie slobody v záujme posilnenia moci možno sledovať aj v oblasti cestovania. Najmä cestovanie do západných krajín bolo veľmi náročné a spojené s prekonávaním množstva byrokratických prekážok (R. Potočár a kol., 2020). *„Málo sme chodili do zahraničia (R4). „Nikde sa necestovalo. To ani nebolo počuť“ (R9). Čiastočne sa dalo cestovať iba do krajín východného bloku, a to najmä do Maďarska (R4, R9). Uprednostňovaná bola dovolenka na Slovensku (R9, 10). Dokonca aj cestovanie do Sovietskeho zväzu bolo problematické. Najmä ľudia, ktorí neboli členmi KSC často vycestovať do zahraničia nemohli. KSC aj “slobodu pohybu“ využila ako prostriedok na upevnenie moci. „Napríklad spolužiačka, tej som v dobrom závidela, chodila na Krym do Ruska (územie Sovietskeho zväzu). Na tábory. Lebo jej to rodičia vedeli vybaviť. Nehovorím, že mi to chýbalo, ale niekedy človek, že by išiel niečo poznať aj viac (...) Môjho otca tiež nútili do KSC. Ľudia v strane mali oveľa väčšie výhody. Jeho majster išiel do KSC a mal výhody. Otec nemal nikdy“ (R5). Podobne, aj cestovanie do Juhoslávie sa javilo ako problematické „Veľa ľudí v okolí chodilo do Juhoslávie na dovolenku. My sme sa tam nevedeli dostať, lebo naši neboli v KSC“ (R7). Obmedzené možnosti pohybu ľudí viedlo k pokusom o emigráciu. „Kamarát môjho brata išiel na dovolenku do Juhoslávie. Vtedy sme vedeli, že Juhoslávia je síce socialistická krajina, ale je to tam trošičku inak. On sa z tej Juhoslávie nevrátil a odtiaľ emigroval do Ameriky, do Pittsburgu. To bola na sídlisku taká bomba“ (R3).*

Obmedzovanie slobody patrilo k veľmi účinným donucovacím prostriedkom. Zamieravalo sa na

najcitlivejšie oblasti vierovyznania, voľného pohybu či slova. KSC si aj takýmto spôsobom zabezpečovala poslušnosť a lojalitu k režimu.

4.6. Socialistická morálka

Ďalším typickým pojmom bola socialistická morálka. Išlo o ideologicky formovanú predstavu o správnom mravnom správaní človeka v socialistickej spoločnosti a bola nástrojom výchovy a kontroly spoločnosti. Morálne zásady mali vychádzať z potrieb a cieľov budovania komunizmu. Jej hlavnými prvkami bol kolektivismus, oddanosť socializmu a strane, pracovná disciplína, ateizmus a boj proti náboženstvu, súdružstvo a solidarita, mravná čistota a skromnosť.

P. Rychlík (2022) uvádza pekný paradox, keď poukazuje na skutočnosť, že “tvorcovia socialistickej morálky“ v mnohých prípadoch preberali prvky z kresťanskej morálky. Napr. nevera v manželskom živote bola považovaná za pozostatok malomeštiactva, socialistická morálka neveru odsudzovala. „*Viem, že keď bol nejaký rozvod v rodine alebo tak, tak sa to tak riešilo tajne. Prečo? Asi aby to vlastne nevzbudzovalo nejakú pozornosť ostatných, lebo vlastne všetky rodiny mali byť ucelené, aby to všetko fungovalo. (...) Pamätám si, mamina kolegyňa mala vzťah so ženatým mužom v období socializmu. Chodili ju vypočúvať. Bola predvolaná, že nežije životom, aký by mal byť“* (R7). Podľa P. Rychlíka (2022) bola socialistická morálka v rozpore aj s vlastníctvom väčšieho majetku. Kto mal väčší majetok, stával sa potencionálnym podozrivým.

Podľa D. Sukubu (1970) sa praktickou realizáciou socialistickej morálky sledovala celková prestavba spoločnosti na spravodlivých základoch za účelom dosiahnutia ideálov ľudskosti, zbavenia ľudí útlaku vykorisťovania, lúpežných vojen, biedy a ľudského utrpenia.⁷⁷

4.7. Jednotný školský systém

Proces vytvorenia jednotného školstva odštartoval Zákon č. 95/1948 Zb. z. zo dňa 21. apríla 1948 o základnej úprave jednotného školstva (školský zákon, 1948). Prijatím uvedeného dokumentu sa všetky stupne škôl okrem vysokých, vojenských a bohosloveckých dostali pod kontrolu štátu. Išlo *„o normu, ktorá prvýkrát zavádza jednotnú školskú sústavu a súčasne zaisťuje právo všetkých občanov na vzdelanie“* (D. Knotová, J. Zounek a M. Šímaně, 2017, s. 64).

M. Krankus (2019) uvádza, že Zákon o základnej úprave jednotného školstva (1948) priniesol organizačno-právne zjednotenie školského systému a princípu jednotnej školy, výlučnosť štátnej školy, zjednotenie školskej sústavy s jednotnou výchovou a vzdelávaním a povinné a bezplatné vzdelávanie. Výchova bola vecou celej spoločnosti a uskutočňovala sa pod vedením KSČ.

Cieľom uvedeného procesu sa stala *„unifikácia výchovy a vzdelávania bez ohľadu na pohlavie, náboženské vyznanie a sociálny pôvod, a to v materských školách, školách prvého stupňa – národných, druhého stupňa – stredných (vzdelávacie inštitúcie pre deti vo veku 11 – 15 rokov),*

⁷⁷ f. DIKDA SNK v Martine.

školách tretieho stupňa – základných odborných školách, vyšších odborných školách a gymnáziách“ (S. Gabzdilová, 2003, s. 201). Škola mala slúžiť potrebám štátu. Socialistický prerod školstva sa prejavil v zameraní sa školskej správy na systematické zvyšovanie ideovo-politickej a odbornej úrovne učiteľov. „*Ako učiteľka som musela chodiť na politické vzdelávanie, aj keď sme v strane neboli. Mávali sme ho raz za štvrt' roka*“ (R8). Učitelia predstavovali jednu „*z najdôležitejších zložiek veľkej armády pracujúcich našej vlasti, budujúcich život na základe socializmu*“ (J. V. Stalin, citované podľa V. Pavlásek, 1952, s. 265).

Dôležitú úlohu v tomto procese predstavovalo zoznámenie sa učiteľov „*so sovietskou školou a sovietskou pedagogikou vybudovanou na základe marxizmu-leninizmu*“ (M. Olejník, 2018, s. 34). Od učiteľov sa vyžadovala lojalita k štátnemu systému. „*Riaditeľka našej školy bola zástankyňa socializmu. Presvedčená. Keď sme boli na 1. stupni, tak to tá pani riaditeľka bola bohyňa*“ (R2). Ideologizácia sa dotkla všetkých stupňov škôl od materskej školy až po vysokú. „*Disciplína bola určite lepšia ako v dnešnej dobe. Napríklad na matematike sme sa museli postaviť, keď prišla pani učiteľka. A museli sme podávať hlásenie. Jeden v každom dvojrade, že v tomto rade všetci majú pomôcky, len vymyslím si, Marekovi chýba kružidlo. Podávali sme také hlásenia. Naozaj si málokto z kružidla zabudol. Snažili sme sa, aby sme si nič nezabudli. Disciplína bola dosť tvrdá*“ (R7, podobne aj R1 a R3), „*v triede sa dodržiaval poriadok*“ (R1), „*rešpekt*“ (R4), „*museli sme krasopisne písať*“ (R2).

So školským životom v období socializmu sa spájala aj uniformita. Prejavovala sa v rôznych oblastiach. Jednou

z nich boli telocvičné úbory: „*Biele tričká, červené trenky. A cvičky. Iba jeden druh cvičiek bol. Jeden pre baby, jeden pre chalanov*“ (R1), ale aj rovnošaty. „*Mali vlastne rovnaké pionierske úbory. Mali sme tú sukňu modrú, šatku červenú a modrú košeľu. Takže bolo to také, že musíme byť všetci rovnako oblečení. (...) Aj na telesnú výchovu sme mali rovnaké oblečenie*“ (R7).

Podobne ako v iných oblastiach, aj v oblasti školstva možno sledovať silný vplyv Sovietskeho zväzu,⁷⁸ ktorý sa prejavil v rôznych formách. „*Oslavovali sme priateľstvo so Sovietskym zväzom. Učili sme sa spievať ruské piesne, tancovali sme chorovody.*”⁷⁹ *Mali sme aj také sovietske kroje s členkami*“ (R6). V rámci formovania pozitívneho vzťahu so Sovietskym zväzom existovalo množstvo foriem spolupráce.⁸⁰ Napr. od školského roka 1948/49 sa v národných školách stala povinnou výučba ruského jazyka (J. Knapík, M. Franc a kol., 2018). „*Teda mňa ruština bavila. Odoberala som aj časopis Miša. Boli v ňom plastové platne. (...) No a potom sme si dopisovali s pioniermi zo Sovietskeho zväzu. (...) Bola to taká družba*“ (R2). „*Vymieňali sme si s nimi fotky, kalendáriky, pohľadnice. Bolo to pre nás veľmi vzácné*“ (R6).

⁷⁸ Problematike oboznamovania sa so sovietskou školou sa venuje napr. O. Čmolík a kol. (1983); J. Kotoč (In. E. Sýkora (ed.), 1974) a i.).

⁷⁹ Typ tanca, ktorý sa tancoval v bývalom Sovietskom zväze.

⁸⁰ Bližšie o tom píše J. Gubicová (2021): *Forming Pupil's Positive Relationship to the Soviet Union in the Period of Socialism in Czechoslovakia Through the Lens of Chronicles*.

Obrázok č. 3: Kalendárík zo Sovietskeho zväzu na rok 1971

Zdroj: CVTI SR - MŠaP v Bratislave. Zbierkový fond múzea. Kronika pionierskych skutkov pri príležitosti 50. výročia KSČ. Pozostalosť p. Ireny Šipulovej

Boli preložené viaceré diela sovietskych pedagógov a organizovali sa výmenné pobyty učiteľov v Sovietskom zväze (O. Čmolík, O. a kol., 1983).

4.8. Zmeny v mimoškolskej výchove po roku 1948

Procesom zjednocovania prešla aj oblasť mimoškolskej výchovy. Systém mimoškolskej výchovy okrem sociálnej funkcie smeroval k výchove „socialistického človeka“ a k osvojeniu si základného súboru etických a „triedne“ podmienených noriem (J. Knapík, M. Franc a kol., 2018).

Do systému mimoškolskej výchovy patrili družiny mládeže, ktoré sa prijatím Zákona č. 95/1948 začlenili do školskej sústavy. Od roku 1949 sa začali podľa potreby zriaďovať pri národných a stredných školách.⁸¹ Boli už

⁸¹ Národné školy predstavovali paralelu k I. stupňu súčasných ZŠ. Zabezpečovali vzdelávanie žiakov vo veku 6 – 11 rokov. Stredné školy

zriaďované iba štátom a mali úzke prepojenie s jeho sociálnou politikou (Z. Bánovčanová, M. Bieliková, 2019). Činnosť družín mládeže bola zameraná na päť základných zložiek výchovy a to: rozumovú, pracovnú a polytechnickú, ideovú a mravnú, estetickú a telesnú výchovu (B. Podešva, 1952).⁸² V školskom roku 1959/1960 nastali vo vývoji družín mládeže ďalšie zmeny. Dochádza k rozčleneniu družín mládeže na základe veku a k vzniku klubov mládeže určených pre starších žiakov, ktoré sa stali súčasťou škôl (do roku 1960 neboli súčasťou škôl, aj keď fungovali v rámci priestoru školy). Ich vznik a rozvoj súvisel s budovaním socialistickej spoločnosti a so zamestnanosťou matiek. Poskytoval deťom „*kvalifikovanú pedagogickú starostlivosť v kolektíve a uvoľňoval čas rodičov pre prácu a verejný život*“ (J. Hendrich, citované podľa V. Linhartová, 1959, s. 657). Školské družiny a školské kluby svojimi činnosťami prispievali k ideálu komunistickej výchovy – k všestrannému harmonickému rozvoju osobnosti detí. Ich činnosť bola veľmi pestrá a atraktívna, aby pritiahla deti, bola aj metodicky dobre uchopená. „*Ja som nechcela ísť z družiny domov. Stále tam bolo čo robiť. Krúžky, akcie, aktivity, zbery, papiera. Stále sme mali niečo. Potom sme pozreli film, proste si pamätám, že som nechcela ísť domov z družiny, lebo tam to bolo super*“ (R2). Školské družiny a školské kluby okrem uvedeného mali za úlohu aj podporu prípravy na vyučovanie najmä u detí, ktoré v škole horšie prospievali.

predstavovali paralelu k II. stupňu ZŠ a navštevovali ich žiaci vo veku 11 – 15 rokov.

⁸² Bližšie k školským družinám pozri Podešva, B. (1952). *Práca v družinách mládeže: príručka pre vychovávateľky*. Bratislava: Štátne nakladateľstvo.

V procese mimoškolskej činnosti zohralo významnú úlohu aj posilnenie záujmovej činnosti. Kolektív pracovníkov Výskumného ústavu pedagogiky, pobočky v Brne (1955), uvádza, že záujmové krúžky boli do škôl oficiálne uvedené učebnými plánmi a učebnými osnovami z roku 1948 ako forma nepovinného vyučovania. Ich zameranie bolo veľmi rozmanité a boli zamerané na oblasť vzdelávania, umelecko-výchovnú, pracovnú a technickú, telovýchovnú a brannú. J. Gubricová (2019) upozorňuje, že zameranie a obsah krúžkov mali často aj politický charakter (svetonázorový krúžok, národno-hospodársky, politický) a branný charakter (strelecký, turistický), čo potvrdzuje aj R1: *„A chodili sme do nejakého zväzu strieľať do krúžku mladých strelcov do Šurian. Vedel som dobre strieľať. Bol som na to hrdý.“* Krúžková činnosť bola metodicky veľmi dobre pripravená, čo dokumentujú aj rôzne metodiky k záujmovým krúžkom z obdobia socializmu. Podľa V. Linhartovej (1959) záujmové krúžky predstavovali prehĺbenie všestrannej výchovy žiakov, rozvíjali ich záujmy, schopnosti a aktivitu. Zároveň boli dôležitým prostriedkom komunistickej výchovy detí, najmä výchovy ku kolektivismu.

KSČ pri budovaní socialistickej spoločnosti využívala rôzne prostriedky – od centralizácie moci, cez sledovanie ľudí, koncentráciu majetku do rúk štátu, potieranie slobody, až po unifikáciu školského i mimoškolského systému. Často išlo o prostriedky, ktoré mali veľmi silný dopad na život ľudí i na celé rodiny. Na jednej strane to mohlo priniesť poslušnosť a lojalitu k systému (niekedy len predstieranú) vynútenú strachom z postihu, ale na druhej strane to viedlo k snahám o obchádzanie systému formou uplácania, poskytovania neoprávnených výhod a pod. Komunistická

mašinéria si tak vytvorila systém, ktorý bol dlhodobo neudržateľný, čo sa prejavilo pri jeho páde v novembri r. 1989.

5. KOMUNISTICKÁ VÝCHOVA DETÍ V PIONIERSKEJ ORGANIZÁCIÍ

5.1. Pionierska organizácia v procese budovania socialistickej spoločnosti

*„Majte stále na pamäti, že v tých pekných, sviežich
pionieroch vychovávate
svojich priamych nástupcov, že aké bude pionierske
hnutie,
taký bude v budúcnosti i sväz.“*

Klement Gottwald na I. zjazde ČSM, jún 1950

Pionierska organizácia zohrala významné miesto v procese budovania socialistickej spoločnosti. Prevzatím moci KSČ po februári 1948 sa naplnili dlhoročné snahy KSČ o vytvorenie jednotnej detskej a mládežníckej organizácie, o čo sa KSČ snažila od svojho vzniku. Nadviazala tým na tradície detských proletárskych organizácií z čias predvojnovnej republiky a pri svojom koncipovaní nadviazala aj na skúsenosti z Pionierskej organizácie V. I. Lenina. Na základe iniciatívy, ktorú KSČ prejavila pri jej vzniku i počas celej doby fungovania, možno konštatovať, že išlo o detskú politickú organizáciu. Prevzatím moci KSČ sa naplnili základné predpoklady pre jej vznik a úspešnú činnosť. Dobový autor O. Čmolík a kol. (1983) ako východiská pre vznik Pionierskej organizácie Československého sväzu mládeže uvádza: vznik ľudovodemokratického zriadenia na čele s KSČ, ktorá sa stala jeho vedúcou silou, socialistickej premeny v ekonomike a ideológii, záujem KSČ o mladú generáciu a jej

priame začleňovanie do výstavby socializmu, vytvorenie jej jednotnej organizácie, kvalitatívne zmeny v systéme a obsahu školy, aplikácia skúseností Sovietskeho zväzu pri budovaní socialistického štátu. Simultánne s budovaním štátu sa budovala aj jednotná a de facto aj jediná detská a mládežnícka organizácia, ktorá bola od svojho počiatku veľmi úzko spojená s KSČ. Vzťah medzi KSČ a pionierskou organizáciou fungoval na vzájomnej podpore a spolupráci a predstavoval *„prvú školu budovateľov komunizmu, budúcich hospodárov krajiny, ktorá sa má stať celou svojou činnosťou pomocníkom a zálohou stravy v komunistickej výchove mladej generácie“* (A. Poledňák, 1959, s. 141).

Rozhodnutie o vytvorení jednotnej mládežníckej organizácie sa zrodilo už 27. februára 1948, kedy sa rozhodnutím Predsedníctva Ústredného akčného výboru Národného frontu Československa stal Sväz českej mládeže jednotnou organizáciou všetkej mládeže v Čechách. Následne Ústredný akčný výbor Národného frontu Slovenska vydal dňa 29. februára podobné vyhlásenie, ktorým sa Sväz slovenskej mládeže stal jedinou a výlučnou organizáciou mládeže na území Slovenska (O. Čmolík a kol., 1983). Týmito vyhláseniami sa začal proces zjednocovania všetkých mládežníckych organizácií do Československého sväzu mládeže. Hlavnými medzníkmi zjednocovacieho procesu sa stala konferencia pracovníkov Sväzu českej mládeže, ktorá sa konala apríli 1948 v Prahe a celonárodná konferencia Sväzu slovenskej mládeže, ktorá sa konala v máji 1948. Na spoločnej porade vedúcich funkcionárov oboch zväzov v septembri 1948 v Brne bola stanovená úloha na najbližšie obdobie: *„Je potrebné vybudovať jednotnú socialistickú organizáciu mládeže v*

celej Československej republike“ (O. Čmolík a kol., 1983, s. 71).

Vytvorenie Československého sväzu mládeže sa zavŕšilo na Zlučovacej konferencii v dňoch 23. až 24. apríla 1949 v Prahe. Dátum 24. apríl 1949 je považovaný aj za dátum vzniku Pionierskej organizácie Československého sväzu mládeže (O. Pavlík a kol., 1984).⁸³ Túto skutočnosť spochybňuje R. Belan⁸⁴ (2015, s. 59 – 61), ktorý tvrdí, že Zlučovacia konferencia prebehla iba 23. apríla 1949 a pionierska organizácia sa začala koncipovať až na I. zjazde Československého sväzu mládeže. Podľa R. Belana (2015) na zlučovacej konferencii nebol prijatý žiadny dokument vzťahujúci sa k Pionierskej organizácii Československého sväzu mládeže. Uvádza, že zväz naďalej počítal s pionierskymi oddielmi v rámci Junáka. Na veľkolepé plány KSČ s Československým sväzom mládeže poukazuje list vtedajšieho prezidenta K. Gottwalda, ktorý adresoval jej zlučovacej konferencii. V ňom, okrem iného, vytýčil úlohu „*vytvoriť z Československého zväzu mládeže do I. zjazdu miliónovú organizáciu*“ (O. Čmolík a kol., 1983, s. 71).

So získaním moci KSČ v roku 1948 sa začal naplňovať aj jej zámer vybudovať jednotnú detskú a mládežnícku organizáciu, o ktorý sa snažila už od svojho vzniku. Budovanie samotnej organizácie, jej štruktúr a výchovného

⁸³ Z. Svatoš (1978a) uvádza, že pionierska organizácia v tomto období už mala 184 pionierskych skupín, ktoré združovali takmer 10 000 členov.

⁸⁴ Rudolf Belan patril k významným funkcionárom pionierskeho oddelenia Slovenského ústredného výboru Československého sväzu mládeže. Od októbra 1966 do apríla 1968 bol predsedom Ústrednej rady Pionierskej organizácie Československého sväzu mládeže (R. Belan, 2015).

systemu nebolo jednoduché a bolo záležitosťou pomerne dlhého obdobia.

5.2. Pionierska organizácia Československého sväzu mládeže

Československý sväz mládeže popri rozvíjajúcej sa činnosti s mládežou plnil aj dôležitú úlohu spätú s budovaním socializmu.⁸⁵ Veľkú pozornosť venoval rozširovaniu členskej základne. Táto úloha súvisela s procesom zjednocovania mládeže s cieľom pôsobenia na mladú generáciu. Mal veľký vplyv aj na Pioniersku organizáciu, ktorá bola v tomto období jeho súčasťou (O. Čmolík a kol., 1983). Na I. zjazde Československého sväzu mládeže, ktorý sa uskutočnil 7. – 11. júna 1950 v Prahe, vyslovila KSC zväzu veľké uznanie a zdôraznila jeho hlavnú úlohu v nasledujúcom období, a to budovať Pioniersku organizáciu (O. Čmolík a kol., 1983). Zjazd zhodnotil prvý rok fungovania zväzu a jeho Pionierskej organizácie ako veľmi úspešný. Po zjednotení zväzov a detských organizácií došlo k významnému nárastu

⁸⁵ Realizovala sa vo viacerých formách: ideologická práca s mládežou, ktorá sa realizovala v krúžkoch politického vzdelávania a bola zameraná na oboznamovanie mládeže so zásadami vedeckého svetonázoru, princípmi socializmu a aktuálnymi úlohami jeho budovania; získavanie čitateľských odznakov J. Fučíka a P. Jilemnického, ktoré malo tiež výrazný ideovo-politický obsah; internacionalistická výchova zameraná na poznávanie sovietskych skúseností zo socialistickej výstavby a tiež záujmová činnosť zameraná na úlohy socialistickej výstavby, napr. Súťaž tvorivosti mládeže, Športové hry robotníckej mládeže a pod. (O. Čmolík a kol., 1983). Súťaž tvorivosti mládeže patrila k najobľúbenejším a najrozšírenejším súťažiam. Pretrvala takmer počas celej doby socializmu.

členskej základne. Zväz splnil svoj záväzok, ohľadne vybudovania miliónovej členskej základne do I. zjazdu. Potvrďuje to Z. Svatoš a kol. (1978a) a dopĺňa, že Pionierska organizácia narástla na 146-tisíc členov. V rámci zjazdu bol prijatý organizačný poriadok Pionierskej organizácie. *„Dôležitým ustanovením organizačného poriadku, avšak súčasne i závažnou otázkou výchovného poslania je ustanovenie o tom, že Československý sväz riadi prácu detskej organizácie Junák, ktorej úlohou je vychovávať deti do 15 rokov a pripravovať ich na členstvo v Československom sväze mládeže.“*⁸⁶

Detské pionierske hnutie sa aj po Zlučovacej konferencii naďalej rozvíjalo v rámci školských pionierskych oddielov, ktoré až do roku 1950 niesli názov „Pionierske oddiely Junáka“. Zjazd prijal úlohu zabezpečiť, aby pionieri zlepšovali svoju prácu tak, aby sa svojim správaním, konaním a prospechom stali vzorom pre ostatných žiakov. Druhou významnou úlohou, ktorú zjazd v kontexte činnosti Pionierskej organizácie prijal, bolo zakladať pionierske oddiely a skupiny postupne na všetkých stredných školách a podľa možností aj na školách národných, aby podpora školskej výchovy a vplyv Pionierskej organizácie boli čo najúčinnejšie a najširšie (O. Čmolík a kol., 1983). Pod tlakom ambiciózných cieľov súvisiacich so získavaním ďalších členov sa do Pionierskej organizácie postupne začali prijímať všetci žiaci, čím sa Pionierska organizácia stala univerzálnym nástrojom komunistckej výchovy detí. Táto skutočnosť mala v praxi za následok nedostatok *„dobrých vedúcich (...) a mnohí*

⁸⁶ R. Hejzar (1949). *Prejav na zlučovacej konferencii*. Praha: 23. apríl 1949. SNA Bratislava, f. SÚV ČSM, predsedníctvo, š. č. 1, S/I VII/55, r. 1946 – 48, s. 5.

z nich boli učitelia (...) mnohé pionierske oddiely IV. ročníkov stredných škôl nemali vedúcich, dokonca ani skupinových vedúcich.“⁸⁷ Pod heslom “*Pionieri pomáhajú vytvárať jednotu medzi deťmi*“ sa v priebehu roka 1950, podobne ako v prípade Junáka, pripravoval aj prechod detí z miestnych jednôt Sokola do tzv. sokolských družín na školách. Tento krok mal podporiť vplyv školy na detskú telovýchovnú činnosť i vstup detí do pionierskych oddielov (J. Knapík, M. Franc a kol., 2018).

V prvých rokoch existencie sa činnosť Pionierskej organizácie zameriavala na podporu výchovno-vzdelávacích úloh ľudovodemokratickej školy. Sústreďovala sa na verejnoprospešnú prácu v prospech pionierskeho a školského kolektívu, svojej obce a celej spoločnosti. Do jej činnosti patrili vychádzky, výlety, športové akcie, súťaže a rozličné hry, z ktorých veľmi obľúbené boli bojové hry, usporadúvané spolu s Československou ľudovou armádou (O. Čmolík a kol., 1983).

⁸⁷ *Zmluva pionierskeho oddelenia SÚV ČSM o splňaní uznesení daných Slovenským zjazdom a na zasadnutí ÚV ČZM dňa 6. apríla 1951. SNA v Bratislave, f. SÚV ČSM, s. zjazd, š. č. 583, r. 1951, s. 3, 4.*

Fotografia č. 5: O bojovú techniku majú záujem väčší i menší.

Zdroj: (1954). *Album činnosti Pionierskeho domu Klementa Gottwalda v Bratislave, f. NA IUVENTA*

Pionierska organizácia veľmi úzko spolupracovala aj so školou. „*Pomáha jej hlavne v týchto bodoch: 1. Pestuje uvedomelý vzťah ku škole. 2. Pomáha škole v jej boji o hlboké a trvalé vedomosti. (...) 3. vychováva z pionierov dobrých kolektivistov, ktorí ochotne pomáhajú slabším spolužiakom. (...) vedie pionierov k trvalej disciplíne. 5. Pomáha škole pri rozvíjaní záujmových činností v krúžkoch. 6. (...) veľmi vyzdvihuje utužovanie telesnej a brannej zdatnosti.*“⁸⁸

Na podporu činnosti pionierskej organizácie začali podľa sovietskeho vzoru vznikať domy pionierov. Prvý dom pionierov v Československu bol otvorený už 19. mája 1949 v Brne (Z. Svatoš a kol., 1978a). Prvé, tzv. ústredné pionierske domy alebo pionierske paláce, vznikli

⁸⁸ Zmluva pionierskeho oddelenia SÚV ČSM o splnení uznesení daných Slovenským zjazdom a na zasadnutí ÚV ČSM dňa 6. apríla 1951. SNA v Bratislave, f. SÚV ČSM, s. zjazd, š. č. 583, r. 1951, s. 2; 9 – 10.

v Bratislave⁸⁹ a v Prahe. Postupne sa zriadili aj v Piešťanoch, Banskej Bystrici a v Prešove, následne v Trnave, Vrútkach, Nitre, Košiciach a v Bratislave. Dom pionierov v Bratislave sa stal centrálnym.⁹⁰

Fotografia č. 6: Zahájenie šk. roku 1961/62
v Pionierskom dome K. Gottwalda v Bratislave

Zdroj: Autor fotografie: R. Kubač. P.D.K.G. SNA v Bratislave, f. SÚV
ČSM, s. PO, š. č. 676, r. 1960 – 63

Domy pionierov patrili k mimoškolským zariadeniam až do roku 1978, kedy sa zaradili do systému školských výchovno-vzdelávacích zariadení. Š. Bende a L. Máriáši (1969) uvádzajú, že v prvotnom období boli domy pionierov určené iba pre pionierov. V roku 1957 sa ich

⁸⁹ Slávnostné otvorenie Pionierskeho paláca v Bratislave sa konalo dňa 10. novembra 1951, po ňom nasledoval “týždeň otvorených dverí“, aby sa s činnosťou paláca zoznámili deti a ich rodičia. (*Zmluva pionierskeho oddelenia SÚV ČSM o splnení uznesení daných Slovenským zjazdom a na zasadnutí ÚV ČSM dňa 6. apríla 1951.* SNA v Bratislave, f. SÚV ČSM, s. zjazd, š. č. 583, r. 1951, s. 7).

⁹⁰ *Odbor mimoškolských zariadení.* SNA v Bratislave, f. SÚV ČSM, s. zjazd, š. č. 580, r. 1951.

názov rozšíril na domy pionierov a mládeže a ich činnosť sa rozšírila aj na mládež. K hlavným úlohám domov pionierov patrila výchova detí k socializmu, pestovanie lásky k vlasti a Sovietskemu zväzu, ako aj formovanie vernosti k robotníckej triede. Činnosť bola organizovaná formou krúžkov a exkurzií a mala výrazný ideologický kontext (bližšie J. Gubricová, M. Bučová, 2018). Súčasťou domov pionierov a mládeže boli neskôr aj stanice mladých technikov, stanice mladých prírodovedcov a stanice mladých turistov, ktoré vo svojich oblastiach plnili obdobné úlohy ako samotné domy pionierov a mládeže. Zriaďovali sa ako oddelenia alebo ako samostatné mimoškolské výchovné zariadenia (§ 19, Zákon o školských zariadeniach č. č. 78/1978). Ústredné domy pionierov riadili a metodicky podporovali krajské domy pionierov a mládeže. Zamerali sa na vypracovanie plánov činnosti, smerníc pre činnosť pionierov, zvolávali porady, zberali skúsenosti z činnosti pionierskej organizácie a pod. (J. Knapík a kol., 2014).

Medzi I. a II. zjazdom Československého sväzu mládeže Pionierska organizácia, vychádzajúc zo svojich ideových východísk, pokračovala v upevňovaní svojej socialistickej orientácie. Prejavilo sa to v jej chápaní praktickej činnosti i postavenia v spoločnosti. Programovo sa usilovala o bezprostredné spojenie svojej činnosti so životom spoločnosti a životom robotníckej triedy, ako predvoja KSČ, ktorá mala v spoločnosti vedúcu úlohu. So životom pracujúcich sa pionieri zoznamovali pri svojich návštevách v závodoch a jednotných roľníckych družstvách. Okrem brigád a pomocných akcií v závodoch a jednotných roľníckych družstvách sa spolupráca zamerala aj na kultúrno-spoločenské aktivity. Deti

pripravovali vystúpenia pre robotníkov a zamestnancov, vytvárali blahoželania najlepším pracovníkom (tzv. úderníkom) k prekročovaniu plánovaných úloh, zúčastňovali sa besedy a zhromaždí. Pionieri mali spoznávať aj „revolučné tradície robotníckej triedy“ a jej úlohu v socialistickej výstavbe (O. Čmolík a kol., 1983). J. Knapík a kol. (2014) uvádzajú, že činnosť detí v pionierskych oddieloch bola vo všeobecnosti málo zaujímavá a vplyv organizácie na deti bol zväčša formálny. Jej reálne pôsobenie sa navyiac obmedzovalo iba na dve až tri hodiny týždenne. S týmto tvrdením koreluje aj zistenie J. Gubicovej (2019), ktorá uvádza, že aj činnosť zväzov bola často stereotypná a formálna. Potvrďuje to aj O. Čmolík, a kol. (1983), ktorý píše, že v Pionierskej organizácii sa v dôsledku rýchlych a nie celkom pripravených niektorých postupov začali objavovať prvé problémy:

1. dôraz kladený na spoločné, zjednocujúce momenty spôsobil faktické podriadenie Pionierskej organizácie Československému sväzu mládeže. To malo za následok oslabenie jej samosprávneho charakteru a viedlo k podceňovaniu individuálnych záujmov pionierov,
2. priveľká otvorenosť k podnetom spoločnosti viedla niekedy k preberaniu niektorých spôsobov a foriem, ktoré neboli primerané detskej organizácii,
3. podľa vzoru KSČ sa vyskytli pokusy o zavedenie kategórie “čakateľov“ na členstvo v Pionierskej organizácii. Dôraz na previerky a náročné požiadavky na deti na úkor prítťažlivejších spôsobov činnosti mali za následok znižovanie členskej základne pionierov.

Na tieto problémy bolo potrebné rýchlo reagovať. V dňoch 3. – 6. februára 1955 sa uskutočnil II. zjazd Československého sväzu mládeže, ktorý sa zaoberal otázkami fungovania hnutia. Prijal uznesenie zaväzujúce objasnenie zásady masovosti. Zjazd odmietol prijímanie členov Pionierskej organizácie podľa prospechu a správania (Z. Svatoš a kol., 1987a).

V roku 1960 Národné zhromaždenie ČSR prijalo novú Ústavu, v ktorej sa adjektívum socialistický objavilo už aj v názve krajiny – Československá socialistická republika. S postupným budovaním socializmu a prehlbujúcimi sa rozdielmi vo vývoji dvoch politických blokov (západných a východných), začala KSC venovať zvýšenú pozornosť ideologickej práci. Tejto úlohe sa v danom období venovalo viacero dokumentov a smerníc a bolo predmetom aj dvoch zjazdov KSC. V politike KSC sa kládol dôraz na spojenie výchovy a vzdelávania so životom a z neho vyplývajúcu prestavbu socialistickej spoločnosti, ako aj organické spojenie vzdelávania s výrobou (tzv. polytechnizácia), podľa ktorej socialistická výchova detí a mládeže je vecou celej spoločnosti vrátane kolektívov zamestnancov výrobných závodov a spoločenských organizácií (O. Čmolík a kol., 1983).

Tento krok sa s odstupom času javil ako nesprávny. Prispel k nárastu formalizácie práce v Pionierskej organizácii a k jej následnej kritike. Ako problematický sa javil tiež pretrvávajúci nedostatok pionierskych vedúcich, čo prispelo k oslabovaniu jej politickovýchovného a záujmového pôsobenia. P. Martínek a kol. (1982) uvádzajú, že tento úpadok mohol súvisieť aj s častým vystupovaním pionierov v rôznych agitačných kampaniach a pri slávnostných príležitostiach. Propagandisticky ladené

vystúpenia⁹¹ mali zvýšiť ideovú úroveň kultúrnych programov. Dosvedčuje to aj výzva Slovenského zjazdu Československého sväzu mládeže: „*Viesť súbory k tomu, aby hlavný cieľ svojho účinkovania videli v sústavnej účasti na agitačnej kampani na závodoch a dedinách za smelšie a rýchlejšie budovanie socializmu*“ (citované podľa R. Belana, 2015, s. 46).

KSČ pozorne sledovala nežiaduci vývoj v Pionierskej organizácii, ktorý ohrozoval plnenie jej cieľov. Jedným z nápravných opatrení bolo zverenie zodpovednosti za výchovu mladej generácie do rúk Československému sväzu mládeže. Okrem toho sa začali organizovať aj stretnutia pionierov s predstaviteľmi vlády a strany, ktoré mali demonštrovať jednotu medzi pioniermi a komunistickým hnutím (Z. Svatoš a kol., 1978a). K zvýšeniu atraktivity Pionierskej organizácie mal prispieť aj nový výchovný systém s názvom „*Čo má vedieť a poznať pionier*“, ktorý bol schválený a uvedený do praxe na III. zjazde Československého sväzu mládeže, ktorý sa konal v dňoch 13. – 15. decembra 1958. Bol zameraný na posilnenie polytechnickej výchovy⁹² (Z. Svatoš a kol., 1978a).

⁹¹ Vystúpenia pionierov často obsahovali básne, recitačné pásma, piesne alebo divadelné scény, ktoré boli ideologicky ladené a mali za úlohu propagovať alebo oslavovať život v socializme a KSČ.

⁹² Polytechnická výchova predstavovala oboznamovanie sa detí a mládeže so základnými poznatkami z oblasti výroby, výrobných techník a nadobúdanie zručností pri používaní základných nástrojov v materiálnej výrobe. Pre jej rozvoj malo veľký význam uznesenie ústredného výboru KSČ z apríla roku 1959 o úzkom prepojení školy so životom, ktoré viedlo k zavádzaniu nových predmetov do vyučovania. Išlo napr. o predmet pracovné vyučovanie, praktické vyučovanie, práce v dielňach, práce na pozemku a pod. Aj takouto cestou sa mal posilniť princíp spojenia teórie s praxou, školy so životom a praxou (O. Pavlík a kol., 1985).

Prvé roky existencie Pionierskej organizácie sa vyznačovali prudkým nárastom členskej základne a postupne v nej boli organizované takmer všetky školopovinné deti. Dosvedčujú to aj respondenti z našej výskumnej vzorky: okrem jedného respondenta (R12), žiadny z nich nepoznal žiaka, ktorý by nebol pionierom. Tiež J. Bartoš a kol. (1982b) uvádza, že kým v roku 1952 organizovanosť žiakov v Pionierskej organizácii Československého sväzu mládeže predstavovala 49% (s. 66) a v rokoch 1955 – 1958 došlo k skokovému nárastu na 78, 2% (s. 80). Podľa Štatistickej správy o stave Pionierskej organizácie Československého sväzu mládeže bola na Slovensku organizovanosť detí v Pionierskej organizácii v niektorých okresoch aj nad 80% (napr. Prešov, Košice).⁹³ Jej členmi neboli najmä deti z nábožensky založených rodín, deti s výrazne zlým prospechom (R12), prípadne deti so zníženou známkou zo správania (M. Zavacká, citované podľa J. Knapíka, M. Franca a kol., 2018). V prvých rokoch sa od pionierov vyžadovalo každodenné nosenie pionierskej šatky na dennom odevu, od čoho sa upustilo až v roku 1964. V prípade porušenia tohto pravidla, pionier mohol dostať poznámku do žiackej knižky. Po opakovanom porušení pravidla deti ostávali „po škole“. J. Knapík, M. Franc a kol. (2018) uvádzajú zaujímavý postreh, že v tomto kontexte boli vo výhode žiaci neorganizovaní v Pionierskej organizácii, ktorí pioniersku šatku nemuseli nosiť.

Zväz chcel podporiť činnosť Pionierskej organizácie aj tým, že v zmysle uznesenia III. zjazdu Československého sväzu mládeže sa pristúpilo k zakladaniu oddielov iskiev.⁹⁴

⁹³ SNA v Bratislave, f. SÚV ČSM, s. PO, š. č. 668, r. 1955 – 59.

⁹⁴ Prvé pokusné oddiely iskiev sa však začali objavovať oveľa skôr. J. Knapík a kol. (2022) uvádzajú, že v Československu začali pokusné

Tie sa pomerne rýchlo etablovali v pionierskej organizácii⁹⁵ a stali sa jej neoddeliteľnou súčasťou.

Ako problematická sa v uvedenom období začala javiť spolupráca Pionierskej organizácie a školy. Aj keď bola Pionierska organizácia označovaná za „najdôležitejšieho pomocníka“ školy, v praxi mimoškolskej výchovy dochádzalo k rôznym trecím plochám,⁹⁶ čo malo za následok znižovanie záujmu o činnosť v Pionierskej organizácii. Tento stav si pionierska organizácia dobre uvedomovala a bol predmetom diskusie aj na IV. zjazde Československého svazu mládeže, ktorý sa konal sa v dňoch 18. – 21. apríla 1963. Vyjadril potrebu zvýšenia ponuky pestrej a zaujímavej činnosti pionierskej organizácie s dôrazom na rozvoj technických a prírodovedných činnosti (Z. Svatoš a kol., 1978a).

V roku 1964 pristúpila Pionierska organizácia k cielenému zakladaniu malých detských kolektívov priamo v miestach bydliska. Rozvinuli sa tak snahy známe už od roku 1957, aby sa Pionierska organizácia neobmedzovala

oddiely iskier vznikajú už v roku 1949. Mali vlastný časopis *Mateřidouška*.

⁹⁵ Už začiatkom 60. rokov predstavovali takmer pol milióna detí. Percentuálna zastupiteľnosť iskier v niektorých rokoch dosiahla aj nad 85% (J. Knapík a kol., 2014).

⁹⁶ J. Knapík a kol. (2014) uvádzajú, že v dobových materiáloch môžeme nájsť zmienky o tom, že kvalitnými odborníkmi vedené a materiálne zaistené záujmové krúžky škôl odvádzali deti od neatraktívnych aktivít v pionierskych oddieloch. Apelovalo sa preto na ich vzájomnú koordináciu činnosti a spolupráce. V praxi to však niekedy paradoxne viedlo k zaťažovaniu záujmových krúžkov začleňovaním charakteristických pionierskych foriem (nástupy, hlásenia, detská samospráva). Záujmový krúžok tak nemal predstavovať „únik“ deti od pionierskych povinností, ale naopak činnosť krúžku mala byť chápaná ako „súčasť pionierskej práce“.

iba na prácu s deťmi v prostredí školy. Riešil sa tým aj malý záujem detí o činnosť v oddieloch. V rovnakom období tiež došlo k dohode medzi Československým sväzom mládeže a tzv. záujmovými zväzmi (chovateľov, včelárov, rybárov a pod.). Sekretariát Ústredného výboru KSC im koncom roka 1963 uložil úlohu zvýšiť počet detí zapojených do ich činnosti (J. Knapík a kol., 2014).⁹⁷ V archívnych materiáloch možno nájsť zmienku o tom, že pionieri boli v záujmových zväzoch organizovaní už pred prijatím dohody. Dokumentuje to napr. Smernica č. 1–S/62 Československého rybárskeho zväzu v Žiline adresovaná všetkým miestnym organizáciám a krajským výborom Československého rybárskeho zväzu, v rámci ktorej sa o. i. riešil aj spôsob centrálnej evidencie pionierov a mládeže do 15 rokov.⁹⁸ List Československého rybárskeho zväzu, smerovaný Československému sväzu mládeže v Žiline zo dňa 20. januára 1964 dokumentuje, že Československý sväz mládeže na prácu s deťmi a mládežou aj finančne a materiálne „v rámci daných možností“ prispieval. Zároveň uvádza zmienku o prílohe „učebnej osnovy“, čo naznačuje, že obsah práce rybárskeho zväzu bol schválený Československým sväzom mládeže.⁹⁹

Spoluprácou so záujmovými zväzmi sa mali vytvoriť predpoklady pre odstránenie formálnosti v činnosti Pionierskej organizácie a často kritizované „poškodenie“

⁹⁷ Dovtedy zväzy združovali iba dospelých občanov.

⁹⁸ ÚV ČSM. (20. 1. 1964). *Práca s mládežou u Československého rybárskeho zväzu*. Zdroj: SNA Bratislava, f. SÚV ČZM, s. PO, š. č. 671, r. 1960 – 63.

⁹⁹ Československý rybársky sväz – sekretariát Slovenského výboru v Žiline. (10. 3. 1962). *Smernica č. 1-S/62 Československého rybárskeho sväzu v Žiline*. Zdroj: SNA Bratislava, f. SÚV ČZM, s. PO, š. č. 671, r. 1960 – 63.

pionierskych organizácií. Na základe spomínanej dohody so záujmovými zväzmi vznikli v ďalších rokoch stovky záujmových krúžkov, ktoré pôsobili pri záujmových zväzoch. Ich činnosť bola pre deti veľmi atraktívna a zaujímavá, čo viedlo k uprednostňovaniu krúžkov organizovaných mimo Pionierskej organizácie (J. Knapík a kol., 2014).

V druhej polovici 60. rokov došlo v Československu k celkovému spoločensko-politickému uvoľneniu. V zjazde Československého sväzu mládeže, ktorý sa konal v dňoch 6. – 9. mája 1967, síce potvrdil smerovanie a jednotu zväzu v duchu marxizmu-leninizmu, avšak prehlbujúca sa kríza v spoločnosti i vo zväze postupne viedla k jeho zániku. P. Martínek a kol. (1982) uvádza, že na marcovom pléne Ústredného výboru Československého sväzu mládeže došlo k zmenám v jeho smerovaní a k opusteniu princípov centralizmu. Odmietla sa vedúca úloha strany a marxisticko-leninský svetonázor ako základ činnosti Československého sväzu mládeže. Došlo aj k zrušeniu základných článkov stanov. Taktiež bolo zrušené jeho predsedníctvo a sekretariát. Tento stav signalizoval hlbokú krízu vo zväze, ktorá viedla k snahám o zvolanie ďalšieho zjazdu za účelom záchrany zväzu. K jeho uskutočneniu však už nedošlo.

R. Belan (2015) píše, že Československý sväz mládeže nedokázal naplniť predstavy mladých ľudí, s ktorými do hnutia vstupovali, a to viedlo k poklesu členskej základne. Za najčastejšie nedostatky boli považované unifikácia a nediferencovanosť mládežníckej organizácie a nezohľadňovanie záujmov mladých ľudí. V dôsledku silnejšej kritiky v zväzoch ako aj zmien v spoločnosti dochádza k otvoreniu priestoru pre zmeny

v Československom sväze mládeže a jeho Pionierskej organizácii. „*PS (pionierska skupina, pozn. autorky) začala sa uberať cestou nového poňatia pionierskej organizácie. Uvoľnila sa jej organizačná štruktúra. Pionieri tvoria všeobecné oddiely a záujmové oddiely. Pri utváraní záujmových oddielov sa prihliadalo na možnosti zabezpečenia vedúcich, na prania, nadanie a záujem pionierov.(...) Všeobecné oddiely sú klasické (trieda – oddiel) a zmiešané z viacerých tried a ročníkov“ (Pionierska kronika strednej školy v Tvrdošíne, šk. rok 1967/1968).¹⁰⁰*

Ako uvádza R. Belan (2015, s. 280), „úsilie mladých ľudí vymaniť sa spod nadvlády jedinej organizácie – Československého sväzu mládeže – bolo evidentné.“ Tieto zmeny spustili proces vytvárania pluralitného modelu detských a mládežníckych organizácií, ktoré sa formovali ako protiklad dovtedy uplatňovaného monopolu. Je zaujímavé, že vznikali predovšetkým vyčleňovaním sa z Československého sväzu mládeže za aktívnej podpory jej riadiacich orgánov. Iba zriedkavo sa do tohto procesu zapájala mládež, ktorá dovtedy nebola organizovaná (tamže).

Výnimku v tomto procese predstavovalo hnutie Junák, ktoré obnovilo svoju činnosť. Objavili sa aj pokusy o obnovenie hnutí Orol, YMCA, YWCA, Spolok katolíckej mládeže a niektorých ďalších detských a mládežníckych hnutí. Tie nadviazali na svoju činnosť pred rokom 1948. Boli riadne uznané štátom a desiatky ďalších požiadali príslušné orgány o registráciu (O. Čmolík a kol., 1983). Celkovo v Čechách vzniklo deväť organizácií a na Slovensku šesť. Na Slovensku na rozdiel od Čiech nevznikli

¹⁰⁰ CVTI SR – MšaP v Bratislave: Zbierkový fond múzea.

organizácie na národnostnom a záujmovom princípe, inak bola štruktúra organizácií v oboch krajinách z hľadiska početnosti členskej základne, ako aj príslušnosti k sociálnym a vekovým zoskupeniam, takmer identická (R. Belan, 2015).

Na Slovensku došlo k vzniku *Pionierskej organizácie Slovenska*, ktorá bola ustanovená na I. celoslovenskej konferencii pionierskych pracovníkov ako organizácia detí, mládeže a aj dospelých. Konferencia sa konala v dňoch 20. – 22. septembra 1968 v Bratislave. Schválila Stanovy a Program Pionierskej organizácie Slovenska. Dohodla sa na vytvorení spoločnej federácie s českým *Pionýrom*,¹⁰¹ ktorá mala fungovať na týchto princípoch: vytvorenie spoločného ideovo-výchovného programu a cieľa, vytvorenie spoločného federatívneho orgánu, prijatie základných symbolov, spoločného názvu, odznaku a spoločných podmienok členstva.¹⁰²

Obe organizácie následne vytvorili celoštátne *Združenie pionierov ČSSR*, ktorého cieľom bolo „*stať sa hnutím detí a ich starších priateľov, byť výrazom ich túžby, prežívať spoločne šťastné chvíle, spolu so svojimi druhmi, zdokonaľovať svoje vlastnosti a vedomosti, pomáhať svojim*

¹⁰¹ R. Belan (2015) uvádza, že organizácia v čase vzniku združovala asi 350-tisíc členov, ktorí do novej organizácie prešli z bývalej Pionierskej organizácie Československého svazu mládeže. Český Pionýr, ktorý sa koncipoval v Čechách, mal v čase etablovania asi 30-tisíc členov.

¹⁰² *Štatút Združenia pionierov ČSSR prijatý na celoštátnej konferencii pracovníkov 2. novembra 1968 v Seči. SNA v Bratislave, f. SÚV ČSM, s. PO, č. š.35, r. 1968.*

*blízkym a svojej socialistickej vlasti.*¹⁰³ Vytvorenie samostatných organizácií neznamenalo dovŕšenie tohto procesu. R. Belan (2015) uvádza, že každá zo samostatných organizácií si uvedomovala potrebu spájať sa s ostatnými organizáciami pri presadzovaní spoločných záujmov mladej generácie. Napriek tomu, že deklarovali „jednotu nie ako cieľ, ale ako prostriedok na dosahovanie cieľov“ (tamže, s. 284), do popredia sa dostáva otázka, či to bol ozajstný zámer, alebo išlo o výsledok/zotrvačnosť zjednocovacích snáh detských a mládežníckych organizácií, ktoré v spoločnosti pretrvávali po veľmi dlhé obdobie. Ako výsledok zjednocujúcich snáh sa v dňoch 19. – 20. decembra 1968 konal v Čechách ustanovujúci kongres organizácií detí a mládeže Československej republiky. Na tomto kongrese vzniklo *Združenie organizácií detí a mládeže*, ktoré malo svoje republikové štruktúry. Na Slovensku v dôsledku týchto zmien vzniklo *Združenie detských a mládežníckych organizácií Slovenska* (6. februára 1968 v Bratislave), ktoré malo voľnejšiu formu organizačného spojenia predchádzajúci Sväz slovenskej mládeže. V dňoch 11. a 12. marca 1969 sa v Prahe konal celoštátny kongres organizácií detí a mládeže oboch republík za účasti najvyšších predstaviteľov štátu. Delegáti kongresu schválili Programové vyhlásenie kongresu, Štatút federálnej rady a ustanovili aj Federálnu radu. R. Belan (tamže) upozorňuje, že nešlo o vytvorenie novej celoštátnej organizácie, ktorá by bola podobná zaniknutému Československému sväzu mládeže.

¹⁰³ Štatút Združenia pionierov ČSSR prijatý na celoštátnej konferencii pracovníkov 2. novembra 1968 v Seči. SNA v Bratislave, f. SÚV ČSM, s. PO, č. š.35, r. 1968.

Proces budovania týchto organizácií však nebol zavŕšený. Zastavili ho augustové udalosti v roku 1968 a nastupujúce obdobie politickej normalizácie. Zásadný obrat v smerovaní detského a mládežníckeho hnutia nastal z rozhodnutia KSCĽ po prijatí realizačnej smernice na májovom pléne Ústredného výboru KSCĽ v roku 1969. Rozhodla o posilnení konsolidačno-integračných tendencií v detskom a mládežníckom hnutí (R. Belan, 2015). „*Veľmi vážne dôsledky malo rozvratné pôsobenie revizionistov a antisocialistických síl medzi mládežou a v jej organizáciách. Rozbili jednotnú organizáciu mládeže (...) Prekonať toto deštruktívne pôsobenie medzi mládežou vyžadovalo nesmiernu politickú prácu komunistov i ostatných pracujúcich*“ (G. Husák, citovaný podľa O. Baláža, 1972).

Po dvoch rokoch uvoľnenia v období normalizácie opätovne dochádza k budovaniu nových štruktúr. V praxi to znamenalo návrat k budovaniu jednotnej detskej a mládežníckej organizácie – Socialistického zväzu mládeže.

5.3. Pionierska organizácia Socialistického zväzu mládeže

Kríza v spoločnosti a komunistickej strane sa dostala pod kontrolu veľmi rýchlo. Nastúpilo obdobie normalizácie.¹⁰⁴ To sa prejavilo aj v detskom

¹⁰⁴ Pojem normalizácia býva v literatúre definovaný v širšom a užšom význame. V užšom význame proces normalizácie bol vyjadrením požiadaviek tzv. Moskovských protokolov z augusta 1968. Išlo o vyjadrenie odhodlania dosiahnuť „normalizáciu pomerov“ a návrat k marxizmu-leninizmu. Tento proces bol v užšom zmysle zavŕšený

a mládežníckom hnutí. Začala sa budovať nová jednotná organizácia mládeže s názvom *Socialistický zväz mládeže*, pri ktorej začala svoju činnosť rozbiehať aj nová *Pionierska organizácia*. KSC pri ich koncipovaní vychádzala zo skutočnosti, že organizácie detí a mládeže vyskytujúce sa na území Československa je potrebné riadiť ideologicky a politicky (O. Čmolík a J. Varholík, 1980). Federálna rada odmietla dovtedajší pluralizmus v detskom a mládežníckom hnutí (O. Baláž, 1972), zároveň situáciu odmietala riešiť iba administratívne a formálne. V procese budovania detskej organizácie sa ako perspektívne javilo postupné zjednocovanie, ktorého cieľom bolo znovuvybudovanie detskej organizácie leninského pionierskeho typu (P. Martínek a kol., 1982). Pri tomto procese sa malo vychádzať a čerpať z toho, čo sa v Pionierskej organizácii Československého sväzu mládeže vybuďovalo do roku 1968.

V dňoch 9. – 11. novembra 1970 sa uskutočnila Ustanovujúca konferencia *Socialistického zväzu mládeže a Pionierskej organizácie Socialistického zväzu mládeže* (R. Belan, 2015), ktoré nadviazali na tradície Československého sväzu mládeže a jeho Pionierskej organizácie. Ich poslanie a ciele sformuloval XIV. zjazd KSC, ktorý sa konal 25. – 29. mája 1971 v Prahe: *Mali „získavať a vychovávať mládež, aby milovala svoju socialistickú vlasť, aby pestovala úprimné vzťahy priateľstva k Sovietskemu zväzu, ku všetkým štátom*

vydaním dokumentu Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti od XIII. zjazdu KSC, ktorý schválil Ústredný výbor Komunistickej strany Československa v decembri 1970. V širšom význame sa pojem normalizácia používa pre celé obdobie od roku 1968 až do pádu komunistického režimu v roku 1989 (B. Kudláčová, 2018).

a národom socialistického tábora, aby základom jej vlastného presvedčenia a svetonázoru boli ušľachtilé idey komunizmu. Viest' mládež k tomu, aby obetavo plnila úlohy, ktoré dáva strana pri budovaní socializmu, poznávať a vážiť si revolučné tradície strany a ľudu a príkladne si plniť pracovné a študijné úlohy, rozvíjať všestrannú záujmovú činnosť detí a mládeže a rozširovať svoje rady o ďalších aktívnych členov, Súčasne pripravovať najuvedomejších členov Socialistického zväzu mládeže na vstup do KSČ“ (Rezolúcia XIV. zjazdu Komunistickej strany Československa, 1971).

V nadväznosti na ňu sa v dňoch 27. – 30. septembra 1972 v Prahe konal I. zjazd Socialistického zväzu mládeže. Príhovor J. Varholíka¹⁰⁵ potvrdil záujem KSČ a medzinárodných štruktúr o obnovenie a upevnenie jednotnej detskej a mládežníckej organizácie. Na pozornosť, ktorú KSČ venovala vznikajúcej organizácii poukazuje aj skutočnosť, že na jej I. zjazde sa osobne zúčastnili aj generálny tajomník Ústredného výboru KSČ Gustáv Husák, prezident ČSSR Ludvík Svoboda, viacerí delegáti KSČ a vedúci oddelenia Ústredného výboru KSČ. Na zjazde bol prítomný aj prvý tajomník Ústredného výboru Všeľvázového leninského komunistickeho zväzu mládeže J. M. Ťažel'nikov (Správa o činnosti a ďalších úlohách SZM a PO SZM I. zjazdu SZM, citované podľa: Slovenský ústredný výbor Socialistického zväzu mládeže, 1972).

¹⁰⁵ Juraj Varholík pôsobil v mládežnícky funkcionár. V rokoch 1970-1974 pôsobil ako predseda Ústredného výboru Socialistického zväzu mládeže. Zaslúžil sa o zjednotenie detského a mládežníckeho hnutia, o jeho konsolidáciu a o vybudovanie Socialistického zväzu mládeže (O. Pavlík a kol., 1985).

Pionierska organizácia sa postupne etablovala na medzinárodnej úrovni, a to zapojením sa do medzinárodných štruktúr (*Svetovej federácie demokratickej mládeže, Medzinárodný zväz študentstva*).¹⁰⁶ V čase konania I. zjazdu Socialistického zväzu mládeže už mala skoro pôvodnú členskú základňu, ktorá predstavovala 869 174 členov a 62 431 pionierskych pracovníkov (Z. Svatoš a kol., 1978a). Svoju podporu jej KSCĽ vyjadrila aj tým, že pri príležitosti osláv 25. výročia vzniku pionierskej organizácie na celoštátnom stretnutí s predstaviteľmi KSCĽ došlo k zapožičaniu Červenej zástavy Ústredného výboru KSCĽ (O. Čmolík a kol., 1983). Predstaviteľom komunistickej strany sa nové nastavenie výchovného systému pionierskej organizácie javilo ako správne, tiež koncepcia a smerovanie boli podľa nich stabilizované. Pionierska organizácia vytvárala svoje orgány ako súčasť Socialistického zväzu mládeže. Jej členmi sa mohli stať deti vo veku 6 až 15 rokov.¹⁰⁷ K jej hlavným princípom patrili:

- ideovosť a spoločensko-politické zameranie,
- dobrovoľnosť vstupu a členstva v organizácii,
- masovosť,
- jednotnosť a vnútorná diferenciacia,
- demokratický centralizmus,
- uplatnenie princípov socialistickej pedagogiky v podmienkach detského hnutia (veková primeranosť,

¹⁰⁶ Na zjazde sa zúčastnili aj delegáti takmer všetkých socialistických a ľudovo-demokratických krajín a vysokí zástupcovia medzinárodných mládežníckych organizácií. Za Svetovú federáciu demokratickej mládeže to bol generálny tajomník A. Theróuse a za Medzinárodný zväz študentstva generálny tajomník F. el Fadl (tamže).

¹⁰⁷ Členom Pionierskej organizácie sa mohol stať aj každý občan starší ako 15 rokov, ak sa prihlásil k základnej platforme hnutia a stal sa jeho aktívnym členom (O. Čmolík a kol., 1983).

postupnosť, kolektivismus, individuálny prístup, aktivita, cieľavedomosť, sebvýchova, príťažlivosť, romantika),

- významným výchovným cieľom a princípom pionierskej organizácie sa stal proletársky a socialistický internacionalizmus (O. Čmolík a kol., 1983).

Napriek podobe zamerania Pionierskej organizácie Socialistického zväzu mládeže s Pionierskou organizáciou Československého svazu mládeže, možno vidieť určité zmeny v jej činnosti. Ako príklad možno uviesť priebeh pionierskeho sľubu. Kým v predchádzajúcom období išlo o slávnostný akt, ktorý sa konal na významnom mieste za účasti hostí a rodičov, v novovznikajúcej pionierskej organizácii bol jeho priebeh odlišný. „24. apríla 1970 tretiaci skladali pioniersky sľub. Po prijatí pionierskych preukazov mali malé občerstvenie a ôsmaci ich zabavili kultúrnym programom, ktorý sa im veľmi páčil. Pioniersky sľub skladali po novom, sami v triede za prítomnosti predsedníčky skupinovej rady a starších pionierov“ (Pionierska kronika strednej školy v Tvrdošíne, šk. rok 1969/1970).¹⁰⁸

V nadväznosti na úlohy vyplývajúce zo zjazdov sa v pionierskej organizácii venovala veľká pozornosť budovaniu pionierskych skupín na všetkých základných deväťročných školách. V centre pozornosti bola záujmová a ideologická výchova pionierov, ktorá sa realizovala prostredníctvom rôznych celoštátnych hier a expedícií. Z. Svatoš a kol. (1978a) spomínajú napríklad celoštátnu hru *Cesta za červenou hviezdou* a expedíciu *Po stopách prvých pionierov*. Záujmová činnosť sa mala rozvíjať vo všetkých

¹⁰⁸ CVTI SR - MŠaP v Bratislave: Zbierkový fond múzea.

oblastiach komunistickej výchovy: v kultúrno-výchovnej, telovýchovnej, športovej a turistickej, brannej a vojensko-vlasteneckej (*Správa o činnosti a ďalších úlohách SZM a PO SZM I. zjazdu SZM*. Citované podľa: Slovenského ústredného výboru Socialistického zväzu mládeže, 1972).

Veľký dôraz bol kladený na atraktívne formy. K formám a prostriedkom, ktorými KSCĽ dosahovala svoje ciele, patrilo politické vzdelávanie členov Socialistického zväzu mládeže. Realizovalo prostredníctvom besied a prednášok na schôdkach, neskôr aj prostredníctvom krúžkov vedených propagandistami. Veľká pozornosť bola venovaná aj agitáciám, nástenkám, časopisom, tlači, rozhlasu, televízii (tamže).¹⁰⁹

Ďalší medzník v činnosti Pionierskej organizácie v uvedenom období predstavoval XV. zjazd KSCĽ, ktorý sa konal v apríli v roku 1976. Pionierska organizácia pri príležitosti zjazdu vyhlásila úlohu: *Smelými pionierskymi činmi privítame XV. zjazd KSCĽ!* Jej cieľom malo byť poznávanie revolučných tradícií KSCĽ a Komsomolu, aktívna práca pre socialistickú vlasť, osvojovanie si zásad a pravidiel socialistického spôsobu života, využívanie voľného času, pravidelné cvičenie, cieľavedomá príprava na vstup do Socialistického zväzu mládeže a pod. (O. Čmolík a kol., 1983). Táto iniciatíva pionierov bola na zjazde KSCĽ ocenená. Podľa záznamu v jednej z kroník, nielen KSCĽ sledovala prácu pionierov, ale aj pionieri sledovali najvýznamnejšie udalosti KSCĽ, ku ktorým patrili napríklad zjazdy: „*XVI. Zjazd KSCĽ: V dňoch 6. až 10. apríla sa uskutočnil v Paláci kultúry v Prahe XIV. zjazd KSCĽ. 5.*

¹⁰⁹ Bližšie sa tejto téme venuje J. Knapík, M. Franc a kol. (2018). *Mezi pionýrskym šátkem a mopedem. Děti, mládež, socialismus v Českých zemích 1948 – 1970*. Praha: Academia.

apríla pricestovala do ČSSR delegácia KSSZ (Komunistickej strany Sovietskeho zväzu, poznámka autorky) vedená Leonidom Brežnevom. Na zjazde sa zúčastnili aj zahraniční delegáti. Hlavný príhovor mal prezident ČSSR Gustáv Husák. Hodnotil činnosť strany od XV. zjazdu a vývoj našej spoločnosti za uplynulé obdobie. V diskusii prehovorilo mnoho členov strany. V piatok popoludní otvoril záverečné rokovanie s. Štrougal. Konečný prejav predniesol G. Husák. 10. apríla skončil zjazd KSC. “ (Kronika Základnej školy v Trnave, ul. Jána Bottu č. 27, šk. rok 1980/1981).

V ďalšom období prácu Pionierskej organizácie významne ovplyvnil dokument *Ďalší rozvoj československej výchovno-vzdelávacej sústavy* (1976). Dokument vymedzil chápanie a základné úlohy Pionierskej organizácie s dôrazom na: ideovosť a straníckosť výchovného pôsobenia, rast jeho intenzity a účinnosti, formovanie kladného vzťahu k vede a technike, úzke spojenie výchovnej činnosti so životom socialistickej spoločnosti a prehĺbovanie spolupráce jednotlivých činiteľov celej sústavy. Tieto úlohy sa stali východiskom pre II. zjazd Socialistického zväzu mládeže, ktorý sa konal v dňoch 29. septembra až 2. októbra 1977. Na zjazde došlo k úprave Programových a organizačných zásad Pionierskej organizácie. Na ich základe sa výchovná práca mala zameriavať na kolektivismus, aktivitu, samostatnosť, tvorivosť, ušľachtilé vlastnosti osobnosti ako česťnosť, pracovitosť, statočnosť a i., v spojitosti s ideovým politickým základom, ktorý predstavoval vedecký svetonázor, proletársky internacionalizmus a socialistický humanizmus (Ústredný výbor SZM, 1977).

Výchovný systém Pionierskej organizácie sa v 70. a ani v 80. rokoch významne nemenil, čo sa prejavilo už aj v prípravách na III. zjazd Socialistického zväzu mládeže.¹¹⁰ Odzrkadlila sa v ňom však vtedy aktuálna vedecko-technická revolúcia.¹¹¹ Bola to nová výzva, ktorú mala Pionierska organizácia v svojej činnosti reflektovať. Ústredný výbor Socialistického zväzu mládeže po analýze realizácie záverov II. zjazdu na celoštátnej konferencii pionierskych pracovníkov, na ktorom sa pripravoval program III. zjazdu Socialistického zväzu mládeže určil, aby bola pozornosť vo výchovnej činnosti zameraná predovšetkým na: pracovnú a polytechnickú výchovu ako spoločensky užitočnú činnosť, ideovo-výchovné pôsobenie, vlasteneckú a internacionalistickú výchovu, kultúrno-výchovnú činnosť, telovýchovnú, športovú, turistickú a brannú činnosť (O. Čmolík a kol., 1983). Kladenie dôrazu na pracovnú a polytechnickú oblasť potvrdzujú aj J. Gubicová a M. Bučová (2018), ktoré uvádzajú, že v kontexte realizácie záverov III. zjazdu Socialistického zväzu mládeže sa začali v domoch pionierov a mládeže vo väčšej miere ponúkať technicky zamerané krúžky: modelárske, elektrotechnické, výtvarno-technické, fotoamatérske, modelárske (letecké, raketové, lodné

¹¹⁰ Uskutočnil sa v októbri 1982.

¹¹¹ Od druhej polovice 20. storočia sa do praxe dostávali zmeny vo vedeckom a technickom vývoji. Boli označované ako vedecko-technická revolúcia. V praxi sa odrážala napr. tým, že sa veda stávala súčasťou výrobného procesu. Bola sprevádzaná objavom nových výrobných techník a technológií, najmä automatizáciou výroby, využívaním nových foriem energie, využívaním nových pracovných predmetov, látok a substrátov (najmä syntetických, napr. plastov), využívali sa nové systémy riadenia na základe automatizácie, kybernetiky a elektroniky (O. Pavlík a kol., 1985).

a železničné) a pod. Ich ponuka súvisela aj so snahami o technický pokrok, ktorý bol jednou z najdôležitejších oblastí súťaže s krajinami západného bloku. Potvrdzujú to aj niektoré dobové dokumenty: „*Záver VII. pléna ÚV KSČ sme uplatňovali zvýšenou pozornosťou technickým krúžkom. Z celkového počtu 25 záujmových krúžkov bolo 9 krúžkov technického zamerania*“ (Kronika Mestského domu pionierov a mládeže v Považskej Bystrici, šk. rok: 1983/84, citované podľa J. Gubicová, M. Bučová, 2018, s. 42).

Z. Machková (2018) uvádza, že v 80. rokoch boli ešte dva zjazdy Socialistického zväzu mládeže. IV. zjazd sa konal v dňoch 2. - 4. októbra 1987 a V. zjazd v dňoch 27. a 28. januára 1990. Oba zjazdy prebehli v Prahe. V. zjazd už reagoval spoločenské zmeny z novembra 1989. Tento mimoriadny zjazd síce schválil zmenu názvu Socialistického zväzu mládeže na *Zväz mladých* a aj osamostatnenie Pionierskej organizácie. Fakticky však išlo o zánik Socialistického zväzu mládeže. Po roku 1989 došlo k obnoveniu činnosti rôznych detských a mládežníckych organizácií, keďže jednotná detská a mládežnícka organizácia už stratili opodstatnenie. Postupne sa obnovovali organizácie, ktorých činnosť bola v období socializmu zakázaná, napríklad hnutie Junák, YMCA, YWCA a vznikali tiež nové detské a mládežnícke organizácie.

Pionierska organizácia Socialistického zväzu mládeže nadviazala na činnosť predchádzajúcej Pionierskej organizácie Československého svazu mládeže. Napriek deklarovanému zámeru nového zamerania hnutia na potreby a záujmy detí a mládeže, bola aj činnosť novokoncipovanej organizácie presiaknutá komunistickou

ideológiou. Tá sa prejavila v jeho symboloch, výchovnom systéme i zameraní jeho činnosti.

5.4. Pioniersky sľub ako výraz lojality ku Komunistickej strane Československa

Prijímanie detí do pionierskej organizácie bolo spojené so zložením pionierskeho sľubu.¹¹² Sľub mal predstavovať dobrovoľné zaviazanie sa k členstvu a z neho vyplývajúcim záväzkom. Jeden z respondentov sa k nemu vyjadril nasledovne: „*Pioniermi sme sa stali sľubom. Museli sme dať sľub, že budeme prospešní pre spoločnosť. Bola to pre nás taká zodpovednosť, záväzok. Motivovalo nás to k tomu, že sľub ak sa dá, tak sa má dodržiavať*“ (R7). Je otázne, do akej miery deti – budúci pionieri, rozumeli aktu sľubu a z neho vyplývajúcim záväzkom a do akej miery to bol formálny akt, na čo poukazuje aj R1: „*Niekde sme išli a tam sme sľubovali vernosť, už neviem komu*“ (R1).

Z. Lukešová a kol. (1958, s. 13)¹¹³ popisujú proces prijatia pioniera v počiatkoch fungovania Pionierskej organizácie nasledovne: „*O prijatie do Pionierskej organizácie Československého sväzu mládeže požiada žiak ústne predsedu oddielovej alebo skupinovej rady. (...) Oddiel oboznámi žiaka (...) s textom slávnostného sľubu, s právami a povinnosťami pioniera a s pionierskou symbolikou. Prerokuje návrh na prijatie na oddielovom*

¹¹² Základné pracovné pokyny, symboly, pionierske zásady, heslá, sľub, šatky a označenia sa v pionierskej organizácii začali formovať v období medzi I. a II. zjazdom Československého zväzu mládeže. Predstavovali ideový zmysel hnutia a v priebehu celého trvania pionierskej organizácie mali viac-menej ustálený charakter (O. Čmolík a kol. 1983).

¹¹³ f. DIKDA SNK v Martine.

zhromaždení a rozhodne o prijatí verejným hlasovaním. Na slávnostnom zhromaždení oddielu alebo skupiny (...) skladá žiak pred zástavou skupiny a pred všetkými pioniermi slávnostný pioniersky sľub.“ Slávnostný sľub v období PO ČZM (1949-1968) znel:

„Ja, mladý pionier ľudovodemokratickej republiky Československej, sľubujem pred svojimi druhmi, že sa budem učiť a konať tak, aby som sa stal platným členom svojej milovanej vlasti!“¹¹⁴

Text sľubu bol v období rokov (1970 – 1989), bol upravený nasledovne:

„Sľubujem pred svojimi druhmi, že budem pracovať, učiť sa a žiť podľa pionierskych zákonov, aby som bol dobrým občanom svojej milovanej vlasti Československej socialistickej republiky a svojim konaním chrániť česť Pionierskej organizácie Socialistického zväzu mládeže“ (O. Pavlík a kol., 1985, s. 61).

Po prijatí za člena pionieri dostali červenú šatku a pioniersky odznak. Za zaujímavú považujeme zmienku, ktorú uvádza Z. Lukešová (1958),¹¹⁵ že po zložení sľubu nový pionier podpísal text sľubu, ktorý sám napísal. Zrejme malo ísť o zdôraznenie významu sľubu.

¹¹⁴ *Pokyny pre vedúcich pionierskeho oddielu.* SNA v Bratislave, f. SÚV ČSM, s. PO, š. č. 662, r. 1951, s. 6.

¹¹⁵ f. DIKDA SNK v Martine.

Slávnostnému aktu zloženia sľubu predchádzala dôkladná príprava, ktorá zahŕňala osvojenie sľubu spamäti: „*Bifľovali sme sa ten sľub. Dost' sme ho pilovali v škole*“ (R1), podobne uvádza aj ďalšia respondentka: „*Na sľub sme sa pripravovali. Učili sme sľub spamäti*“ (R6). Skladanie pionierskeho sľubu malo slávnostný priebeh, často za účasti významných funkcionárov strany a verejného života (Kronika ZŠ v Lozorne, šk. rok 1949/50). Slávnostný ráz mu dodávala aj pionierska rovnošata, ktorú mali pionieri počas sľubu oblečenú (R10 a i.). Sľub sa vykonával na pietnych miestach, ktoré boli často spojené s 2. svetovou vojnou. Pionieri tak mohli vzdať hold padlým (sovietskym) hrdinom a pripomenúť si ich hrdinstvá.¹¹⁶ Respondenti ako miesta sľubu udávali Slavín (R2), Duklu (R6) a Kalinovo¹¹⁷ (R3). Viacerí uviedli, že sľub skladali v obci na námestí (R4, R5). Respondenti, ktorí skladali sľub ešte v rámci Pionierskej organizácie Československého zväzu mládeže uvádzali, že ho skladali v škole na dvore. Mohlo to súvisieť s tým, že išlo o obdobie krátko po vojne a finančná situácia rodín nebola dobrá, na čo nepriamo poukazuje aj R9: „*Lebo to už stálo peniaze, autobusom.*“

Proces prijímania pionierov mal isté pravidlá. Ako sme už uviedli v predchádzajúcej časti, vo svojich počiatkoch mala Pionierska organizácia zámer združovať deti na základe výberovosti, o čom nachádzame zmienku aj

¹¹⁶ Pionieri často navštevovali pamätníky 2. svetovej vojny aj mimo konania sľubov v rámci výletov a vychádzok. Bola to sitá forma prosovietskej propagandy. Potvrzuje to aj výpoveď R7: „*Často sme chodili k pamätníku. Bol to pamätník padlých vojakov, vlastne pri lesoparku. A dost' často sme tam chodievali učiť si pamiatku hrdinov. Keď bol nejaký sviatok, SNP, tak sme tam nosili kvety a recitovalo sa tam.*“

¹¹⁷ Prvá obec na Slovensku, ktorá bola oslobodená Červenou armádou.

v Kronike ZŠ v Lozorne. Zámerom bolo, aby sa do oddielu „brali iba žiaci s dobrým prospechom a politicky uvedomeli. “*Pionier je vždy vzorom*“, bolo heslo mladých budovateľov socializmu. Pomáhali slabším žiakom pri učení, organizovali výchovné týždne, pracovali v JRD (jednotnom roľníckom družstve) a pod.“ (Kronika ZŠ v Lozorne, šk. rok 1949/50). Postupne sa však do Pionierskej organizácie začali prijímať takmer všetky deti, keďže jedným zo základných princípov bola podľa masovosť (Z. Svatoš a kol., 1978a). V neskoršom období sa vstup do pionierskej organizácie považoval za automatický. „*Všetci boli pionieri. To sa neuvažovalo, že nebudeš*“ (R3, podobne R1, R9, R10). Respondentka R2 uvádza ako kritérium vstupu do Pionierskej organizácie slušné správanie a prestíž „*Boli také vyhrážky, že keď sa nebudete dobre správať (...), tak nebudete môcť byť pionieri. Takže sa všetci snažili. Keby sme neboli pioniermi, tak by to bolo pre nás potupa.*“ Respondenti R4, R7 a R9 zhodne uviedli, že to bola povinnosť. R5 vstup do Pionierskej organizácie vnímala ako „*(...) vec, ktorú bežne (...) deti robili. My sme to nevnímali, že to nechcem. Ale potom sa mi tam páčilo, keď som bola pionierka*“ (R5).

Za zaujímavé považujeme zistenie, že iba jedna respondentka uviedla, že by poznala niekoho, kto nebol pionierom. Respondent R9 uviedol, že: „*Síce sa vyhrážali, že keď nebudeš poslúchať, nebudeš pionierom. Ale to bolo skôr výchovné. Potom nakoniec všetci boli*“ (R9).

Fenomén masovosti potvrdzujú aj J. Knapík a kol. (2014), ktorí uvádzajú, že už v prvej polovici 60. rokov bolo v Pionierskej organizácii angažovaných až 85% školopovinných detí. To umožňovala aj úzka spolupráca so školou, keďže viaceré výchovno-vzdelávacie ciele boli

podobné, najmä čo sa týka výchovy a formovania budúcej generácie budovateľov socializmu.

5.5. Komunistická ideológia v pionierskych zákonoch a symboloch pionierskej organizácie

Pionierska organizácia svojou činnosťou sledovala ciele vychádzajúce z poslania KSČ a aktívne sa podieľala na budovaní socialistickej spoločnosti. Tento proces bol zo strany KSČ cielený, premyslený a systematický a odohrával sa vo viacerých rovinách.

Výchova novej generácie detí podľa Z. Lukešovej a kol. (1958)¹¹⁸ mala byť zameraná na to, aby:

- boli lojálne ku KSČ a mali pozitívny vzťah k socialistickému zriadeniu: Pionierska organizácia mala pomáhať škole a rodine vychovávať deti v láske a oddanosti ľudovodemokratickej republike Československej, učiť ich milovať KSČ a pracujúci ľud, aby boli vďačné za šťastné a radostné detstvo,
- mali pozitívny vzťah k Sovietskemu zväzu a všetkým ľudovo-demokratickým krajinám. Deti mali poznávať a milovať nášho osloboditeľa – veľký Sovietsky zväz a stávali sa priateľmi pracujúcich celého sveta,
- sa podľa svojich schopností a možností aktívne podieľali na utváraní a budovaní socialistickej spoločnosti. V dospelosti mali prevziať zodpovednosť za socialistickú vlasť – boli vychovávaní ako budúci budovatelia socializmu a obrancovia vlasti.

¹¹⁸ f. DIKDA SNK v Martine.

Pionierska organizácia tieto ciele konkretizovala vo forme pionierskych zákonov, symbolov a hesiel, ktorými bola preniknutá celá jej činnosť. Predstavovali ideový zmysel hnutia. Viacerí respondenti ako pozitívum práce v Pionierskej organizácii uviedli, že „(pionieri) mali silný poriadok“ (R1), „Deťom niekedy prospelo, že boli organizované. Mali režim“ (R4). Celkovo môžeme systém práce v Pionierskej organizácii hodnotiť ako veľmi komplexný a ucelený.

Činnosť pionierov sa riadila pionierskymi zákonmi, ktoré mali dodržiavať po zložení pionierskeho sľubu. Išlo o tieto pionierske zákony (Čekme, P. kol., 1983, s. 19, 20):¹¹⁹

1. *Pionier je oddaný svojej socialistickej vlasti a KSC.* Svoju lásku k Československej socialistickej republike dokazuje činmi. Poznáva slávnú minulosť, súčasnosť a budúcnosť svojej krajiny a ľudu a historické poslanie KSC. Pripravuje sa na prácu a obranu svojej vlasti.

2. *Pionier je priateľom Sovietskeho zväzu a obhajcom pokroku a mieru na celom svete.*

Patrí k tým, čo sa usilujú o budovanie socializmu a mieru na celom svete. Je priateľom a druhom všetkých pionierov a detí pracujúcich na celom svete.

3. *Pionier si ctí hrdinstvo boja a práce.*

Berie si príklad z ľudí, ktorí priniesli svojej vlasti, ľudstvu a pokroku najväčšie obete, ktorí bojovali proti zlu a vykorisťovaniu, ako aj z tých, ktorí sú priekopníkmi nového života, vedy a techniky. Váži si pracujúci ľud.

4. *Pionier svojím konaním, učením a prácou prospieva socialistickej vlasti.*

¹¹⁹ f. DIKDA SNK v Martine.

Je statočný, vytrvalý, vynaliezavý a disciplinovaný. Svedomité a usilovne sa učí, upevňuje svoju telesnú zdatnosť a svoje zdravie. Je pracovitý a ochraňuje výsledky práce a spoločenský majetok, poznáva a chráni prírodu a kultúrne bohatstvo našich národov. Všestranne rozvíja svoje schopnosti a talent, aby bol prospešný socializmu.

5. *Pionier je hrdý na svoju Pioniersku organizáciu Socialistického zväzu mládeže.*

Pionier je hrdý na svoju Pioniersku organizáciu Socialistického zväzu mládeže. Chráni svoju pioniersku česť a červenú šatku. Usiluje sa o dobrú povesť svojho oddielu, stará sa o iskry, pomáha vedúcim, učiteľom a rodičom. Záujmy kolektívu a celku kladie nad svoje vlastné záujmy.

6. *Pionier sa pripravuje na vstup do Socialistického zväzu mládeže.*

Na členstvo v Socialistickom zväze mládeže sa pripravuje od svojho vstupu do Pionierskej organizácie aktívnou účasťou na činnosti svojho kolektívu. Prijatie pioniera za člena Socialistického zväzu mládeže je prirodzeným a logickým vyvrcholením jeho členstva v Pionierskej organizácii.

Jednotlivé zákony obsahovali zásadu, ktorá vyjadrovala potrebnú vlastnosť pioniera a postup, ako túto zásadu dosiahnuť. Od pionierov sa vyžadovalo, aby zákony poznali a uplatňovali vo svojej činnosti. Martínek a kol. (1983) upresňujú, že pionierske zákony predstavovali normy charakterizujúce správanie a konanie pioniera, ich vlastnosti a zároveň vyjadrovali základné ideové a výchovné ciele. Ich poznávaním, osvojovaním a uplatňovaním v živote sa z detí mali stavať pionieri s pozitívnym vzťahom ku KSČ, ktorí sa neskôr mali stať zväzákmi a komunistami.

Pionierske symboly predstavovali významný zjednocovací a poznávací prvok a pomáhali utvárať príslušnosť k Pionierskej organizácii. Tvorili ich *pionierska zástava, pionierska šatka, pioniersky odznak, pioniersky pozdrav a pionierske heslo*. P. Martínek a kol. (1983) uvádzajú, že pionierske symboly mali pionierom sprostredkovať myšlienky pionierskeho hnutia, revolučných a pokrokových tradícií robotníckej triedy a komunistickej strany. Ich cieľom bolo podporovať výchovu k hrdosti na Pioniersku organizáciu, k socialistickému vlastenectvu a proletárskemu internacionalizmu. Podľa P. Čekmeho a kol. (1983),¹²⁰ bolo práci s pionierskymi symbolmi potrebné venovať patričnú pozornosť, keďže zohrávali významnú úlohu v komunistickej výchove detí. Pionieri mali pionierske symboly poznať, vzdávať im patričnú úctu, pravidelne s nimi pracovať.

Silný symbol predstavovali *pionierske zástavy*. P. Martínek a kol. (1983) uvádzajú, že boli vždy červenej farby, čo malo symbolizovať spojenie Pionierskej organizácie s ideami robotníckeho revolučného hnutia. V Materiáli pre školenie o stanovách Československého zväzu mládeže (Slovenský ústredný výbor Československého zväzu mládeže, 1959, s. 40, 41) sa uvádza, že červené zástavy symbolizovali „*bojové zástavy, pod ktorými po boku všetkého nášho pracujúceho ľudu (ČZM) pomáha viesť boj za komunizmus. Nie nadarmo majú jeho zástavy červenú farbu. Pod červenou zástavou zrodila sa Parížska Komúna, VOSR, červenú zástavu vztýčili v roku 1945 na ríšskom sneme v Berlíne ako symbol víťazstva nad fašizmom. Pod červenými zástavami bojovala*

¹²⁰ f. DIKDA SNK v Martine.

a zvíťazila KSC. “ Na líčnej strane pionierskej zástavy bol pioniersky znak. Na rubovej strane bolo uvedené pomenovanie skupiny alebo oddielu. Každá organizačná zložka Pionierskej organizácie (oddiel, skupina a i.) mala vlastnú pioniersku zástavu, ktorú dostala od vyššej zložky. V Kronike ZŠ v Cíferi (šk. rok 1955/56) môžeme nájsť záznam o udelení pionierskej zástavy pionierskej skupine: „Dňa 14. januára 1956 bola slávnostne udelená skupinová zástava našej PO. Slávnostného aktu v Pionierskom paláci v Bratislave sa zúčastnila súdružka skupinová vedúca (...) a pionieri (...), ktorí zástavu prebrali“. Pionierska zástava zvyčajne bývala uložená na čestnom mieste. Viacerí respondenti uviedli, že v pionierskej klubovni bola „vystavená vlajka našej pionierskej organizácie a trúbky. Tie sa používali pri nástupoch“ (R6, podobne aj R7). Zástava sa používala tiež pri slávnostných príležitostiach (sľub pionierov, slávnostné zhromaždenia pionierskej skupiny, volebné zhromaždenia skupinovej rady a pod.). Respondentka R12 uviedla, že bola „členka školskej vlajkovej čaty. Chodili sme na stretnutia škôl a zrazy a tiež sme chodili na zdravice v rámci zjazdov KSC. Rozdávali sme kvety, vždy sme niečo od súdruhov dostali.“

Najvyšším symbolom bola Červená zástava Pionierskej organizácie Socialistického zväzu mládeže, ktorú Pionierskej organizácii venoval Ústredný výbor KSC pri príležitosti 25. výročia jej založenia v roku 1974.

**Obrázok č. 4: Záznam a fotografia z aktu odovzdania
Červenej zástavy PO SZM**

Zdroj: Album činnosti Pionierskeho domu Klementa Gottwalda
v Bratislave. (1974) NF IUVENTA
v Bratislave

Na význam pionierskej zástavy poukazuje aj fakt, že najvyšším vyznamenaním pioniera bola fotografia¹²¹ s pionierskou zástavou.

¹²¹ E. Višňovský a J. Brindza (1983) uvádzajú, že vyznamenaní pionieri dostávali aj grafický list ako potvrdenie o vyznamenaní, po prevzatí fotografie a grafického listu sa podpisovali aj do pionierskej kroniky.

Fotografia č. 7: Fotografia pionierov pri Červenej zástave PO SZM

Zdroj: Album činnosti Pionierskeho domu K. Gottwalda v Bratislave.
(nedatované) NF IUVENTA v Bratislave

Ďalším symbolom bola *pionierska šatka*. Dostával ju každý pionier pri zložení sľubu a bola súčasťou pionierskej rovnošaty. Nosila sa uviazaná jednotným spôsobom pod golierom košele. Respondent R9 uvádza, že v rámci pionierskej skupiny sa pionierskej šatke venovala veľká pozornosť: „*Museli sme mať vyžehlenú, vypratú rovnošatu. Správne zaviazaný uzol na šatke*“ (R1). Jej správne uviazanie bolo podriaďované kontrole a v prípade nesprávneho uviazania aj fyzickému trestu. „*Dostali sme šatku. Museli sme si ju vedieť uviazať. My sme mali rovnošatu ešte biele košele. Chodili sme v pionierskych šatkách. A lietali vtedy aj facky, ak to mal niekto nesprávne uviazané.*“

P. Martínek a kol. (1983) dáva do súvisu červenú farbu pionierskej šatky s červeným práporom robotníckej triedy. Tri cípy šatky mali predstavovať späťnosť troch generácií – pionierov, zväzákov a komunistov, bojujúcich za socializmu a komunizmus. P. Čekme a kol. (1983) uvádzajú, že pionierska šatka mala pionierovi pripomínať

jeho sľub, príslušnosť k pokrokovému detskému hnutiu a jeho cieľ stať sa členom Socialistického zväzu mládeže.

K pionierskym symbolom patril aj *pioniersky odznak*. Predstavovala ho otvorená kniha, štátna vlajka Československa a tri plamene. Podľa P. Martínka a kol. (1983) symbolizoval:

- lásku k rodnej zemi a jednotu detí celej krajiny (štátna vlajka),
- túžbu po poznaní (kniha),
- spätosť troch generácií (pionieri, zväzáci a komunisti) budujúcich socializmus a komunizmus (tri plamene).

Fotografia č. 8: Pioniersky odznak

Zdroj: Archív autorky

Pioniersky odznak dostávali pionieri pri pionierskom sľube: „*Potom sme zložili pioniersky sľub na námestí. (...) Dostali sme odznaky*“ (R4).

Pionierska šatka a pioniersky odznak boli súčasťou pionierskej rovnošaty. Tá bola tvorená bielou (v Pionierskej organizácii Československého sväzu mládeže), neskôr modrou košeľou (v Pionierskej organizácii Socialistického zväzu mládeže), modrou sukňou u dievčat a modrými nohavicami u chlapcov. K sukni a nohavičiam patril ešte opasok s kovovou prackou striebornej farby, na ktorej bol zobrazený pioniersky odznak a pionierske heslo. Rovnošata sa nosila sa pri slávnostných príležitostiach: „*Nenosili sme*

ju vždy, iba pri slávnostných príležitostiach (R6). Podľa respondentov zohrávala v živote pionierov veľký význam: „Spájala nás, keď sme boli sme nastúpení“ (R1) a bola výkladnou skriňou pioniera. Odrážala jeho úspechy, „Mali sme súťaž, o to, kto získa najviac odznakov, ktoré sa nažehľovali na košeľu“ (R1). Súčasťou pionierskej košele boli domovenka a štít (bližšie Z. Svatoš a kol., 1978a). Na domovenke bol vyšitý názov pionierskej skupiny. Štít slúžil na zapichnutie hviezdíčiek označujúcich funkcionárov Pionierskej organizácie „Pionierska rovnošata sa mi celkom páčila. (...) Pamätám si odznak, šatku, domovenku a štít na hviezdíčky“ (R6), alebo hviezdíčiek označujúcich splnenie úlohy v rámci výchovného systému (O. Čmolík a J. Heroldová-Znášiková, 1961).¹²²

Pionierske heslo, ktoré pôvodne znelo „Budovať a brániť vlasť bud’ pripravený!“ s odpoveďou „Vždy pripravený!“ bolo modifikované od hesla, ktoré sa používalo v Pionierskej organizácii V. I. Lenina v Sovietskom zväze: „K boju za dielo Lenina-Stalina bud’ pripravený!“ „Vždy pripravený!“¹²³ Neskôr, v období Pionierskej organizácie Socialistického zväzu mládeže, bolo upravené pridaním slovíčka *socialistickú* (vlasť) na: „Budovať a brániť socialistickú vlasť bud’ pripravený!“ Odpoveď ostala nezmenená. Používalo a už v nezmenenej podobe až do zrušenia Pionierskej organizácie v roku 1990. Kronika Pionierskej skupiny v Abraháme (šk. rok 1981/82) uvádza, že pionieri používali heslo pri zahájení a ukončení rôznych slávnostných udalostí. Z. Svatoš a kol. (1978a) upresňuje, že vyjadrovalo poslanie a úlohu každého pioniera. Bolo uvádzané aj na pionierskych zástavách, na

¹²² f. DIKDA SNK v Martine.

¹²³ SNA v Bratislave, f. SÚV ČSM, s. PO, š. č. 661, r. 1951, s. 1.

bránach pionierskych táborov, v pionierskych klubovniach a pod. Odpoveďou mal pionier vyjadrovať svoje odhodlanie, nebojácnosť, presvedčenie a vieru v organizáciu.

Pionierske heslo sprevádzal *pozdrav pionierov*. P. Martínek a kol. (1983, s. 98) popisujú ideologickú symboliku, ktorú v sebe pioniersky pozdrav niesol: „symbolizuje skutočnosť, že pionier kladie záujmy pracujúcich všetkých piatich svetadielov (päť pevne zomknutých prstov) nad svoje vlastné záujmy (ruka zdvihnutá nad čelom). Pionierskym pozdravom zdravili pionieri pri štátnej hymne, Internacionále, štátnu vlajku, historické revolučné prápory, zástavy ozbrojených zložiek, červenú zástavu Socialistického zväzu mládeže, vlády a ROH.“

Fotografia č. 9: Pioniersky pozdrav

Zdroj: CVTI SR - MŠaP v Bratislave. Zbierkový fond múzea. Pionierska kronika osemročnej strednej školy v Bratislave - Petržalke, šk. rok 1961/62, e. č. 21435

Pionierske symboly predstavovali formu symbolickej komunikácie v rámci Pionierskej organizácie. Ich úlohou bolo podporovať výchovu detí v duchu socialistickej morálky, oddanosť komunistickej strane, kolektívnosti a mieru. V súčasnosti sú tieto symboly vnímané ako typické prvky totalitnej propagandy.

Pionierska organizácia mala presne stanovenú *štruktúru*, v rámci ktorej organizovala činnosť svojich členov. Podobne, ako pri KSČ, aj pri jej výstavbe sa uplatňoval demokratický centralizmus a bola riadená zhora nadol. Jej základnými politickými a organizačnými článkami boli pionierske skupiny, ktoré sa vytvárali najmä pri základných školách. Boli tvorené *pionierskymi oddielmi*, v rámci ktorých pôsobili *pionierske družiny*. Tie predstavovali organizačne najmenšiu jednotku pionierskej organizácie. Pionierska družina mala spravidla 6 až 10 členov. Na jej čele bol vedúci družiny, ktorým sa mohol stať starší pionier alebo inštruktor (P. Martínek a kol., 1982). Respondentka R8 uvádza príklad činnosti pionierskej družiny, ktorá bola inšpirovaná príbehom detí z 2. svetovej vojny: „*V zime sme sa hrali na Timura¹²⁴ a jeho družinu. Čítala (vedúca) nám z tej knižky. My sme si ju potom čítali a snažili sme sa robiť také dobré skutky ako Timur a jeho družina. Pomáhali sme doma, susedom*“ (R8).

Pionierske družiny v rámci jednej triedy vytvárali *pioniersky oddiel*. R. Belan (2015) uvádza, že už I. zjazd

¹²⁴ Autorom publikácie *Timur a jeho družina* bol sovietsky spisovateľ Arkadij Gajdar. Kniha predstavovala príbehy sovietskych detí počas 2. svetovej vojny a patrila k obľúbenej socialistickej literatúre. Napriek tomu, že v nej nešlo priamo o pioniersku tematiku, bola v rámci pionierskej organizácie často čítaná a využívaná na propagandu hrdinstva sovietskej armády. V skutočnosti kniha poukazovala na vojenskú agresiu Sovietskeho zväzu.

Československého svazu mládeže vytýčil úlohu zakladat' pionierske oddiely na všetkých stredných a národných školách. Pioniersky oddiel predstavoval „základnú výchovnú jednotku Pionierskej organizácie Československého svazu mládeže. Vytváral priestor pre aktívnu a samostatnú činnosť detí. Umožňoval členom organizovať práva a povinnosti, vychovával prostriedkami špecifickými pre detskú organizáciu“ (P. Martínek a kol., 1982, s. 93). Na čele oddielu stála oddielová rada, ktorá organizovala oddielové zhromaždenia a činnosť oddielu. Pri vytváraní oddielov platilo zvyčajne pravidlo, že jedna trieda predstavovala jeden oddiel. Všetky oddiely organizované na školách tvorili pioniersku skupinu. Aj tento model poukazuje na veľmi blízky vzťah školy a pionierskej organizácie. To prispievalo k tomu, že činnosť školy a činnosť pionierskej organizácie často splývala.

Činnosť pionierskych oddielov riadila *pionierska skupina*. Bola definovaná ako základná, organizačná, politicko-výchovná a hospodárska jednotka. Predstavovala zoskupenie detí – pionierov a pionierskych pracovníkov, ktorí sa snažili výchovne ovplyvniť činnosť pionierov a usmerniť ich voľnočasové aktivity v súlade so záujmami spoločnosti (P. Čekme a kol., 1983). Išlo o riadiacu a tiež výkonnú zložku Pionierskej organizácie. Mala úzke vzťahy s orgánmi Pionierskej organizácie Československého svazu mládeže a neskôr Socialistického zväzu mládeže, a to ako na vyššej, tak aj na nižšej úrovni, s cieľom zabezpečiť základné funkcie organizácie (O. Pavlík a kol., 1985). Z. Svatoš a kol. (1978a) potvrdzujú, že pionierska skupina viedla oddiely a zabezpečovala záujmové aktivity, tábory, sústreďenia, navrhovala pochvaly a udeľovala tresty, rozhodovala o vylúčení členov z organizácie, vyhľadávala a

navrhovala pionierov na členstvo v Socialistickom zväze mládeže, pripravovala a propagovala činnosť organizácie a rozvíjala patronátnu činnosť.

Pionierske skupiny boli zakladané predovšetkým pri základných školách, domoch pionierov a mládeže, pri priemyselných a poľnohospodárskych závodoch, ako aj pri inštitúciách patriacich štátu a pri spoločenských organizáciách v mieste bydliska (L. Višňovský, J. Brindza, 1982). Z. Lukešová a kol., 1958;¹²⁵ I. Šuhajdová, 2024 a i. poukazujú na existenciu pionierskych skupín v detských domoch a v školách pre mládež vyžadujúcu si osobitnú starostlivosť, čo naznačuje snahu začleniť všetky deti do organizácie. Vďaka masovej podpore zo strany vedenia štátu a veľmi úzkou spoluprácou so školou, sa pionierske skupiny veľmi etablovali pri jednotlivých školách a združovali značný počet žiakov. V Kronike ZŠ v Lozorne (šk. rok 1951/52) nachádzame záznam, ktorý dokumentuje, že už v roku 1951/52 „v pionierskej organizácii bolo 92 žiakov, t. j. 50% všetkých žiakov, z čoho bolo 27 chlapcov a 65 dievčat. Zadelení boli do 4 oddielov so 14 družinami.“

O. Pavlík a kol. (1985) uvádzajú, že pionierske skupiny mali právo zvoliť si vlastné pomenovanie. Pri analýze dobových materiálov, kroník a pri rozhovoroch s respondentmi sme sa stretli s nasledovnými pomenovaniami:

- po významných osobnostiach socializmu, predstavujúcimi vzor v živote, práci napr. Dom pionierov a mládeže Klementa Gottwalda v Bratislave,

¹²⁵ f. DIKDA SNK v Martine.

- po vojnových hrdinoch, napr. Pionierska skupina Mirka Nešpora v Cíferi,
- po sovietskych hrdinoch, napr. Pioniersky oddiel Zoji Kosmodemianskej v Abraháme, podobne aj respondentka R6 uviedla pomenovanie pionierskej skupiny po Zoji Kosmodemjanskej. Respondent R1 uvádza pomenovanie oddielu podľa sovietskeho vojnového hrdinu „*Olega Koševoja*“.

Na čele pionierskej skupiny stála *skupinová rada*, ktorú si členovia volili za začiatku školského roka počas volebného zhromaždenia pionierskej skupiny. O jej priebehu je zmienka v Pionierskej kronike ZDŠ v Bratislave (šk. rok: 1966/1967):¹²⁶ „*Na našej škole bolo treba založiť novú skupinovú radu. Dňa 18. októbra sa zišli vybraní delegáti z tried. Nasledovalo zahájenie. Potom oddieloví vedúci podali hlásenie. Po nich (...) prečítala správu o činnosti vlašnej skupinovej rady. (...) oboznámila pionierov s novými členmi skupinovej rady a prečítala o nich charakteristiku. (...) ešte prečítala pionierom prácu tohtoročnej skupinovej rady. Novozaložená skupinová rada si dala záväzok, aby pilne a svedomito plnila svoje úlohy. K záveru nasledoval kultúrny program, ktorý predviedli žiaci 5. A triedy. (...) Keď delegáti jednohlasne zvolili skupinovú radu, členovia skupinovej rady sa dohodli, že si spravia schôdzku s malým občerstvením, na ktorej si určia funkcie.*“ Skupinovú radu tvorilo 7 až 15 členov – pionierov, ktorí patrili k najaktívnejším žiakom, prípadne išlo o žiakov s najlepším prospechom. „*Bol som kariérne orientovaný. Bol som v triede veliteľ, teda predseda triedy a oddielový vedúci. Bol som najlepší žiak, tak ma stále ustanovili do*

¹²⁶ CVTI SR - MŠaP v Bratislave: Zbierkový fond múzea.

funkcie“ (R1), podobne: „*Bola som aj funkcionárka. Keďže som sa dobre učila, bola som automaticky predsedníčka triedy, oddielu a neskôr aj skupinovej rady*“ (R6).

Skupinová rada pripravovala a zvolávala skupinové zhromaždenia, schvaľovala plány a ciele pionierskej skupiny na celý školský rok, hodnotila jej prácu za predchádzajúci školský rok, vyhlasovala rôzne súťaže, usporadúvala oslavy, vydávala školský časopis a viedla kroniku skupiny (B. Hofbauer a kol., 1953 a i.). Skupinovú radu tvorili volení zástupcovia: predseda, podpredseda, pokladník, kronikár, organizátor pre verejno-prospešnú činnosť, organizátor pre športovú činnosť, redaktor nástenných novín, pričom každá z funkcií mala svoju vlastnú náplň. (Kronika ZŠ v Abraháme, šk. rok 1978/79). Podobne to uvádza aj R4: „*Ja som bola nástenkárka. Veľmi ma to bavilo. Na nástenkách boli obrázky Lenina. Písali sme tam heslá: Učiť sa, učiť sa, učiť sa, prikazuje Lenin! Takým červeným písmom. Ale aj iné heslá: Nech žije 1. máj sviatok práce! Proletári všetkých krajín spojte sa!*“ (R4).

P. Čekme a kol. (1983) uvádzajú, že pioniersku skupinu riadil *skupinový vedúci*, ktorý bol starší ako 18 rokov. Vo funkcii vedúcich pionierskych skupín pôsobili často zväzáci. „*Mali sme pioniersku skupinu. Naším vedúcim bol starší chalan. Asi vysokoškolák*“ (R3, podobne R10), učitelia „*Bola to pani učiteľka*“ (R7, podobne aj R3). Respondenti uvádzali, že vedúci pionierskych skupín, že za nimi dochádzali „*aj študenti z Pedagogickej fakulty z Nitry a aj vojaci*“ (R8). Za činnosť pionierskej skupiny zodpovedal okresnej rade pionierskej organizácie. Bol chápaný ako osobnosť, pre ktorú bol charakteristický určitý súbor vedomostí, schopností, osobnostných vlastností a primeraný spôsob správania sa. Jedným z kľúčových

predpokladov vedúceho pionierskej skupiny bola aj politická pripravenosť (Ľ. Višňovský, J. Brindza, 1982) a dobrá metodická príprava na záujmovú činnosť pionierov „*Ten veľmi dobre hral na gitare*“ (R3), podobne „*No takže páčilo sa mi, že sme mali vedúce pionierskej organizácie. Oni nám pripravovali všetky súťaže, všelijaký program*“ (R2). Vedúci mal byť pre pionierov vzorom, ísť im dobrým príkladom v správaní. Svojim výchovným pôsobením mal pionierov motivovať k aktivite v pionierskej organizácii (Ľ. Višňovský, J. Brindza, 1982). Viacerí respondenti potvrdili, že skupinoví vedúci boli pre pionierov vzorom (R3) a s pioniermi mali pekné vzťahy „*Mali sme pekný vzťah s vedúcimi. Ja som potom bola tiež vedúca, keďže som bola učiteľka. Boli mojim vzorom. Boli to úžasné baby*“ (R8, podobne R6).

Najvyšší orgán pionierskej skupiny predstavovalo *skupinové zhromaždenie*. Uskutočňovalo sa pri významných príležitostiach v priebehu školského roka (O. Pavlík a kol., 1985). Na začiatku skupinového zhromaždenia sa konal slávnostný nástup po jednotlivých oddieloch. „*Museli sme sa zúčastňovať nástupov*“ (R1, podobne aj R9). Slávnostný nástup mal svoj zaužívaný postup. Na jeho začiatku a na konci vedúci pionierskych oddielov „*podávali (predsedovi skupinovej rady) hlásenie: (...) Predsedkyňa skupinovej rady, predseda oddielovej rady XY hlási, že 7. oddiel je pripravený k slávnostnému otvoreniu skupinového zhromaždenia. Potom som ja podávala hlásenie skupinovej vedúcej*“ (R6, podobne aj R1). Slávnostné nástupy mali ceremoniálny charakter, ktorý dotváralo vynášanie pionierskej a oddielovej zástavy a fanfáry trúbok. Respondent R1 uviedol, že skupinové zhromaždenia mali „*dlhé nástupy*.“

Za svoju vzornú prácu boli pionierski funkcionári na konci školského roka zvyčajne odmenení. K odmenám patrili napríklad rôzne výlety: „*Ku koncu školského roka, najlepší členovia skupinovej rady a noví členovia išli na trojdňový výlet na Malinský vrch. Výlet bol spojený s celoročným hodnotením skupinovej rady a školením nových členov. Odchod zo školy bol o 15.30 v pondelok. Všetci zbalení a pripravení sme sa dali na odchod. Až do Krasňan nás zaviezla električka. Z tade sme šľapali po červenej značke až k studničke, ktorá bola od nášho cieľa vzdialená necelé dve hodiny. Na Malinský vrch sme dorazili o 18.30. Chvilu sme si odpočinuli, a potom sme sa pustili do stavania našich príbytkov, čiže stanov. Za celé dva dni, čo sme stanovali, nám počasie veľmi prialo. Zažili sme mnoho zážitkov a pekných chvíľ, na ktoré budeme spomínať“ (Pionierska kronika ZDŠ v Bratislave, šk. rok 1967/1968).¹²⁷*

Ďalšou zložkou pionierskej organizácie bol *pioniersky aktív*. „*Pioniersky aktív má významný vplyv pri formovaní kolektívneho ducha a mravného zmysľovania jednotlivcov. Pioniersky vedúci, keď potrebuje pomoc, často sa obracia na pioniersky aktív, s ktorým sa radí, pripravuje návrhy na ďalšiu činnosť. Predstavuje preň dôležitého spojenca, rovnako ako aj pre orgány zväzakov a pionierov“ (M. Brenčičová, 1974, s. 146). Tvorili ho aktívni členovia rôznych skupinových a oddielových rád a vedúci družín, ďalej tiež vedúci iskier a hviezdíčiek. Patrili sem aj členovia redakčnej rady nástenných novín, predsedovia záujmových útvarov, hliadky požiarnikov, zdravotníkov alebo družstiev. Súčasťou aktívu boli aj štáby, ktoré ustanovila príslušná rada Pionierskej organizácie Socialistického zväzu mládeže*

¹²⁷ CVTI SR - MŠaP v Bratislave: Zbierkový fond múzea.

(O. Pavlík a kol., 1985). „*Chodila som aj na okresný pioniersky štáb, kde sme dostávali informácie, ako máme pracovať s pioniermi. Bolo to raz za mesiac a trvalo to celý deň*“ (R6).

Pionierska organizácia fungovala v rámci jednotlivých zložiek, ktoré jej umožňovali centralistické riadenie. Významné miesto v jej činnosti patrilo symbolom, ktoré v sebe niesli odkazy komunistického hnutia, a zároveň predstavovali aj významný jednotiaci prvok. Prostredníctvom takýchto nástrojov Pionierska organizácia prispievala k komunistickej výchove detí. Na podobnom systéme fungoval aj najmladší článok pionierskej organizácie – iskry.

5.6. Iskry v mozaike komunistickej výchovy detí

Súčasťou pionierskej organizácie boli aj jej najmladší členovia – iskry. Boli to žiaci 1. až 3. ročníka základnej školy. Iskrou sa mohlo stať každé dieťa vo veku 6-9 rokov. Spravidla sa nimi deti stavali v druhom polroku 1. ročníka.¹²⁸ Podobne, ako pionieri, aj iskry pri vstupe do pionierskej organizácie skladali sľub. Pred jeho zložením sa deti na základe písomného súhlasu rodičov stali hviezdikami. Za pomoci vedúceho iskier sa hviezdika pripravovala na „Sviatok iskier“, na ktorom zložila sľub iskier:

*„Domovina moja krásna,
sľubujem ti v tento deň,
že ja, tvoja iskra jasná,*

¹²⁸ *Metodické pokyny k organizácii a obsahu práce v oddieloch Iskier.* SNA Bratislava, f. SÚV ČZM, s. PO, š. č. 671, r. 1960-63.

tebe k sláve vyrastiem“ (Z. Svatoš a kol., 1978b, s. 407).

Zložením sľubu iskry dostali preukaz a boli označené odznakom iskier. Ten pri slávnostných príležitostiach nosili pripnutý na bielej košeli. Podobne ako pioniersky odznak, aj odznak iskier mal svoju symboliku. Vyjadroval príslušnosť k pionierskej organizácii. Tvorila ho otvorená kniha, ktorá predstavovala prvú povinnosť detí – usilovne sa učiť. Červená hviezda bola symbolom priateľov detí z celého sveta a tri plamienky v kruhu predstavovali spojenie troch generácií, ktoré idú za spoločným cieľom: komunistov, zväzákov, pionierov s iskrami (J. Svatošová, 1966).

Fotografia č. 10: Sľub iskier

Zdroj: CVTI SR - MŠaP v Bratislave. Zbierkový fond múzea: Pionierska kronika základnej deväťročnej školy v Bratislave - Petržalke na Lysenkovej ul., šk. rok 1965/66, e. č. 21649

Zložením sľubu iskier sa dieťa stalo členom pionierskej organizácie. Oddiel iskier organizačne spadal pod pioniersku skupinu. Viedol ho oddielový vedúci, spravidla starší pionier: *„Keď sme boli starší, tak my sme robili iskričkových vedúcich“ (R8)*. Budúca iskra musela pred

zložením sľubu splniť tieto požiadavky: pravidelne sa zúčastňovať činnosti oddielu, naučiť sa spamäti sľub a zákony iskier a rozumieť im (Ústredná rada Pionierskej organizácie Socialistického zväzu mládeže, 1978). B. Nejezchleb (1973, s. 36) uvádza aj tretiu požiadavku: „*bez odvrávania a s nadšením plniť úlohy, ktoré jej boli pridelené.*“ Po zložení sľubu sa iskra riadila Zákonmi iskier (Z. Svatoš a kol., 1978b, s. 407):

- „1. *Iskra musí hovoriť pravdu a nesmie klamať.*
2. *Iskra sa chce veľa naučiť a spoznávať nové veci.*
3. *Iskra vie využívať svoj voľný čas zmysluplne.*
4. *Iskra je nápomocná a pracovitá.*“

Prostredníctvom zákonov a rôznych úloh sa iskry oboznamovali s Pionierskou organizáciou a pripravovali sa na vstup do jej radov. Príprava sa začínala v 1. ročníku, kde iskry poznávali život v kolektíve. Pionieri ich oboznamovali so školou, jej okolím, s prácou iskier a pionierov. V 2. triede bola práca iskier viac organizovanejšia a zameraná na poznávanie činnosti pionierskej skupiny a pionierskych symbolov. Iskry už boli zapojené do činnosti patronátneho pionierskeho oddielu. V 3. triede sa už práca iskier riadila prvým stupňom výchovného systému *Čo má vedieť a poznať pionier.*¹²⁹ Ako najmladšia veková kategória Pionierskej organizácie Socialistického zväzu mládeže mali svoje vlastné zákony, ktoré vyjadrovali požiadavkami na ich vlastnosti (Z. Svatoš a kol., 1978b, s. 407):

¹²⁹ *Metodické pokyny pre prácu oddielov iskier na školský rok 1961/62.* SNA Bratislava, f. SUV ČZM, s. PO, š. č. 671, r. 1960-63.

- „1. Iskra hovorí pravdu.*
- 2. Iskra chce veľa vedieť.*
- 3. Iskra rada cvičí, spieva, kreslí a hrá sa.*
- 4. Iskra je pracovitá a pomáha rodičom.*
- 5. Iskra chce byť pionierom.“*

Systém práce s iskrami bol zameraný na získanie najmladších žiakov. Mal ich postupne pripraviť na prácu v Pionierskej organizácii. Ako už bolo spomenuté, oddiely iskier boli súčasťou pionierskych skupín, čím sa iskry stávali súčasťou pionierskej organizácie. Od útleho detstva sa aktívne zapájali do jej života, predstavovali predstupeň pionierov a tvorili začiatok mozaiky komunistickej výchovy. Členstvo síce nebolo povinné, ale v praxi bolo takmer automatické. Cieľom režimu bolo začať s ideologickou výchovou detí už na prvom stupni základnej školy, ešte pred ich vstupom do pionierskej organizácie.

6. VÝCHOVNÝ SYSTÉM PIONIEROV A ISKIER

Kľúčovým poslaním Pionierskej organizácie bolo vychovať deti v duchu socialistickej ideológie nových budovateľov komunizmu. Tomu bola prispôsobená aj celá jej činnosť. Deti mali byť tiež vedené k pozitívnemu vzťahu k vlasti a režimu, kolektívnej činnosti a práci. Svoju organizáciu si mali riadiť a spravovať sami, avšak samozrejme pod kuratelou a dohľadom komunistickej strany. Tento proces zohľadňoval vek a skúsenosti pionierov. *„Ak v tretej triede môžu plniť jednoduché pionierske úlohy, v siedmej a ôsmej triede môžu už do značnej miery pracovať samostatne“* (Materiál pre školenie o stanovách ČSM, Slovenský ústredný výbor Československého sväzu mládeže, 1959, s. 42). Aby došlo k naplneniu tejto vízie, práca s pioniermi musela byť cieľavedomá a systematická. Preto Ústredný výbor Československého sväzu mládeže (neskôr Ústredný výbor Socialistického zväzu mládeže), vypracoval výchovné systémy práce s deťmi, v rámci ktorých mala byť činnosť Pionierskej organizácie súčasťou plnenia cieľov KSČ. Z tohto dôvodu Ústredný výbor Československého zväzu mládeže navrhol a vypracoval základný program činnosti Pionierskej organizácie pod názvom *“Čo má poznať a vedieť pionier.“*

6.1. Čo má poznať a vedieť pionier

*Aby sme plne rozvinuli vlastnú iniciatívu a aktivitu pionierov a správne ich vychovávali, treba organizovať takú prácu, ktorá vychádza tak z ich záujmov, ako aj zo záujmov celej spoločnosti.*¹³⁰

Prvý ucelený výchovný program pod názvom “Čo má poznať a vedieť pionier“ začala Pionierska organizácia uvádzať do praxe v školskom roku 1957/1958. Bol rozdelený do štyroch stupňov, ktoré mali zodpovedať duševnému a telesnému vývinu detí príslušného veku. Jednotlivé stupne predstavovali okruh vedomostí, zručností a návykov, ktoré si mal pionier v danom veku osvojiť v rámci v týchto oblastiach: *politickovýchovej, verejnoprospešnej, prírodovednej a technickej, telesnej, športovej, turistickej a brannej umeleckej* (Slovenský ústredný výbor Československého zväzu mládeže, 1959). Tieto oblasti sa neskôr stali základným tematickými oblasťami, v rámci ktorých sa realizovala záujmová činnosť.

A. Poledňák (1959) označil realizáciu nového výchovného systému za obrat v dovtedajšej činnosti pionierskej organizácie. Systém definoval očakávané zručnosti pionierov a tiež metódy ich dosiahnutia. Dôraz kládol na polytechnickú výchovu, súťaživosť mládeže a začiatkom 60. rokov sa začala zdôrazňovať aj potreba telesnej a brannej výchovy (J. Knapík a kol., 2014). Potvrďuje to aj Pionierska kronika Mladých strážcov

¹³⁰ SÚV ČZM (1958). *Materiál pre školenie o stanovách ČZM*, f. DIKDA SNK v Martine.

hraníc v Bratislave (šk. rok 1967/1968)¹³¹, ktorá popisuje priebeh brannej hry:

„Hra sa začala na nástupnom útvare. Všetko bolo bedlivo premyslené, takže vedúci ani na sekundu neváhali, ako ďalej. Branná hra sa uskutočnila v Pečenskom lese a jeho okolí. Štart bol asi zo stredu lesa. Cesta bola vyznačená červenými pásikmi z krepového papiera, takže o zablúdení nebola reč. Bežali vždy dvojice v určitom časovom intervale. Každý súťažiaci dostal kartičku, kde sa mu značili body. Prvá zastávka bola asi 250m od štartu. Tu sa rozoberal a skladal samopal. Čas sa zaznačil na kartičku. Kúsok za lesom bola tzv. „opičia dráha“. Potom sa prebehlo popod mostík na strelnicu. Tu mal každý účastník 3 výstrely. Potom sme sa vrátili späť k mostu, ktorý sme prebehli. Za mostom bolo lano, cez ktoré sa bolo treba prešplhať a cestou cez les dobehnúť do cieľa.“

Deti si mali osvojovať vedomosti a zručnosti jednotlivých vekových stupňov v práci oddielov a družín a prostredníctvom rôznych foriem pionierskej činnosti, napr. v rámci krúžkov, domov pionierov, pionierskych táborov a pod. (O. Čmolík, J. Heroldová-Znášiková, 1961). Výchovný systém bol reakciou na zistenie, že na plnení úloh sa v mnohých oddieloch a družinách zúčastňovala len časť pionierov. Druhá časť pionierov ostala v pozícii pasívnych členov. Práve túto skupinu pionierov mal aktivizovať nový výchovný systém. O. Čmolík a J. Znášiková-Heroldová (1959, s. 19, podobne A. Poledňák (1959) uvádzajú, že systém by mal: *„Pôsobiť na každého pioniera, zapojiť každého do aktívnej spoločnej práce, preverovať výsledky každého jednotlivca – to musí byť hlavným princípom činnosti pionierskych skupín.“*

¹³¹ CVTI SR – MŠaP v Bratislave: Zbierkový fond múzea.

Realizácia výchovného systému bola možná len s dobrou metodickou pomocou starších vedúcich, ktorých zabezpečoval Československý sväz mládeže. Ústredný výbor Československého sväzu mládeže z tohto dôvodu vytvoril systém *rád pionierskej organizácie*, ktoré zabezpečovali implementáciu výchovného programu do praxe, ako aj jeho fungovanie po politickej, obsahovej i materiálnej stránke. Na čele systému stála *Ústredná rada Pionierskej organizácie*. Na Slovensku sa vytvorili slovenská rada, krajské a okresné rady, ktoré pracovali pod vedením príslušných výborov. Boli zložené zo skúsených funkcionárov Československého sväzu mládeže, pedagógov, verejných činiteľov, rodičov a ďalších odborníkov, ktorí mali skúsenosti, dôveru a autoritu v oblasti práce s deťmi. Na činnosť rád dohliadali orgány Pionierskej organizácie Československého sväzu mládeže (Slovenský ústredný výbor Československého sväzu mládeže, 1958).

Výchovný program bol na jednej strane prakticky zameraný a jednotlivé činnosti mali záujmový charakter (napr. vypestovať okrasné rastlinky alebo kry, zhotoviť maňušku, naučiť sa dopravné predpisy, pomáhať doma rodičom, prišit' si pútko na kabáte a pod.). Aj respondenti, ktorí boli členmi pionierskej organizácie v čase plnenia výchovného programu *Čo má poznať a vedieť pionier*, uvádzali ako príklady činnosti v pionierskej organizácii prakticky orientované aktivity, napr.: „Zbierali sme liečivé byliny. Doteraz si množstvo liečivých rastlín pamätám. Dokonca aj latinské názvy. Potom sme ich sušili a predávali. Predávalo sa to za školu. A pomarančovú kôru z kubánskych pomarančov“ (R8). „Na pionierskych schôdkach sme sa učili štrikovať, háčkovať. V lete sme

chodili do školskej záhrady. Pestovali sme zeleninu. Chodili sme do pionierskej záhrady do Nitry s pani učiteľkou. Tam sme dostávali semenka. Nacvičovali s nami programy, divadlá. Väčšinou to bolo pre rodičov, do závodov.“ (R8). Respondent R10 uviedol aj povinnosti, ktoré pionierom vyplývali z ich pôsobenia v Pionierskej organizácii: „Mali sme (...) nejaké povinnosti, nejaké hry. Mali sme aj pionierske schôdzky. Keď niekto neprišiel, bolo z toho zle“ (R9). Na druhej strane však O. Čmolík a J. Znášiková-Heroldová (1959, s. 47) zdôrazňujú odporúčania pre vedúcich, ktoré poukazujú na silné politické pozadie výchovného systému. „Súdruh vedúci, prv, ako začneš pracovať podľa výchovného systému, musíš si uvedomiť, že tvojou hlavnou úlohou je pomáhať škole pri komunistickej výchove zverených pionierov. (...) Pri svojej pedagogickej práci s pioniermi budeš uplatňovať všetky zložky komunistickej výchovy (...).“ Ideologický akcent komunistickej výchovy je možno vidieť na konkrétnych úlohách pre jednotlivé stupne.

Príklad ideologického obsahu v zadaní úloh pre jednotlivé stupne v (zdanlivo apolitickej) rozumovej výchove (O. Čmolík a J. Znášiková-Heroldová, 1959, s. 59 - 65):

1. STUPEŇ (3. TRIEDA)

Úloha: V ŠKOLE SA SVEDOMITE UČ!

Zadanie úloh: 1. Oboznám sa s významom pionierskej šatky a červenej zástavy, pionierskeho hesla, odznaku a pozdravu a užívaj ich. Oboznám sa so životom niektorého pioniera-hrdinu (atď.)

2. STUPEŇ (4. – 5. TRIEDA)

Úloha: V ŠKOLE SA SVEDOMITE UČ!

Zadanie úloh: 1. Vez, kto je prezidentom republiky a predsedom vlády, kto bol Klement Gottwald, Vladimír Iljič Lenin a kto sú komunisti. Poznaj najvýznamnejšie štátne sviatky a medzinárodné výročia (25. február, 8. marec, 1. máj, 9. máj, 1. jún, 29. august, 7. november) a zúčastni sa s oddielom na ich oslavách (výzdobou školy, verejným vystúpením účasťou v sprievode). Poznaj štátnu zástavu a vez, kedy sa vyvesuje.

3. STUPEŇ (6. – 7. TRIEDA)

Úloha: V ŠKOLE SA SVEDOMITE UČ!

Zadanie úloh: 1. Prečítaj knihu o detstve Vladimíra Iljiča Lenina a o mladosti Klementa Gottwalda. Oboznám sa s významom červenej zástavy robotníckej triedy a aspoň s dvoma hrdinami našich národov. Zúčastni sa na besede so starými komunistami alebo poprednými pracovníkmi výroby, verejného alebo kultúrneho života. Nauč sa Internacionálu.

4. STUPEŇ (8. – 9. TRIEDA)

Úloha: V ŠKOLE SA SVEDOMITE UČ!

Zadanie úlohy: 1. Oboznám sa s cieľmi KSCĽ, s príkladmi bojov strany za lepší život pracujúcich, za priateľstvo a mier medzi národmi. Sleduj významné udalosti doma i za hranicami“.

Z obsahu textu možno sledovať postupné stupňovanie náročnosti úloh vo výchove pioniera. A. Poledňák (1959) však upozorňuje, že prvé skúsenosti s implementáciou výchovného systému v praxi priniesli snahy vytvoriť zo stupňov šablónovité a formálne vyžadovanie vedomosti, ktoré mali blízko k školskému skúšaniam, čo sa potvrdilo aj v neskoršom období. To bolo predmetom kritiky a jedným z východísk pri tvorbe nového výchovného systému.

6.2. Pionierske plamene a Pionierske cesty

V roku 1966 vychádza nový výchovný systém s názvom *Pionierske plamene a Pionierske cesty*. Základný znakom výchovného systému Pionierskej organizácie Socialistického zväzu mládeže bol komplexný a systematický prístup k výchove. Obsah bol koncipovaný tak, aby zahŕňal všetky zložky komunistickej výchovy. Celý systém mal rešpektovať vekové osobitosti detí. Bol odstupňovaný v súvislosti s vekom na tri stupne, ktoré boli určené pre iskry, mladších pionierov a starších pionierov. Celý výchovný systém zodpovedal cieľom komunistickej výchovy a špecifickým formám práce pre jednotlivé vekové stupne.

Výchovný systém ishier

Obsahoval dve vnútorne prepojené časti, ktoré sa líšili iba náročnosťou (Ústredná rada Pionierskej organizácie Socialistického zväzu mládeže, 1978):

- úlohy motivované vlastnosťami zvieratiek. Išlo o výberové podmienky motivované vlastnosťami zvieratiek, ktoré vystihovali oblasť znalostí a zručností, ktoré dieťa malo získať - múdra sova, umelec slávik, obratná mačička, bystrý psík, usilovná včielka.
- úlohy motivované tromi plamienkami pionierskeho znaku. Išlo o úlohy, pri ktorých sa iskra oboznámila so všetkým, čo musí vedieť prv, ako sa stane pionierom.

Výchovný systém pre pionierov

Závazný základ pre pionierov bol rozdelený do dvoch častí:

Pionierske plamene (3. – 5. ročník)

- bystrosť,
- vytrvalosť,
- odvahy.

Pionierske cesty (6. – 9. ročník)

- objavov,
- výkonov,
- činov.

Jednotlivé plamene a cesty boli odstupňované a za ich splnenie pionier získal odznak príslušného „Plameňa“ a „Cesty“ (M. Brenčičová, 1969). Ústredná rada Pionierskej organizácie Socialistického zväzu mládeže (1978) vymedzila súbor požiadaviek, ktoré sa z hľadiska obsahu členili v časti Pionierske plamene na tieto dôkazy: pionierskej pripravenosti, znalosti a zručnosti, pionierskej tvorivosti, telesnej a brannej zdatnosti. Pionierske cesty (tamže) obsahovali tieto dôkazy: pionierskeho presvedčenia a činov, dôkazy vedomostí, práce a tvorivosti, dôkazy telesnej a brannej zdatnosti.

Táto časť bola záväzná pre všetkých pionierov a iskry. Druhú časť výchovného systému tvorili podmienky záujmových odznakov, ktorých bolo sedem: Mladý technik, Praktické dievča, Mladý prírodovedec, Mladý umelec, Mladý športovec, Mladý turista, Mladý obranca vlasti.

Každý záujmový odznak mal dva stupne, ktoré sa odlišovali náročnosťou. Prvý stupeň bol určený začínajúcim záujmovým oddielom. Druhý bol náročnejší a predstavoval nadstavbovú časť výchovného systému. Záujmové odznaky

boli určené záujmovým pionierskym oddielom podľa konkrétneho zamerania. O. Čmolík, S. Jílek a J. Polaček (1967, s. 21) uvádzajú príklad úlohy pre dôkaz zručnosti: „Zhotov jednoduchý predmet z prírodného materiálu. Z hlíny sa dá urobiť miska, z konárika vidlička, zo stromovej kôry loďka a podobne. Z papiera sa dá urobiť nepreberné množstvo výrobkov. Vyrobené veci majú vždy slúžiť nejakému účelu. Hoci na ďalšiu hru. Naučte pionierov skladať lodičky a potom sa s nimi pretekajte na potoku. Postavte model lietadielka a potom usporiadajte letecké preteky. Iste poznáš nemálo výrobkov z papiera, ktoré môžeš naučiť robiť svojich pionierov.“

Respondentka R6 uviedla svoju skúsenosť s plnením záujmového odznaku Mladý obranca hraníc. „Získala som odznak pre mladých strážcov hraníc. Chodila som na taký krúžok. Bývame v blízko hraníc. Myslím, že preto sme mali na škole takýto krúžok. Učili sme sa strieľať zo vzduchovky, behali sme orientačný beh po lese (len tak s buzolou a mapou), poznali sme všetky štátne poznávacie znaky áut v Československu, vojenské hodnosti vojakov a také veci. (...). V lete sme potom išli na súťaž na Biele studničky. Tam sa stretli družstvá z celého Československa. Ráno sme mali nástupy, potom cez deň súťaže a večer program. Na nástupy sme museli mať pioniersky úbor.“

Cieľ výchovných systémov bol zameraný na osobnostný rozvoj dieťaťa prostredníctvom rôznych zložiek komunistickej výchovy. Aj prostredníctvom aktívnej účasti na mnohých pestrých činnostiach pionierska organizácia chcela vychovať aktívneho a všestranného občana, ktorý mal byť v budúcnosti prospešný vlasti. Tým, že veľká časť aktivít bola realizovaná v kolektíve, rozličné úlohy boli plnené spoločne a pionierov spájali spoločné zážitky,

úspechy/neúspechy a pod. Aj to zocelovalo pioniersku organizáciu.

6.3. Ďalšie formy pionierskej činnosti

Výchovný systém pionierov a iskier predstavoval základ činnosti Pionierskej organizácie. Dopĺňali ho ďalšie aktivity ktoré mohli mať miestny až štátny dosah. O. Čmolík a kol. (1983) ako príklad ďalších činností uvádzajú: ideovo-výchovné aktivity, záujmovú činnosť, výchovu k tvorivej práci a k vedecko-technickému pokroku, telovýchovnú činnosť, turistickú a brannú činnosť a výchovu umením. Podľa uvedených autorov tieto formy práce vnášali do celkovej činnosti zjednocujúce a stabilizujúce prvky.

6.3.1. Ideovo-výchovná činnosť

Oblasť ideovo-výchovnej činnosti sa javila ako veľmi pestrá. Bola často zastúpená aj v záznamoch z kroník a v odpovediach respondentov. O. Čmolík a kol. (1983) zaraďujú k činnostiam v rámci ideovo-výchovnej oblasti rôzne oslavy sviatkov a pamätných dní, pričom za najvýznamnejšie označujú celoštátne oslavy Dňa pionierov vo výročný deň vzniku Pionierskej organizácie. Spájali sa s rôznorodými aktivitami vo vnútri organizácie i na verejnosti. Oslavy sa viazali aj k výročným dňom Pionierskej organizácie Československého sväzu mládeže, neskôr Pionierskej organizácie Socialistického zväzu mládeže a KSČ. Zvyčajne sa potom celý školský rok niesol v oslavnom duchu. „*Tento rok, 24. apríl, uplynulo už 25 rokov od založenia Pionierskej organizácie. Strieborné*

jubileum sa každý pionier snažil privítať čo najlepšie: plnením plameňov, pomáhaním rodičom, spolužiakom, starým ľudom, zberom dopadových surovín, brigádami. V škole sa tento deň konala slávnostná akadémia, na ktorej sa skladal pioniersky sľub, a kde sa pionieri predstavili so svojím programom. Na akadémii boli odmenení najlepší pionieri. (...) Tento sviatok nebol len naším sviatkom, bol to sviatok celej našej spoločnosti. Spolu s nami ho oslavovali naši priatelia, zväzáci, rodičia“ (Pionierska kronika V. ZDŠ v Bratislave, šk. rok 1973/1974).¹³² K ideovo-výchovným činnostiam patrili aj celoštátne stretnutia najlepších pionierov, na ktorých sa stretávali predstavitelia KSC na besedách s pioniermi (O. Čmolík a kol., 1983).

J. Gubicová (2023) uvádza, že viaceré oslavy sa viazali k sviatkom a pamätným dňom súvisiacimi so socialistickou ideológiou. V rámci jednotlivých kroník, ako aj výpovedí respondentov, k najmasívnejšie zastúpeným sviatkom patril Sviatok práce, ktorý sa označuje aj ako 1. máj a 9. máj, Deň oslobodenia. Predpokladáme, že ich výskyt v kronikách, aj časté spomienky respondentov, súviseli s tým, že uvedeným sviatkom KSC a aj pionierska organizácia prikladala veľký význam. Poukazuje na to aj R9, ktorý uvádza: „*Keď sa blížili oslavy 1. mája, aby sme hanbu neurobili, tak sme okolo ihriska museli pochodovať a nacvičovať heslá. Bolo to povinné“* (R9). Prvomájové oslavy sa konali vo väčších mestách (aby sa prejavila ich masovosť a veľkoleposť, čo bolo súčasťou propagandy), keď sprievod kráčal okolo „*tribúny, a tam boli tí všetci funkcionári. My sme tam teda kričali a mávali sme mávatkami, čo sme si predtým vyrobili. (...) Tam sme kričali heslá: Nech žije KSC!“* (R2). Respondent R1 naznačuje, že

¹³² CVTI SR – MŠaP v Bratislave: Zbierkový fond múzea.

kým niektorí účastníci brali oslavy ako povinnosť, iní (sympatizanti a prívrženci KSC), to považovali za oslavu „*Jedna časť rodiny išla hrdo ako robotníci do sprievodu*“ (R1). Po sprievode nasledovala zábava. „*vždycky sme s mojimi rodičmi išli domov spolu a dali sme si obed. Po sprievode v Piešťanoch boli folklórne vystúpenia. Folklórne súbory. Chodili sme tam s mojimi rodičmi. Keď ešte fungoval Slovan a bolo voľné, tak sme si sadli. Mamina si dala kávičku a ja som mala malinovku. Spolu sme tam sedeli a počúvali. Bolo to veľmi pekné*“ (R5).

Viaceri respondenti v kontexte osláv 1. mája a 9. mája spomínali lampiónové sprievody¹³³ R3, R7, podobne R1: „*Veľmi sa mi páčil lampiónový sprievod. Bolo raz do roka. Išli sme celá škola po zotmení s lampiónmi po dedine. Ale na jeho význam si nepamätám. Ja som mal lampión zavesený na udici, lebo to bolo ľahké a dlhé. (Dedo bol predseda rybárskej stráže. Mali sme veľa udíc.) Museli sme mať vyžehlenú a vypratú rovnošatu. Správne zaviazaný uzol*“ (R1). Respondent R5 spomína lampiónový sprievod pred 9. májom. Oslavy 9. mája sa spájali s pietnymi prvkami ako „*Kládli sa aj vence pri pamätníku*“ (R9), s príhovormi funkcionárov a stretnutím celej dediny (R5), podobne: „*4. apríl je významný deň pre každého občana Bratislavy. Práve v tento deň v roku 1945 priniesli sovietski vojaci slobodu tomuto mestu. (...) Aj tento rok, začiatkom apríla, sa náš oddiel vybral na Slavín. Každý pionier niesol v ruke kytičku kvetín - na hroby sovietskych vojakov. Aspoň týmto spôsobom sme chceli prejaviť svoju vďaku. Na Slavíne sme sa prechádzali od jedného hrobu k druhému. Bolo nám veľmi smutno. Ved' títo mladí ľudia mohli ešte dnes žiť. Pravda, to by nesmela byť vojna*“ (Pionierska kronika V.

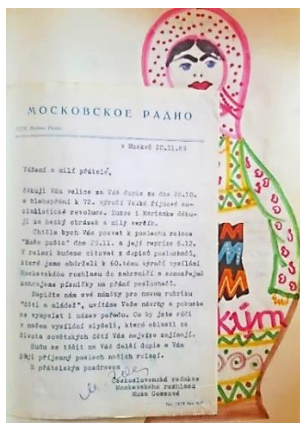
¹³³ V kronikách sme ich identifikovali v predvečer osláv VOSR.

ZDŠ v Bratislave, šk. rok 1973/1974).¹³⁴ Pri príležitosti oslobodenia sa pálili vatry, pri ktorých sa konali besedy s účastníkmi 2. svetovej vojny.

Jeden z najvýznamnejších sviatkov predstavovala Veľká októbrová revolúcia, ktorá sa oslavovala v rámci Mesiaca Československo-Sovietskeho priateľstva. V Kronike pionierskych skutkov pri príležitosti 50. výročia KSČ (šk. rok 1971/72)¹³⁵ nachádzame rôzne podoby, ktorými sa pionieri zapájali do osláv: *„Zúčastnila som sa verejnej manifestácie k 53. výročiu VOSR. Pripravila som k tomuto sviatku triednu nástenku. Zúčastnila som sa literárnej súťaže Kamaráta (časopis pre deti a mládež, poznámka autorky) venovanej sovietskej literatúre. Dopisujem si so sovietskymi pioniermi z Ulan – Ude a z Leningradu. Reprezentovala som našu školu v obvodnom kole súťaže Rozhlady, venovanej 53. ročníku VOSR.“*

¹³⁴ CVTI SR - MŠaP v Bratislave: Zbierkový fond múzea.

¹³⁵ CVTI SR – MŠaP v Bratislave: Zbierkový fond múzea, Kronika KMP J. Fučíka pri ZŠ V Lazoch pod Makytou, šk. rok 1989/90, Pozostalosť p. Ireny Šipulovej.

Obrazok č. 5: Z korešpondencie pionierov a Československej redakcie Moskovského rozhlasu pri príležitosti osláv VOSR

Zdroj: CVTI SR - MŠaP v Bratislave: Zbierkový fond múzea, Kronika KMP J. Fučíka pri ZŠ V Lazoch pod Makytou, šk. rok 1989/90, Pozostalosť p. Ireny Šipulovej

K ďalším politickým sviatkom patrili napr. Deň Československej armády a Víťazný február. Súčasťou osláv boli aj výročia narodenia a úmrtia významných osobností (V. I. Lenin, K. Gottwald, J. V. Stalin a i.), prípadne jubileá popredných štátnikov a straníkov: „22. 4. 1970 v deň 100. výročia narodenia V. I. Lenina usporiadala škola 2 oslavy v miestnom kine zvlášť pre ročníky 1.-5. a 6.-9. Slávnostný prejav k žiakom nižšieho stupňa mal (...) zástupca riaditeľa, k žiakom vyššieho stupňa (...) zástupca riaditeľa. Na slávnosti bolo prednesené pásmo zo života V. I. Lenina, ktorý predviedli žiaci pod vedením učiteľky (...) Ostatný program vyplnili žiaci príležitostnými básňami a spevmi. Večer bola verejná oslava na hornej chodbe školy pre pozvaných hostí. Slávnostný prejav predniesol (...),

predseda MNV a žiaci predniesli literárne pásmo zo školskej oslavy“ (Kronika ZŠ Cífer, šk. rok 1969/70).

Významné miesto v ideovo-výchovných činnostiach mali celoštátne hry pionierov. Slúžili na spoznávanie tradícií a histórie Pionierskej organizácie, poznávanie Sovietskeho zväzu a pod. Patrili k nim napr. hry a expedície „*Moje mesto a ja*“ (Pionierska kronika Základnej deväťročnej školy v Bratislave – Petržalke na Lysenkovej ul. č. 46, šk. rok 1965/1966),¹³⁶ „*Súťaž o socialistickú triedu*“ (Kronika pionierskeho oddielu pri 35. osemročnej strednej škole Bratislava - Pálenisko, šk. rok: 1960/1961),¹³⁷ „*V krajine, kde zajtra znamená už včera*“ (Kronika ZŠ v Cíferi, šk. rok 1971/72), „*Cestou k slobode a mieru*“ (Kronika ZŠ v Abraháme, šk. rok 1984/85) a i.

Pri príležitosti 50. výročia KSČ sa uskutočnila pionierska hra *Za červenou hviezdou*. Ústredný štáb pre hru k nej zverejnil podrobnú výzvu (príloha B). Pionieri v rámci hry plnili rôzne úlohy, čo dokumentuje aj záznam v Kronike pionierskych skutkov pri príležitosti 50. výročia KSČ (šk. rok 1971/72).¹³⁸ „*O výsledkoch mojej Cesty za červenou hviezdou. Spolu s mojím oddielom sme písali do Kamaráta, Lastovičky, Obzoru. Uverejňovali sme ich v triednom „mikromúzeu“. Našimi prácami sme sa zúčastnili školskej výstavy. Pripravujeme ich na výstavu v Dome kultúry. Jar sme uvítali výletom na Lachovec so športovým programom: súťaž v bedmintonu a v skákaní na švihadlách. Naučili sme sa zakladať ohne: strážny, pagodu, pyramídu. Súťažili sme kto skôr a hospodárnejšie založí oheň.*“

¹³⁶ CVTI SR - MŠaP v Bratislave: Zbierkový fond múzea.

¹³⁷ CVTI SR - MŠaP v Bratislave: Zbierkový fond múzea.

¹³⁸ Pozostalosť p. Ireny Šipulovej. CVTI SR - MŠaP v Bratislave. Nespracovaný archív.

Fotografia č. 11: Výlet pionierskeho oddielu na Lachovec.
1971

Zdroj: Pozostalosť p. Ireny Šipulovej, f. CVTI SR - MŠaP
v Bratislave. Nespracovaný archív

6.3.2. Zájmová činnosť

Významnou súčasťou činnosti pionierskej bola práca v záujmových útvaroch a krúžkoch. Sýtila všetky oblasti tzv. komunistickej výchovy. J. Gubricová (2019) uvádza príklady krúžkov v rámci jednotlivých oblastí komunistickej výchovy:

- ideologicko-výchovná: napr. svetonázorový, národno-hospodársky, politický krúžok,
- športová: napr. atletický, hádzanársky, stolnotenisový ale aj strelecký a turistický krúžok,
- kultúrno-estetická: napr. folklórny, tanečný, dopisovateľský, fanfaristický krúžok,
- prírodovedná oblasť: napr. krúžok mladý ochranca prírody, mladý chovateľ, poľovnícky,

- technická oblasť: letecko-modelársky, rádioamatérsky, programátorsky krúžok, krúžok šikovných rúk a i.

Aj respondenti uvádzali, že navštevovali veľké množstvo krúžkov. Respondent R1 uviedol, že navštevoval: „*Zdravotnícky, strelecký (krúžok). Mali sme aj nejaký rádiologický. Naučili sme sa aj morzeovku. Dodnes ju viem*“ (R1), R6 spomína o. i. krúžok šachový, ručných prác a krúžok mladý obranca hraníc. Respondentka R7 uviedla, že sa na krúžkoch učili „*šit', vyšívať, štrikovať, háčkovať (...)* *Mali sme súťaže v rámci krúžkov.*“ Celkovo boli krúžky respondentmi vnímané pozitívne: „*Chodila som domov vždy neskoro. Nechcelo sa nám ani zo školy odísť. Učitelia sa nám veľmi venovali. Ale mama sa hnevala.*“ (R6). Aj respondent R1 hodnotil: „*Páčilo sa mi tam*“ (R1). Okrem záujmového vzdelávania krúžky plnili aj ideologickú funkciu. Je to zrejme napr. zo zápisu v Kronike ZŠ v Cíferi (šk. rok 1968/69), kde je uvedené, že krúžková činnosť súvisela s ideologickou propagandou, napr.: „*Členovia recitačného krúžku recitovali pri rôznych školských a verejných oslavách. V rámci krúžku boli usporiadané dňa 21. 11. 1968 recitačné preteky so zameraním na výber recitátorov pre zbor pre občianske záležitosti pri MNV v Cíferi,*“ príp. bola zameraná na podporu činnosti pionierskej organizácie: „*Krúžok zahral divadelnú hru od Jiřího Pělivokého „Nie je čert ako čert“. Krúžok hru predviedol dvakrát pre žiakov našej školy, raz pre dospelých, raz pre žiakov v Špačinciach, Jablonici, Hrnčiarovciach, dvakrát vo Voderadoch a v rámci súťaže detských divadelných súborov v okrese, v Modranke pred okresnou porotou. V súťaži získal 1. miesto a odmenený bol pohárom a diplomom. Zo všetkých týchto predstavení bol*

čistý zisk 3260,- Kčs, z ktorých väčšia časť bola odovzdaná pionierskej organizácii, ktorú táto použila pre svoju činnosť a rekreáciu, menšiu použila škola na skrášenie školského prostredia a organizovanie akcií pre žiakov“ (Kronika ZŠ Cífer, šk. rok 1968/69).

Vzhľadom na skutočnosť, že záujmové krúžky navštevovalo veľké množstvo pionierov, predstavovali významnú formu ideologickej výchovy detí.

6.3.3. *Výchova k tvorivej práci a k vedecko-technickému pokroku*

Komunistická strana Československa venovala pomerne značnú pozornosť výchove k tvorivej práci a k vedecko-technickému pokroku. Zaoberal sa ňou aj II. zjazd Socialistického zväzu mládeže (1977). Z jeho záverov v súvislosti s vedecko-technickou revolúciou vyplynulo, že je potrebné klásť väčší dôraz na oblasť prírodovednej činnosti a to tak, aby zodpovedal potrebám ďalšieho rozvoja hospodárstva. Prejavilo sa to napr. tým, že v pionierskej organizácii sa zakladali krúžky zamerané na podporu poľnohospodárstva. Veľkej obľube sa tešil napr.: *„Mičurinský krúžok (...) začal svoju činnosť až v druhom polroku. Žiaci majú plán práce, vytvorili si pracovné skupiny. Pod vedením uvedených súdruhov zoznamovali sa so základnými poznatkami z agrobiológie, s učením Mičurina a Lysenka“ (Kronika ZŠ Lozorno, šk. rok 1951/52).*

O niečo neskôr sa objavili aj prvé podnety k zakladaniu moderných krúžkov, súvisiacich s rozvojom elektroniky, kybernetiky a pod. Problémom zabezpečovaní týchto činností bol nedostatok kvalifikovaných vedúcich krúžkov

a materiálne zabezpečenie činnosti (O. Čmolík a kol., 1983). Na podporu a rozvoj uvedených oblastí boli vyhlásené rôzne súťaže, olympiády, prehliadky a pod. (bližšie napr. J. Gubicová, M. Bučová, 2018 a i.).

Veľká pozornosť bola venovaná aj rozvíjajúcemu sa vesmírnemu programu, ktorý veľmi dobre zapadal aj do prosovietskej propagandy: *„27. februára 1971 bol pre našich pionierov a pre celú obec veľmi významný. Do našej obce zavítala prvá kozmonautka sveta V. N. Tereškovová spolu so s. (...), s. (...) a inými vzácnymi hosťami z okresu. Súdr. V. N. Tereškovová navštívila naše JRD (...) a na záver svojej návštevy v kine Maják družne pobesedovala. Okrem našich občanov a vybraných pionierov bolo tam aj veľa hostí zo susedných obcí. Prišli ju taktiež pozdraviť a odovzdať darček. Aj naša PO jej darovala zdravicu pre sovietskych pionierov, pioniersku šatku a odznak. Okrem toho sme jej darovali bábiku v ciferskom kroji pre jej malú dcérku. S. Tereškovová bola veľmi nadšená a zo slzami v očiach sme sa s ňou lúčili. S. Tereškovová navštívila aj JRD vo Voderadoch a všade videla pekné výsledky práce našich ľudí. Ľudia ju všade srdečne vítali, pretože prvá kozmonautka sveta je aj veľmi sympatická a skromná žena. Žiaci našej školy mali zo stretnutia s prvou kozmonautkou bohaté témy na spracovanie slohových prác.“* (Kronika ZŠ v Cíferi, šk. rok 1970/71). Podobne, o propagácii sovietskeho vesmírneho programu hovorí aj respondent R1: *„Páčilo sa mi, ako sme kreslili ruské rakety. Vzhliadali sme k ich vesmírnemu programu. A ešte aj ruské kaťuše. Dodnes viem nakresliť raketu, ako letí z rampy. Všetky mali smiešny názov СССР.¹³⁹ To som pochopil až neskôr.“*

¹³⁹ Skratka ZSSR (Zväz sovietskych socialistických republík) napísaná v azbuke (písmo používané v ruskom jazyku).

Významnú úlohu zohrávala aj spolupráca s patronátnymi závodmi, ktoré poskytovali školám a pionierskym organizáciám materiálnu pomoc. Školy na oplátku pre patronátne závody pripravovali kultúrny program, čo ilustruje napr. záznam v Kronike ZŠ v Lozorne (1950/51): „*Pred 1. májom Drevovínia, n. p. závod v Lozorne prevzal patronát nad strednou a národnou školou. (...) Závod daroval pionierom knihy a pripravil občerstvenie.*“ V podpore technickej oblasti mali patronáty závodov význam najmä v oblasti organizovania rôznych exkurzií, počas ktorých sa pionieri priamo oboznamovali s výrobou. Malo to prispieť k budovaniu pozitívneho vzťahu k práci.

Pionieri sa často zapájali aj do rôznych brigád a zberov. „*V roku 1950/51 prebiehali tieto brigády: 1) zber železa a železného šrotu, 20kg (v septembri); 2) hľadanie mandelínky zemiakovej (od jari); 3) práca v škôlke v štát. lesoch; 4) dva razy sadenie lesných stromov; 5) zber šípok; 6) práca pre JRD; 7) práca v patronátnom závode, na pile; 8) práca v školskej záhrade – príprava pôdy a vysádzanie vínnej révy*“ (Kronika ZŠ Lozorno, šk. rok 1950/51). Odmenou za dobré výsledky dosiahnuté v zberoch mohlo byť aj získanie putovnej červenej zástavy. „*Za najlepšie výsledky v zbere odpadových surovín dostala naša škola putovnú červenú zástavu “Najlepšia pionierska skupina“ (...) Doniesli nám ju pionieri zo ZDŠ v Ružindole*“ (Kronika ZŠ Cífer, šk. rok 1960/61).

Tieto akcie boli zamerané na pomoc jednotným roľníckym družstvám, štátnym lesoch, alebo sa deti zúčastňovali brigád v patronátnych závodoch. Ich hlavným poslaním bolo pomôcť národnému hospodárstvu, formovať

u deti pozitívny vzťah k práci a tak celkovo prispievať k budovaniu socializmu.

6.3.4. Telovýchovná, turistická a branná činnosť

V činnosti pionierskej organizácie mali veľký význam aj telovýchovné, turistické a branné činnosti. Aj tu sa konali niektoré akcie, nadväzujúce na základnú činnosť pionierskej organizácie napr. Medzinárodný atletický štvorboj priateľstva, súťaž o pohár reprezentačného hokejového mužstva ČSSR, putovanie po trasách, pionierske turistické zrazy na miestach spätých so SNP a ďalšími udalosťami národnooslobodzovacieho boja.

Veľká pozornosť bola venovaná organizácií spartakiád. Išlo o ústredné telovýchovné a športové podujatie,¹⁴⁰ do ktorého bola zapojená veľká časť detí, mládeže a dospelých. *„Cvičili sme ju najskôr na ZŠ. Ak nás potom vybrali, postúpili sme na okresnú spartakiádu, kde boli vybrané najlepšie kolektívy a tí potom išli cvičiť na krajskú. Odtiaľ boli zasa najlepšie kolektívy vybrané do Prahy. Na Strahov. To bol sen každého žiaka, ktorý cvičil spartakiádu.“* (R6). Potvrďuje to aj respondentka R11. *„Pre mňa asi najlepším zážitkom bola spartakiáda 1985, ktorej som sa zúčastnila ako cvičenka priamo na Strahove v Prahe. Bol to pre mňa neopísateľný zážitok. (...) Dres, v ktorom som cvičila, som mala odložený ešte dlho po spartakiáde.“* V Kronike ZŠ

¹⁴⁰ Pôvodne išlo o telovýchovné vystúpenie jednôt celej Federácie telovýchovných jednôt. Prvá spartakiáda sa konala v júni roku 1921 v Prahe a zúčastnilo sa jej 10 500 chlapcov aj dievčat a 14 tisíc mužov a žien. V období socializmu sa prvá spartakiáda konala v roku 1955. Na vystúpení v Prahe sa zúčastnilo dokopy 567 506 cvičencov (O. Pavlík a kol., 1985).

v Abraháme (šk. rok 1984/85) nachádzame záznam, že na školách sa pred začiatkom spartakiády konalo „spartakiádne ohňové posolstvo. Aj naša škola sa zapojila. Určeného dňa (4. 10. 1984) sme mali prísť do školy o 17.30 v pionierskej rovnošate. Vošli sme do svojich tried a volili oddielovú radu. O 18.00 sa na stanici Hviezda začal príhovor k ohňovému posolstvu. Vtedy sme vyšli pred budovu školy a zapálili vatru. Keď sme si vypočuli príhovor, jednotlivé oddiely zaspievali piesne. Veľmi sa nám to páčilo.“ Aj to poukazuje na skutočnosť, že organizácii spartakiád sa venovala veľká pozornosť.

Fotografia č. 12: Nácviik spartakiády

Zdroj: CVTI SR - MŠaP v Bratislave: Zbierkový fond múzea, Pionierska kronika základnej deväťročnej školy v Bratislave - Petržalke na Lysenkovej ul., šk. rok 1965/66, e. č. 21649

Spartakiáda mala podporovať záujem širokých mas o cvičenie za účelom zlepšovania zdravia a zvyšovania fyzickej kondície. Na druhej strane mala “ohúriť masovosťou“ cvičencov, ktorí boli do nej zapojení a aj tým navonok prezentovať jednotu socialistickej spoločnosti.

V priebehu obdobia k spartakiáde pribúdali ďalšie aktivity ako napr. Pionierska športová olympiáda, na ktorej sa v rozličných športových odvetviach zúčastnili aj zahraničné pionierske organizácie. K ďalším patrili Pionierska športová liga, Pioniersky chodník odvahy a iné miestne súťaže. Napríklad v Kronike ZŠ v Trnave, Ul. J. Bottu 27 (šk. rok 1980/81) sa spomínajú halové majstrovstvá v atletike, súťaž v streľbe zo vzduchovky. V Kronike ZŠ v Abraháme (šk. rok 1981/82) sa spomína Beh Smeny a Národného frontu: „*31. marca 1982 prebehlo školské kolo Behu Smeny. Aj náš oddiel sa do tejto súťaže zapojil (...)*“, v šk. rok (1978/79) medzioddielová súťaž v stolnom tenise, hádzanej a v plávaní žiakov a pod. Veľká pozornosť bola venovaná aj lyžiarskym výcvikom (Kronika ZŠ v Trnave, ul. J. Bottu 27, šk. rok 1980/81 a i.).

Obrázok č. 5: Záznam o konaní a priebehu lyžiarskeho výcviku doplnený ilustráciou zo sovietskej rozprávky Vlk a zajac
Zdroj: Kronika ZŠ v Abraháme (šk. rok 1980/81)

Na podporu tejto oblasti vznikali aj stanice mladých turistov, turistické základne a ubytovne, často ako súčasť domov pionierov a mládeže. Brannú výchovu obohatili každoročné celoštátne stretnutia najlepších mladých ochrancov hraníc a ďalšie aktivity, uskutočnené v spolupráci so Zväzarmom a ozbrojenými zložkami (O. Čmolík a kol., 1983). „Dňa 26. IV. sa žiaci našej školy zúčastnili súťaže o Partizánsky samopal. Súťažilo sa v týchto kategóriách: strelba zo vzduchovky, hod granátom na cieľ, šplh po vodorovnom lane, test z pravidiel cestnej premávky, zdravotnícka a protichemická príprava, orientačná práca s mapou a buzolou, protipožiarna ochrana“ (Kronika ZŠ v Cíferi, šk. rok 1976/77).

K brannej pripravenosti patrili aj branné cvičenia, ktoré sa každoročne organizovali na školách. *„Behali sme cez chotár, branné cvičenia. Fasovanie masiek. Branné cvičenia boli dobré. Bola to prechádzka v prírode aj s chlebíkom v chlebníku. Boli tam zaujímavé športové súťaže, šplhanie na lane, skoky vo vreci, behanie“* (R1). Okrem športovej prípravy boli zamerané aj na brannú pripravenosť obyvateľstva. Vďaka nim každý pionier vedel, ako sa má zachovať v prípade jadrového útoku: *„Doteraz viem, ako si mám pri výbuchu atómovej bomby rýchlo natiahnúť masku, na nohy dať igelitové vrecká, pršiplášť, ľahnúť si na brucho a otočiť sa päťami k atómovému hribru“* (R1).

Okrem športových aktivít boli súčasťou tejto oblasti aj rôzne besedy. Často boli spojené so socialistickou propagandou (napr. besedy s členmi Československej ľudovej armády) a mali podporovať aj brannú pripravenosť obyvateľstva. *„Besedy pri samopale. Došiel milicionár, niečo porozprával a potom sme išli na dvor, kde nám ukazoval strelbu zo samopalů. A hádzali sme granátom. A mali sme aj partizánske besedy. Prišiel za nami partizán a my sme mu museli dávať tie typické otázky. Či sa bál (vo vojne) a pod.“* (R1), podobne: *„Keď bolo SNP, tak k nám chodili na besedu pri vatre partizáni. Rozprávali nám o bojoch a ukazovali pušky. Pri vatre hrali na harmonike a spievali partizánske pesničky“* (R5).

K uvedenej oblasti by sme mohli priradiť aj aktivity súvisiace so zdravotníckou výchovou, ktorej bola v rámci komunistickej výchovy venovaná tiež veľká pozornosť. Napr. v Kronike ZŠ v Trnave, ul. J. Bottu 27 (šk. rok 1977/78) sa spomína súťaž zdravotníckych hliadok, ktoré na školách pôsobili pod patronátom Červeného kríža.

6.3.5. *Výchova umením*

Pionierska organizácia usporiadavala aj rôzne výtvarné súťaže v oblasti výtvarnej a literárnej výchovy, či už na celoštátnej alebo miestnej úrovni. Išlo napr. o súťaže *Deti, mier a umenie*, *Bábkarsky Chrudim*, *Výtvarný a literárny Trenčín*, rôzne festivaly detských divadelných a folklórnych súborov, detských dychových hudieb a pod. (O. Čmolík a kol., 1983).

Význam rôznych umeleckých záujmových útvarov spočíval aj v tom, že pripravovali kultúrny program pri rôznych slávnostiach a oslavách „*Oslavy 28. októbra a výročie Októbrovej revolúcie škola vyplnila hodnotným programom, zborový spev, recitácie, cvičenia s tyčami, tance*“ (Kronika ZŠ v Lozorne, šk. rok 1949/50) a podieľali sa aj na tematickej výzdobe násteniek a školy, ako aj na výrobe drobných darčiekov, ktoré sa potom využívali pri rôznych stretnutiach.

Fotografia č. 13: Spevácky zbor

Zdroj: CVTI SR - MŠaP v Bratislave: Zbierkový fond múzea,
Pionierska kronika Osemročnej strednej školy v Bratislave – Petržalke,
šk. rok 1958/1959, e. č. 21435

Súčasťou výchovy umením bolo aj sledovanie rôznych filmov. V kronikách môžeme nájsť zmienky o návštevách filmových predstavení, ktoré boli veľmi dobrým prostriedkom ideologickej výchovy. „*Dňa 26. apríla sa zúčastnili žiaci našej školy filmového predstavenia. Najprv išli žiaci nižších ročníkov z prvého stupňa a o pol dvanástej si nastúpili žiaci druhého stupňa. Premietal sa pekný sovietsky farebný film: Šípy Robina Hooda. Film sa žiakom veľmi páčil. Ukázal boj dobra a zla. Dobro nakoniec zvíťazilo. Film prispel aj k výchove vedeckého svetonázoru nenásilnou formou, tak že si žiaci sami utvorili správny úsudok. Film možno vhodne využívať aj na hodinách, poukázať na správne ľudské vlastnosti a tvorenie správneho svetonázoru*“ (Kronika ZŠ v Cíferi, šk. rok 1977/78). Často išlo o filmy sovietskej produkcie, ktoré mali propagovať život v socializme a zábavnou formou upevňovať v deťoch vzťah k socialistickej spoločnosti: „*Pri príležitosti Mesiaca čsl-sov. priateľstva sme boli na filmovom predstavení: Zlý duch tajgy. Sovietsky film.*“ (Kronika ZŠ Abrahám, šk. rok 1981/82).

Ďalšou obľúbenou aktivitou v tejto oblasti boli besedy so spisovateľmi, napr. v Kronike ZŠ v Abraháme (šk. rok 1984/85) môžeme nájsť záznam o besede s Vladimírom Ferkom. Beseda bola spojená s propagáciou socialistických krajín: „*Spisovateľ Ferko precestoval Čínu, Mongolsko (...)*“ a Sovietskeho zväzu: „*Beseda so vzácnymi hosťami. Keď do Bratislavy zavítal sovietsky spisovateľ V. A. Titov s manželkou a publicista Literárnej gazety N. J. Mar, pripravili pracovníci ObNV IV. pre pionierov našej školy besedu s týmito významnými hosťami. Tejto zaujímavej besedy sa zúčastnil aj náš oddiel. Z rozprávania s. Titova*

sme si uvedomili, že je skutočným hrdinom. Keď pracoval ako baník v Donbase, nastala porucha elektrického prúdu a vypukol požiar. V bani pracovalo 150 baníkov. S. Titovi sa podarilo vypnúť prúd, ale utrpel ťažké popáleniny a museli mu amputovať ruky. Teraz, keď chce písať, musí zobrať pero do úst. Všetci pionieri dychtivo počúvali, a keď prišiel čas rozlúčky, nikomu sa nechcelo vstávať, všetci sme sa chceli dozvedieť ešte niečo zo života s. Titova“ (Pionierska kronika V. A., ZDŠ v Bratislave, šk. rok 1973/74).¹⁴¹ Pionieri tiež často navštevovali divadelné predstavenia (Kronika ZŠ v Abraháme, šk. rok 1979/78). Súčasťou výchovy umením boli aj rôzne súťaže v umeleckom prednese Hviezdoslavov Kubín (Kronika ZŠ v Abraháme, šk. rok 1986/87, podobne aj ZŠ v Trnave, ul. J. Bottu 27, šk. rok 1977/78 a i.), ale aj v umeleckom prednese sovietskej literatúry Puškinov pamätník (napr. Kronika ZŠ v Abraháme, šk. rok 1985/86), výchovné koncerty (napr. Kronika ZŠ v Trnave, ul. J. Bottu 27, šk. rok 1977/78), súťaže speváckych zborov (Kronika ZŠ v Trnave, ul. J. Bottu 27, šk. rok 1979/80) ale aj speváčka súťaž Pioniersky slávik (Kronika ZŠ v Abraháme, šk. rok 1978/79).

Významné postavenie v systéme výchovy pionierov mali aj *detské časopisy*. Systematicky začali vychádzať po februári 1948. Väčšina z nich vychádzala vo vydavateľstve Smena (založené v roku 1949) a neskôr Mladé letá, ktoré patrili k vydavateľstvám pod dikciou Československého sväzu mládeže a Socialistického zväzu mládeže. Vydávali časopisy Včielka (pre deti predškolského veku), Zornička (pre najmenších čitateľov vo veku 6-9 rokov), Slniečko a Ohník pre deti základných škôl. Pre školskú mládež vo veku 12 - 15 rokov vychádzal časopis Mladý technik (1952-

¹⁴¹ CVTI SR – MšaP v Bratislave: Zbierkový fond múzea.

1953) a od roku 1953 časopis Pionier a Veda a technika mládeži (od roku 1954). Obidva posledné časopisy v roku 1960 splynuli do mesačníka ABC Pionierov, ktorý sa v roku 1965 premenoval na Prúd. Ten v roku 1970 nahradil časopis pre pioniersky aktív Pionier. Mládeži bol určený aj časopis o vede a technike Elektrón (1973) a deti vo veku 12 - 15 rokov mali aj týždenník Pionierske noviny (od roku 1950), ktoré neskôr nahradil obrázkový týždenník Kamarát (od roku 1968), ktorý sa tešil veľkej obľube. Pre dievčatá od 14 rokov vychádzal od roku 1969 aj dvojmesačník Dievča (J. Vatrál, 1979). Okrem uvedených časopisov sa pionieri mohli stretnúť aj so sovietskymi časopismi, ktoré pravidelne odoberali na II. stupni ZŠ na podporu výučby (v tom čase povinného) ruského jazyka. Išlo napr. o časopisy Míša, Ogoňok (Ohník) a i.

Hlavným poslaním periodickej tlače pre deti bola výchova mladej generácie v duchu komunistických ideí, socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu, čo sa odrážalo aj v obsahu detských časopisov. V príbehoch sa objavuje napr. úcta k práci, túžba po vzdelaní, zdravá ctižiadostivosť a vôľa po spoločenskom uplatnení sa (tamže). Objavujú sa v nich aj prvky hrdinstva pionierov, prvky propagujúce princíp kolektivismu a jednoty, priateľstva či úspechov socialistických krajín.

Špecifické postavenie mal medzi detskými časopismi mal časopis pionierskeho aktívu Pionier. Prinášal námety a metodické rady pre činnosť pionierskych kolektívov, najmä pionierskych oddielov a pionierskych skupín. Jeho obsah bol venovaný viacerým oblastiam. Išlo o témy súvisiace priamo s činnosťou pionierskej organizácie (napr. významné udalosti v pionierskej organizácii, námety na prácu v skupinách a oddieloch, správy o činnostiach

pionierskeho aktívu a pod.) Jeho súčasťou boli aj rôzne propagandistické články prezentujúce idey komunizmu a príkladnosť komunistov, ale aj rôzne námety na záujmové činnosti bez priameho ideologického kontextu (Pionier, 1985 - 1986).

Významné miesto vo výchove pionierov mali aj knihy, ktoré prinášali rôzne príbehy, konflikty a problémy z detského prostredia alebo približovali humorné stránky života. K autorom z uvedeného obdobia možno zaradiť napr. K. Jarunkovú, R. Mórica, M. Ďuríčkovú, V. Šikulu a i. Súčasťou detskej literatúry boli aj príbehy detí z tematikou vojna, Slovenského národného povstania, ale aj vykorisťovania detí a pod. (O. Pavlík a kol., 1985). Veľkej obľube sa tešili aj rôzne encyklopédie, ktoré prinášali súhrnne informácie z rôznych oblastí (napr. veda, technika, príroda a pod.).

Obdobie socializmu sa spájalo aj so zberaním rôznych predmetov, známok a odznakov. „*Mali sme ich asi 500. Všetci všetko zberali. Vlajky sa zberali. Mali sme ich navešané v izbe. Z traktorovej stanice, z podniku*“ (R1). Aj to patrilo k istej forme umenia, ktorá prezentovala obdobie socializmu a prispievala k formovaniu pionierov.

6.3.6. Letná činnosť pionierov

Činnosť pionierskej organizácie pokračovala aj počas letných prázdnin. Podľa O. Čmolíka a kol. (1983) letná činnosť predstavovala vyvrcholenie celoročnej práce pionierov, pionierskych oddielov a pionierskych skupín. Bola realizovaná v rôznych formách, čo dokresľuje aj záznam v Pionierskej kronike strednej školy v Tvrdošíne

(šk. rok 1972/1973)¹⁴²: „*Hoc utíchol v škole zvonček, utíchlí chodby, naša práce neprestala. Pionieri sa rozišli do pionierskych táborov, a ktorí boli doma, pomáhali pri zbere úrody na JRD. Pripravili kultúrny program na privítanie detí do života, vystúpili s programom pri sobášoch, besedách so starcami. V júli našu obec navštívila delegácia z PĽR.*¹⁴³ *Privítali sme ju s kyticami kvetov, chlebom a soľou a pekným kultúrnym programom. V auguste práca pionierskeho aktívu bola v plnom prúde. Naša škola vyzvala predsedu SR (skupinovej rady, pozn. autorky), kronikára SR a nástenkára SR na školenie na Oravskej priehrade. Tam sa pionieri pripravili na prácu v SR v novom šk. roku. 20. augusta sa zišla SR, ktorá pripravila oslavy 28. výročia SNP. V deň tohto výročia sa zišlo 50 pionierov, ktorí kládli vence k pomníku padlých partizánov. Pionieri pripravili kultúrny program na začiatok šk. roka a zorganizovali starších pionierov, aby dávali kytice kvetov malým prváčikom.“*

Ako vyplýva aj z uvedeného zápisu, dôležitou súčasťou letnej činnosti pionierov boli letné tábory.¹⁴⁴ Z. Svatoš a kol. (1978a) uvádza, že základným predpokladom dobrého tábora bolo vytvorenie funkčného pionierskeho kolektívu. Účastníci tábora fungovali ako pionierska skupina, prípadne ako pioniersky oddiel (v menších táboroch) so všetkými znakmi kopírujúcimi výchovný systém využívaný v celoročnej práci pionierskej

¹⁴² CVTI SR – MŠaP v Bratislave: Zbierkový fond múzea.

¹⁴³ Poľská ľudovo-demokratická republika.

¹⁴⁴ Mnohé z nich sa organizovali aj na medzinárodnej úrovni. Jedným z najznámejších bol letný tábor Artek na Kryme v Sovietskom zväze. Predstavoval modelový tábor a okrem rekreačnej činnosti zabezpečoval aj socialistickú výchovu a opateru detí počas prázdnin (O. Pavlík a kol., 1985).

organizácie. V prípade organizácie táborov mohlo ísť o rôzne typy táborov, od stálych pobytových táborov, cez špecializované, putovné budovateľské až po medzinárodné. Boli organizované Revolučným odborovým hnutím, domami pionierov alebo inými štruktúrami pionierskej organizácie (bližšie Z. Svatoš a kol., 1978). V Pionierskej kronike mladých strážcov hraníc v Bratislave (šk. rok 1968/69)¹⁴⁵ nachádzame opis činnosti špecializovaného tábora, ktorý sa konal v priebehu školského roka: „*Dňa 11.11.1968 sa zúčastnilo 19 členov Klubu mladých strážcov hraníc šesť týždňového pobytu v prekrásnom vybavenom pionierskom tábore v Seči. Boli tam pionieri z Čiech i zo Slovenska. V tábore sme sa učili riadne, ako v škole. Po vyučovaní sme išli na obed, a potom sme sa zúčastňovali rôznych činností, napr.: lovy bez zbraní, chytali sme špiónov, rozoznávali stopy zvierat, učili sa strieľať, robili sme rôzne branné hry, ktoré nám pripravoval štáb tábora. Vybavenie sme mali vojenské a celý denný tábor sa dosť podobal vojenskej drezúre. Čas na učenie bol vyhradený pred večerou jeden a pol hodiny. Po večeri sme mali väčšinou voľno a mohli sme ísť do klubovne, alebo si vyprať, vyžehliť atď. Po večierke muselo byť ticho.*“

Pionierske tábory boli veľmi rozšírenou formou organizovaného voľného času detí v období letných prázdnin počas socializmu. Dieťa v nich trávilo pomerne dlhú dobu – 21 dní počas letných prázdnin, čo bolo praktické najmä pre pracujúcich rodičov. Predstavovali dočasné výchovné zariadenia, kedy bolo dieťa mimo vplyvu rodiny (A. Osúch a M. Polónyi, 1971).

Možno povedať, že pionierske tábory poskytovali bezpečné prostredie, zvyčajne situované v prostredí

¹⁴⁵ CVTI SR – MšaP v Bratislave: Zbierkový fond múzea.

s priaznivými prírodnými podmienkami. Na druhej strane však išlo o dostatočne dlhý čas na ideové pôsobenie na deti a ich kolektívnu socialistickú výchovu.

Pionierske tábory sú veľmi špecifickým a zaujímavým fenoménom. Mnohí pamätníci na nich radi spomínajú. Za ich pozitíva možno považovať najmä finančnú dostupnosť, tiež dostupnosť pre všetky deti, organizovaný program, odbremenenie rodičov, zážitky s kamarátmi. Za najväčší mínus možno považovať ich ideologické zameranie, niektoré povinné a unifikované prvky, nie vždy kvalitní vedúci, či prísnu disciplínu.

Celkovo možno konštatovať a že pionierska činnosť bola veľmi pestrá. Dokumentuje to napr. aj Plán práce PS M. Nešpora v Cíferi na šk. rok 1972/73 (príloha B). Systém práce v Pionierskej organizácii bol veľmi dobre prepracovaný: *„Veľmi dobre boli podchytené deti a mládež. Plošne. Na všetkých úrovniach. Nevie, ako to urobili, ale bolo to dobré. Bol to vlastne prepracovaný skauting. Všetkých nás to bavilo“* (R1). Jeho prínos respondenti videli v kvalitnej krúžkovej práci *„Veľa som sa na krúžkoch naučil“* (R1), podobne *„Ručné práce, to viem robiť aj teraz. Tým, že som sa venovala menším deťom a nacvičovala som divadlá, to som si odniesla aj do svojej profesie“* (R8), podobne: *„Viem vyšívať, háčkovať. To sme sa učili na krúžkoch. Asi najviac to“* (R5), *„Veľa som sa naučila, aj takých praktických vecí. Napr. ručné práce (R6), Naučili sme sa šiť, vyšívať, štrikovať, háčkovať. Ručné práce, varenie. (R7). Ako pozitívum pionierskej organizácie uviedli dobré vzťahy, ktoré mali medzi sebou: „Pamätám si doteraz vzťahy medzi deťmi. Deti boli medzi sebou také priateľské. Trávili spolu veľa času. Že nešiel každý domov, ale proste že to bolo organizované a myslím si, že nás to*

bavilo. Mali sme zabezpečený program, krúžky a aj tieto spoločné aktivity, a to nás spájalo“ (R2). „Učili sme sa aj fungovať s ľuďmi, ešte asi nezištná pomoc. Presne tam to bolo, pomôcť niekomu“ (R4). „Asi v tom, že si máme navzájom pomáhať, že sa máme jeden o druhého zaujímať“ (R6). Respondent R3 uviedol „Za mňa vzťah k športu. To som si odtiaľ priniesol. A k prírode. To ma ovplyvnilo aj v ďalšom štúdiu“ (R3). Respondentka R4 uviedla: „Naučila som sa poriadkumilovnosti“ (R4). „V čom ovplyvnila moje hodnoty? Asi rešpekt, slušnosť a pracovitost“ (R6), „Disciplína“ (R7) „A asi aj pracovitosti“ (R5), „Naučili sme sa pracovať. Napríklad v záhrade“ (R7).

Ako uviedli viacerí respondenti, veľká pozornosť bola venovaná záujmovej činnosti. Prostredníctvom nej sa Pionierska organizácia snažila pritiahnúť pozornosť detí. Na druhej strane treba zdôrazniť, fakt, že práve zájmová činnosť predstavovala jednu z ťažiskových oblastí komunistckej výchovy detí. Za zaujímavý tak možno považovať fakt, že KSC sa aj do zdanlivo neideologických aktivít snažila implementovať rôzne ideologické prvky. Išlo o súčasť celospoločenského procesu presadzovania ideológie a s ňou súvisiacej propagandy. Pionierska organizácia si ju v plnej miere osvojila a aplikovala vo svojej činnosti.

6.4. Úloha propagandy v Pionierskej organizácii

Kto nejde s nami, ide proti nám!

Propaganda predstavuje významný prvok všetkých totalitných režimov. Bola dôležitá aj v období socializmu V Československu. Jej cieľom bolo propagovať socializmus

ako najlepší politický systém. Umelo vytvárala “triedneho nepriateľa,” čím v spoločnosti podvedome i vedome šírla strach. N. Veselská (2005) uvádza, že za triedneho nepriateľa mohol byť označený ktokoľvek. Od jednoduchých ľudí až po najvyšších predstaviteľov štátu.¹⁴⁶ Išlo spravidla o ľudí, ktorí kritizovali režimovú politiku, prípadne sa kriticky vyjadrovali k socialistickému režimu ako takému. Veľakrát išlo o umelo vykonštruované procesy, kedy “účel svätíl prostriedky.” Častokrát samotní perzekvovaní nepoznali príčinu štátneho zásahu voči ich osobe. Tieto procesy mali za úlohu predovšetkým potlačiť formovanie akejkoľvek opozície a zbaviť sa potencionálnych, reálnych ale aj vykonštruovaných nepriateľov. Šírenie strachu bolo veľmi účinné, nakoľko fungovalo dvoma smermi: jednak voči perzekvovaným, ale tiež aj samotní iniciátori procesov mali strach pred komunistickými pohlavármi. Ako uvádza R1, „*Stále sme hľadali nepriateľa.*“ Na druhej strane propaganda venovala veľké úsilie šíreniu „pokrokových myšlienok“, na ktoré vládny aparát využíval všetky možné prostriedky (bližšie P. Gonda a R. Zajac, 2022).

V procese propagandy zohrávalo dôležitú úlohu aj školské a mimoškolské prostredie. Učitelia i vychovávatelia boli v uzneseniach Ústredného výboru KSČ pravidelne spomínaní ako dôležitý prvok jej diseminácie. V tomto duchu boli zamerané aj rôzne politické školenia. Práve pionierska organizácia mala byť

¹⁴⁶ Z histórie je známych niekoľko procesov s vysokými štátnymi predstaviteľmi. Exemplárnym príkladom bol proces s vedením ústredia údajného protištátneho sprisahania na čele s Rudolfom Slanským v novembri 1952 v Prahe. Paradoxné bolo, že práve R. Slanský bol jeden z hlavných aktérov dozerajúcich na represálie v krajine.

pomocníkom učiteľa v tomto procese (Z. Nejedlý, 1952). Potvrdzuje to aj M. Dedeková (1970), uvádza, že jednou z prvoradých úloh tejto detskej organizácie bola výchova detí v duchu komunistických ideí, ktorá bola realizovaná veku primeranými metódami, formami a prostriedkami. Upozorňuje, že už v počiatkoch fungovania sa ozývali zo strany kritikov námietky, že pionierska organizácia sa otvorene politicky zangažuje, ale „*obsah, metódy a formy pionierskej organizácie boli a sú vždy určované ideovými o politickými cieľmi spoločnosti, v ktorej sa formujú*“ (tamže, s. 75). Potvrdzuje to aj respondentka R6, ktorá ako negatívum pionierskej organizácie vnímala „*určite politizáciu. Bola to pre deti dobrá organizácia, ale politika tam nepatrila*“ (R6).

Činnosť pionierskej organizácie bola presiaknutá rôznymi formami propagandy. K najviditeľnejším patrili rôzne propagandistické heslá, ktoré mali mať motivačný charakter počas celého školského roka. Často zdobili nástenky a objavili sa aj v kronikách: „*Iskrám a pionierom sú komunisti príkladom!*“ (Kronika Mestského domu pionierov a mládeže v Považskej Bystrici, šk. rok: 1985/86, citované podľa J. Gubricová, M. Bučová, 2018), „*Sláva KSČ!, So sovietskym zväzom na večné časy a nikdy inak!*“ (R2) a i.

V rámci propagandy bola veľká pozornosť venovaná čelným predstaviteľom štátu a strany, ktorí boli považovaní za tzv. nositeľov socialistických ideí. „*Pamätám si, že sme museli vzhliadať k Husákovi. Vraveli nám, že je prezident*“ (R1, R4, R5 a R9). „*A (...) Šmidke, Novomeský, tí sa ešte idealizovali*“ (R9). S tým súvisela aj oslava rôznych pamätných dní a sviatkov. V predchádzajúcej časti práce sme už spomenuli oslavy 1. a 9 mája, ale oslavovali sa aj iné

sviatky. V Kronike ZŠ v Cíferi (šk. rok 1970/71) nájdeme výpočet týchto sviatkov: „V školskom roku 1970/71 bola pozornosť zameraná vo výchovnej práci na tieto výročia: 52. výročie vzniku ČSR, 50. výročie vzniku KSC, 14. zjazd KSC, 26. výročie SNP, Oslava 53. výročia VOSR, Oslava februárových udalostí, Oslava MDŽ, Oslava narodením V. I. Lenina, Oslavy 1. mája, 1. jún MDD, Odovzdávanie občianskych preukazov, Rozlúčka s deviatakmi.“

K pravidelným oslavám patrilo aj slávenie Dňa oslobodenia Sovietskou armádou. V Kronike ZŠ Cífer (šk. rok 1964/65) nachádzame príklad, aký význam sa danému sviatku prikladal: „Na dôstojné prevedenie osláv 10. výročia nášho oslobodenia slávnou Sovietskou armádou sa naša škola pripravovala od začiatku škol. roka. Prijali sme výzvu detí Národnej školy v Kocuriciach a zapojili sme sa do záväzkov v rámci súťaže o najkrajší vzhľad školy a jej okolia. Záväzky boli splnené (...) Záhradka pred školou v rozmeroch 21m x 21m bola oplotená a vysadená kvetinami. Bola opravená a prehĺbená studňa pred školou, urobené doskočisko a prekážková stena na škol. dvore. Na balkóne boli upravené drevené kvetináče v dĺžke 9m, ktoré s. uč. (...) vymaľovala krásnymi ornamentami. Na chodbách boli upevnené 2 ornamentami vyzdobené podstavce, na ktorých sme umiestnili sochy s. Gottwalda a Lenina. (..) V rámci úpravy ciest a priestranstiev v obci, naši žiaci sa zúčastnili na čistení priekop, ulíc, upravili dvor, pri materskej škole a vysadili kvetinami záhradku pri pomníku padlých. Pri týchto prácach bolo dovedna odpracovaných 1450 hodín a celková hodnota s materiálom činí okolo 8200 Kčs. Oslava 10. výročia oslobodenia našej vlasti bola usporiadaná dňa 9. mája 1955 v kine Maják s hodnotným programom“ (Kronika ZŠ Cífer, šk. rok 1954/55).

K sviatkom, v rámci ktorých bola evidentná propaganda, patrilo aj stretnutie pod jedličkou. „*Dlho sme sa chystali na Vianočné posedenie. Vyrábali sa vianočné ozdoby a potom sa v kultúraku zdobila jedlička. To sa mi páčilo. Aj tam sme súťažili. Kto má najdlhšiu reťaz*“. (R1). J. Gubicová (2021) uvádza, že stretnutia pod jedličkou boli spájané s príchodom deda Mráza, ktorý predstavoval istú variantu ku kresťanskému sviatku Narodenia Ježiša Krista, Vianoc. Napriek tomu, že nešlo o politický sviatok, v obsahu a spôsobe jeho slávenia možno badať vplyv Sovietskeho zväzu. Stretávanie sa pod jedličkou a osoba deda Mráza nemá historicky a ani kultúrne oporu v tradíciách vtedajšieho Československa. Je teda zrejmé, že obsahovo i formálne išlo o tradíciu, ktorá bola prevzatá zo Sovietskeho zväzu. „*Z príležitosti príchodu deda Mráza bola na škole usporiadaná dňa 30. decembra 1952 plánovaná akadémia s kultúrnym programom a podávaním čajů so zákuskami*“ (Kronika ZŠ Cífer, šk. rok 1952/53).

Veľká časť propagandy bola zameraná kľúčové politické postavy komunistického režimu - Lenina a Stalina. Boli propagovaní ako vzory. „*Tak určite na Lenina, Lenin večne živý*“ (R8, podobne aj R9). Okrem Lenina sa nezabúdalo ani na „*Marxa, Engelsa, tak tieto osobnosti. Tie nám tak idealizovali. Ich výroky nám hovorili, aké mali zásluhy*.“ (R9). Respondent R1 uviedol, že si pamätá „*pohreb Brežneva. Na škole sme mali vytvorené pietne miesto, kde sme ako pionieri držali stráž*.“ Veľká časť propagandy bola venovaná Sovietskemu zväzu, ktorý bol prezentovaný ako ideál socialistickej spoločnosti, a o ktorý sa usilovali všetky krajiny budujúce socializmus. Viacerí respondenti uvádzali príklady foriem propagácie Sovietskeho zväzu. „*ZSSR je krajina, kde je dobre. Bolo to*

také heslo, že ZSSR je krajina, kde zajtra znamená už včera. Bol to symbol prestíže, pokroku a budovateľstva. Tam sa chodilo na dovolenky na Krym. Chodilo sa tam za veľkú odmenu. Nikde nebola väčšia repa. Nikde sa nevyrobil väčší traktor. Žiadny robotník nedokázal prehádzať viac uhlia. (...) A sledovali sme ruské filmy a rozprávky. Počkaj zajac. No pagadi. Mrázik. Kráľovstvo krivých zrkadiel“ (R1). Podobne, aj respondentka (R6) ako príklad propagandy v PO uvádza „Ideálom bol vždy Sovietsky zväz. Tomu sme sa vždy chceli podobat'. (...) hrdinovia 2. svetovej vojny, Gagarin“ (R6).

Sovietsky zväz bol propagovaný aj prostredníctvom pamätných dní a sviatkov súvisiacich s jeho históriou, napr. v Kronike ZŠ v Cíferi sú spomenuté: „*Akcie v Mesiaci Československo-Sovietskeho priateľstva a 50. výročia vzniku Sovietskeho zväzu: Otvorenie Mesiaca Československo-Sovietskeho priateľstva. Oslavy 55. výročia Veľkej októbrovej revolúcie. Poslanie štafety sovietskym pionierom. Slávnostné skupinové zhromaždenie. Vyhlásenie hry: “V krajine, kde zajtra znamená už včera.“. Filmové predstavenie sov. filmu. Branná hra na počesť 55. výročia Veľkej októbrovej revolúcie. Účasť na hádzanárskom turnaji dievčat k 55. výročiu vzniku Sovietskeho zväzu. Návšteva výstavy v Trnave k 50. výročiu vzniku Sovietskeho zväzu. Návšteva izby tradícií. (...) Beseda s účastníkmi zájazdu vlaku „Družby“. Súťaž “na garmošku zahrli“. Spievanie sov. piesní. (...) Hry sovietskych pionierov. Beseda so sovietskymi vojakmi. Súťaž o najkrajšiu nástenku k vzniku Sovietskeho zväzu.“*

Prvky propagandy je možné sledovať aj v rámci ilustrácií kroník, kde sa často objavuje napr. červená hviezda – ako typický symbol komunizmu, portréty

významných komunistických osobností, alebo anonymných sovietskych vojakov, obrázky významných typických sovietskych pamiatok – Kremel', Auróra a i., ale aj obrázky iných predmetov a ornamentov typických pre sovietsku kultúru – napr. matriošky (J. Gubricová, 2021).

V záznamoch kroník môžeme sledovať viaceré zaujímavé ukazovatele v oblasti vzťahov so Sovietskym zväzom. Ako nesporne zaujímavé sa javí obdobie okolo roku 1948. Školy neuveriteľne rýchlo zareagovali na meniacu sa politickú situáciu. Už v tomto roku môžeme v kronikách nájsť veľa záznamov o aktivitách smerujúcich k podpore vznikajúcej socialistickej spoločnosti, ako aj k Sovietskemu zväzu (Kronika ZŠ Lozorno, šk. roky 1947-1949). Tento trend intenzívneho budovania socializmu možno sledovať v 50. a začiatkom 60. rokov. V dôsledku udalostí v roku 1968 možno sledovať pokles frekvencie záznamov viažucich sa k Sovietskemu zväzu, napr. osláv niektorých pamätných dní a sviatkov (Kronika ZŠ v Cíferi, šk. roky 1967-1969). V uvedenom období sa v kronikách napr. nenachádzajú oslovenia súdruh/súdružka. Tento stav sa mení s nástupom obdobia normalizácie a pretrváva až do konca 80. rokov (Kronika ZŠ Cífer, šk. rok 1987/88). V predrevolučných rokoch je možno sledovať nedôslednosť pri písaní niektorých kroník, čo môže naznačovať uvoľňovanie pomerov a blížiac sa politické zmeny (napr. Kronika ZŠ v Trnave, ul. J. Bottu). Potvrďuje to aj respondentka R2, ktorá uvádza „*No zaujímavé je, že môj brat sa narodil v r. 1981. A vôbec už nepoznal Lenina ani VOSR (Veľkú októbrovú socialistickú revolúciu, pozn. autorky). Zrejme sa k tomu roku 1989 postupne propaganda zjemňovala*“ (R2).

Ďalšie prvky propagandy a ideologizácie v jednotlivých školských i mimoškolských činnostiach môžeme identifikovať jednak v rovine plánovania činností detí, ale aj priamo v ich obsahu. „*S pomocou pionierskej organizácie uvádzali sme do života v týždenných kampaniach nový školský poriadok, v triedach zaviedli sme desaťminútovky, v ktorých žiaci boli informovaní o aktualitách. V referátoch žiaci si všímali odhodlaný boj za mier, ktorý vedie Sovietsky zväz na čele tábora mierumilovných ľudí, plnenie päťročného plánu a sledovali život v prvej krajine socializmu, v Sovietskom zväze*“ (Kronika ZŠ Lozorno, 1949/50). Jednu z foriem propagandy predstavovalo aj prijímanie individuálnych záväzkov - *Vizitka dobrej pionierskej práce*. Bola zameraná na zlepšenie prospechu žiakov, účasť na súťažiach, olympiádach a kvízoch, zlepšenie športových výkonov, účasť na činnosti krúžkov, brigádach, zberoch a činnosť v hnutí (Kronika ZŠ Abrahám, šk. rok 1985/86). Inú formu predstavovali kolektívne záväzky skupín, ktoré mali taktiež rôzne zameranie: „*Oddiel Zoji Kosmodemjanskej pri Pionierskej skupine J. Fučíka na ZŠ v Abraháme sa na počesť 60. výročia vzniku pionierskej organizácie zaväzuje: Odpracuje 80 brigádnických hodín na úprave okolia školy. Nazbiera 200 kg odpadových surovín. V máji uskutoční besedu s členom strany*“ (Kronika ZŠ Abrahám, šk. rok 1981/82). Pionieri prijímali záväzky po vzore KSČ. Mali ich motivovať k lepším výkonom.

Dôležitou súčasťou propagandy boli tiež špecifické pozdravy, ako uvádza respondentka R6: „*Už len to, že sme sa zdravili „Česť práci!“*“, oslovenia učiteľov „*Učiteľov sme oslovovali súdruh učiteľ, súdružka učiteľka,*“ ale aj „*rovnošaty, záväzky, brigády, škola žila politikou.*“

Ako vyplýva z uvedeného propaganda vykresľovala socialistický režim ako ideálny a Sovietsky zväz ako jeho neprekonateľný model. Pionieri mali uveriť v hodnoty, ktoré mali v budúcnosti rozvíjať a budovať. Realita v praktickom živote či už v Československu, a tiež v Sovietskom zväze, však bola iná. Uviedol to aj jeden z respondentov: *„Ideály, ideál Sovietskeho zväzu. Môj ocino tam robil. Nebolo to tak. Chýbali im základné veci. Ale mali techniku. Ocino, keď im doniesol nejaký prešívany kabát, tak doniesol za to fotoaparát. Oni mali techniku na dosť na dobrej úrovni. Ale oblečenie, topánky im chýbali. (...) Ocino tam síce zarobil, ale vravel, že ľudia tam boli leniví a neporiadni. U nás by sa to nestalo. U nás sme mali takto nalinajkované, že má byť poriadok“* (R7). Niektorí respondenti odsudzovali propagandu a považovali ju za nebezpečnú, napr. respondentka R2 ktorá uvádza, *„že to bolo naozaj vymývanie, mozgov“* (R2). Iní však, respondenti R1 a R10, poukázali na jej účinnosť: *„ (...) A ruské vojnové filmy. O nekonečných ruských hrdinoch. Tam som znenávidel fašistov.“* Podobne: *„Vedeli sme vymenovať všetky zväzové republiky, aj aj ich hlavné mestá, koľko majú obyvateľov a všetky zaujímavosti“* (R6). Podobne aj v Pionierskej kronike oddielu mladý strážca hraníc na ZDŠ v Bratislave - Petržalke na Lysenkovej ul. 46 (šk. rok 1967/1968) nájdeme príklad *“hrdinského činu“* člena klubu mladých strážcov hraníc, ktorý ilustruje účinnosť propagandy.

„Bývam v hraničnom pásme, neďaleko od vojenskej jednotky mjr. Krivačku a mjr. Banduchu. Stal som sa členom Klubu mladých strážcov hraníc na Lysenkovej škole. Stalo sa to jeden horúci letný deň. Išiel som sa kamarátmi kúpať na blízke jazerá. Keď sme sa podvečer vracali domov,

naďaleko sadov nás zastavil chlap, hovoriaci po slovensky, niekde od Košíc. Vypytoval sa na hraničné pásmo, hovoriac, že tam slúžil pred niekoľkými rokmi. Povedal som chlapcom, že idem domov. Keď som sa stratil z ich dohľadu, zmenil som smer na rotu. Cestou som stretol vojakov na stráži a povedal som im o čo ide. Zatelefonovali na jednotku, aby poslali posily a auto. O niekoľko minút mal podozrivý východniar putá na rukách. Vojaci ma vzali na rotu a podrobne sa ma vypytovali na situáciu pred niekoľkými minútami. O pár dní ma za to vojsko odmenilo futbalovou loptou a pingpongovou raketou. Na tento pekný podvečer nikdy nezabudnem.“

P. Gonda a kol. (2020) uvádzajú, že socialistická propaganda a v jej rámcoch socialistická kultúra, zanechali v hlavách ľudí nezanedbateľné stopy. Tie môžeme sledovať aj v súčasnosti. Morálne a ekonomické dôsledky socializmu sa do určitej miery dodnes prejavujú napríklad v potlačenej osobnej zodpovednosti, neúcte k vlastníctvu, zmluvám a iným dohodám, čo vedie ku korupcii, spoliehaniu sa na štát a ku kultúre závislosti na ňom a nedôvere k podnikaniu, trhu či zisku. S tým súvisia aj ekonomické a sociálne mýty o socializme. Zároveň sa v niektorých prieskumoch ukazuje nostalgia za socializmom a za silným a „starostlivým“ štátom. Uvádzame podobné zistenia z rozhovorov s dvomi respondentmi (R4 a R12): „*Myslím si, že sa mi v tomto období páčilo. Nič mi nechýbalo. Bolo to pre mňa úplne super.*“ Aj v odpovediach iných respondentov sme identifikovali odpovede, ktoré v činnosti pionierskej organizácie nevideli žiadne negatíva (R2, R3, R4, R8). Pre objektivitu je však potrebné uviesť, že išlo o činnosť, ktorá bola plne sústredená na prácu s deťmi, ktoré z hľadiska veku a skúseností nemuseli vnímať propagandu. Potvrdzujú

to aj niektorí respondenti. „*Negatívne (vnímam) s odstupom (času) veľa vecí. Vtedy sme to tak nevnímali. Ani to, že ničoho nebolo nám nevadilo. Nevedeli sme, že to môže byť aj ináč*“ (R1). „*Nič. Vnímali sme to ako súčasť normálneho života.*“ (R5).

Propaganda v činnosti pionierskej organizácie, ale aj v celej spoločnosti, zohrala veľmi dôležitú úlohu. Bola jedným zo základných nástrojov, ktorým si režim udržiaval moc a ovplyvňoval myslenie ľudí. Šírila sa prostredníctvom pracovných inštitúcií, škôl, voľnočasových aktivít vo všetkých vekových kategóriách. Prostredníctvom systematického a dlhodobého pôsobenia formovala pozitívny vzťah k pionierskej organizácii i celému socialistickému zriadeniu aj vo vedomí i podvedomí pionierov. Poukazuje na to aj fakt, že všetci (!) respondenti poznali propagandistické heslo velebiace KSČ, ktorým by aj v dnešnej dobe vedeli počas prvomájových sprievodov pozdraviť funkcionárov na tribúnach - „*Nech žije KSČ!*“

Záver

Pionierska organizácia patrila k organizáciám, ktoré v 50. až 80. rokoch minulého storočia významne ovplyvnili životy viacerých generácií. Išlo o detskú komunistickú organizáciu, ktorá priamo podliehala riadeniu KSČ. Jej korene možno vidieť v organizovaní detí robotníckej triedy už v druhej polovici 19. storočia, v rôznych, prevažne robotníckych organizáciách, ktorých činnosť bola spojená najmä s politickou činnosťou Sociálno-demokratickej strany. Aj keď KSČ od svojho vzniku deklarovala zámer vytvoriť detskú organizáciu, činnosť detí bola až do roku 1949 (s malými výnimkami) organizovaná popri činnosti mládeže a dospelých. Práca s deťmi bola organizovaná popri činnosti zväzov v prevažne neformalizovanej podobe, prostredníctvom nepravidelných vychádzok, besied, divadelných predstavení, príp. práce v krúžkoch, kde bolo možné v pozadí presadiť aj politickú výchovu.

Veľká októbrová socialistická revolúcia v roku 1917 bola významným impulzom pre vznik a rozvoj komunistických strán a tiež detských a mládežníckych komunistických organizácií. Bola tiež jedným z impulzov pre vznik Komunistickej strany Československa v roku 1921. Druhý významný medzník pre mládežnícke organizácie predstavoval vznik Komunistického sväzu mládeže (Komsomol) v roku 1918. Model jeho práce bol inšpiráciou aj pre rozvíjajúcu sa organizáciu, združujúcu komunistickú mládež v Československu. Jej ťažiskom bola výchova mladých komunistov. Na území Československa sa komunistická mládež združovala vo Sväze socialistických mladorobotníkov Slovenska, ktorý sa neskôr transformoval na Sväz komunistickej mládeže Československa. Išlo o organizácie, ktoré už mali politicko-sociálny program. Na

jeho základoch vznikol na Slovensku aj Sväz slovenskej mládeže (1936) a ďalšie mládežnícke organizácie, ktoré združovali komunistickú mládež na národnostnom princípe. Tento postup KSC možno hodnotiť ako veľmi pragmatický. V neskoršom období práve zväzy pôsobiace na národnostnom princípe podchytili veľkú časť mládeže.

V závese mládežníckeho komunistického hnutia sa formovalo aj detské komunistické hnutie. KSC mu nevenovala toľko pozornosti ako hnutiu mladých komunistov, čo sa jej v neskoršom období vypomstilo. K najvýznamnejším detským komunistickým organizáciám, ktoré v medzivojnovom období pôsobili na Slovensku patrili Mladí priekopníci (používali aj názov Červení priekopníci), organizácie proletárskeho skautingu a telovýchovné proletárske organizácie pôsobiace pri organizáciách dospelých. Najsystematickejšie sa rozvíjala činnosť Mladých priekopníkov. Ich činnosť bola organizovaná v oddieloch a družinách. V symbolike Mladých priekopníkov už môžeme identifikovať viaceré prvky, ktoré mali paralelu s neskorším pionierskym hnutím. Išlo napr. o červenú šatku, pozdrav, ako aj obyčaje, ktoré sa v mnohých ohľadoch podobali neskorším pionierskym zákonom. Táto detská komunistická organizácia mala najbližšie k pionierskej organizácii, a možno ju považovať za jej predchodkyňu. K ďalším detským organizáciám, ktoré sa hlásili k princípom KSC, patrilo hnutie Spartakovi skauti práce, ktorí síce pracovali na princípe skautskej metodiky, avšak vychádzali z komunistických ideí. Druhá línia organizácií, ktoré sa snažili o výchovu detí v komunistickom duchu, predstavovali telovýchovné organizácie a zväzy - najmä Federácia robotníckych telovýchovných jednôt a neskôr aj Federácia proletárskej

telovýchovy. Tieto organizácie propagovali idey KSČ cez prizmu telovýchovných činností. KSČ sa snažila o zjednotenie detských i mládežníckych komunistických hnutí. Podarilo sa jej to však iba v rámci telovýchovných jednôt. V dôsledku spoločenských udalostí (1938), kedy musela prejsť do ilegality, sa činnosť detských a mládežníckych komunistických hnutí výrazne oslabil.

Významné obdobie vo formovaní pionierskej organizácie nastalo po ukončení 2. svetovej vojny. V tomto období v Československu pôsobilo asi tridsať detských a mládežníckych organizácií, najväčší význam pre jej vývoj však mala skautská organizácia Junák (najmä v Čechách) a Pionierska organizácia pri Sväze mladých Karpát (na Slovensku).

KSČ po 2. svetovej vojne oživila myšlienku na vytvorenie jednotnej detskej a mládežníckej organizácie a začala vyvíjať snahy o naplnenie tohto cieľa. V priebehu krátkej doby vytvorila vonkajší aj vnútorný tlak so zámerom ich zjednotenia. Tento proces sa azda najvýraznejšie prejavil v hnutí Junák, ktoré bolo vzhľadom na veľkosť svojej základne a prepracovanosť výchovného systému najviac zaujímavé. Zámerom KSČ bolo získať vplyv v Junáku, očistiť ho od tzv. buržoáznych prvkov a na jeho základe vystavať detskú pioniersku organizáciu. Tento zámer sa v dôsledku rozhodnutia medzinárodného politického hnutia, ako aj v dôsledku spoločenskej situácie v Československu nakoniec nenaplnil. KSČ začala budovať svoju vlastnú detskú pioniersku organizáciu na princípoch sovietskej komunistickej Pionierskej organizácie V. I. Lenina. Napriek dlhodobému odporu jednotlivých organizácií, sa jej nakoniec podarilo zjednotiť takmer všetky detské organizácie a hnutia do Pionierskej

organizácie, ktorá po Zlučovacej konferencii mohla naplno rozvinúť svoju činnosť. Formovala sa súbežne so socialistickým režimom v Československu a veľmi citlivo reagovala na spoločenské zmeny. To sa najvýznamnejšie prejavilo v tzv. budovateľských 50. rokoch, ale aj neskôr, koncom 60. rokov a začiatkom 70. rokov. Pôvodne sa vyprofilovala ako organizácia úzko spolupracujúca so školou (čo bolo často predmetom kritiky), ktorá najmä vo svojich počiatkoch reflektovala školský prospech pionierov. Od svojho vzniku sa profilovala ako masová organizácia združujúca takmer všetky školopovinné deti. KSČ takto mala vplyv na veľkú časť detí, avšak na druhej strane vznikol problém s nedostatkom kvalitných pionierskych vedúcich, s čím pionierska organizácia bojovala takmer počas celej svojej existencie.

Svoju činnosť realizovala prostredníctvom dvoch ucelených výchovných systémov. Prvý z nich bol do praxe zavedený v roku 1958 pod názvom *Čo má vedieť a poznať pionier*. Aj keď bol primárne zameraný na rozvoj záujmovej činnosti, obsahoval aj množstvo ideologických prvkov. To sa neskôr ukázalo ako kontraproduktívne a prejavilo sa to stagnujúcim trendom v rozvíjaní členskej základne. Reakciou na túto skutočnosť bolo aj založenie oddielov iskier a neskôr aj vytvorenie nového výchovného systému *Pionierske plamene a Pionierske cesty*. Jeho implementáciu do praxe však stopli politické udalosti v roku 1968. Naplno sa začal aplikovať až v období normalizácie. Koncom 60. rokov došlo na krátky čas k rozpadu Pionierskej organizácie a obnoveniu činnosti nepionierskych organizácií. Vzniklo hnutie Pionier, ktoré paradoxne na krátky čas nadviazalo úzku spoluprácu s obnoveným hnutím Junák. Táto

spolupráca sa však nerozvinula, keďže v apríli roku 1969 došlo k obratu vývoja v spoločnosti.

Na princípoch Pionierskej organizácie Československého sväzu mládeže v decembri 1970 vzniká relatívne nová a samostatnejšia detská Pionierska organizácia Socialistického zväzu mládeže. Aj keď deklarovala zmeny vo svojom poslaní, jej hlavné princípy - marxizmus-leninizmus, proletársky a socialistický internacionalizmus, socialistické vlastenectvo a podpora politiky KSČ, ostali zachované. Na rozdiel od predchádzajúcich rokov, činnosť Pionierskej organizácie už nebola taká dynamická. V centre jej pozornosti bola záujmová a ideologická výchova pionierov. Na jej podporu boli vyhlásené rôzne celoštátne pionierske hry, ktoré mali zatriktívniť činnosť a posilniť ideologickú výchovu v hnutí. V reakcii na vývoj v spoločnosti a rozvíjajúcu sa vedecko-technickú revolúciu, organizácia zaradila do svojho programu aj činnosti, ktoré reflektovali spoločenský a vedecký pokrok (napr. v oblasti techniky, sledovanie vesmírneho programu a pod.). Koncom 80. rokov sa komunistický vplyv v Pionierskej organizácii postupne oslaboval a do popredia sa viac dostávala záujmová činnosť. Tento trend možno sledovať až do jej zániku v roku 1990.

Zoznam použitej literatúry a pramene

Archívne pramene

IUVENTA v Bratislave:

Nespracovaný fond IUVENTA, archívny spis A-10

Junák, r. 1945-48:

Boj za jednotu mládeže v letech 1945 – 1949. Příspěvek k historii mládežnického hnutí v ČSSR. (Výpis.) (1962).

Mladá fronta.

Jurajová, L., Eliašová, V. (1948?). *Zpráva o vykonanej činnosti a situačná zpráva Junáka.*

Průcha, K. (1945). Junáctví a škola. In: *I. sjezd výchovného odboru Junáka a junáckých profesorů 1.-2. XII.1945 v Praze.* Praha: Junák. Ústředí skautské výchovy.

Řehák, B. (1945). Problémy Junáka. In: *I. sjezd výchovného odboru Junáka a junáckých profesorů 1.-2. XII.1945 v Praze.* Praha: Junák. Ústředí skautské výchovy.

Spravodajský odbor Junáka Ústredia skautskej výchovy v Bratislave. (nedatované). *Obežník č. 2 k II. Junáckemu zjazdu.*

SSM. Ústredné vedenie Junáka. (1948). *Obežník č. 1.*

Bratislava, 30. septembra 1948.

Tradice PO ČSM (2. část). Předpoklady vzniku PO ČSM (květen 1945 – únor 1948).

Ústredie skautskej výchovy v Bratislave. (nedatované, pravdepodobný rok 1945). *Tlačivo, časť STANOVY.*

Ústredný akčný výbor Junáka. (1948). *Pokyny č. 6.*

Celonárodná konferencia SSM 22.-23. mája 1948 v Bratislave.

Vojtaršíček, J. (1948). Hlasy lidu. In *Činovník. Časopis pro československé junácke pracovníky a teorii junácke výchovy.* roč. XXXV. (1948), č. 9.

Nespracovaný fond IUVENTA, Album činnosti Pionierskeho domu KG v Bratislave

Fotografie:

Najvyššie pionierske vyznamenanie, vyfotografovanie pred zástavou PO ČSM (nedatované).

O bojovú techniku majú záujem väčší i menší, r. 1954.

Oslavy 1. mája, r. 1954.

SNA v Bratislave

Fondy:

SÚV ČSM, s. zjazd, š. č. 580, r. 1951:

Odbor mimoškolských zariadení.

SÚV ČSM, s. zjazd, š. č. 583, r. 1951:

Zmluva pionierskeho oddelenia SÚV ČZM o spĺňaní uznesení daných Slovenským zjazdom a na zasadnutí ÚV ČZM dňa 6. apríla 1951.

SÚV ČSM, s. predsedníctvo, š. č. 1 S/I VII/55, r. 1946-48:

SÚV ČSM, s. Junák, š. č. 655, r. 1948:

Zeman, M. (1948). O jednotné škole.

Fotografia:

Preukázka. (1948).

SÚV ČSM, s. Junák, š. č. 656, r. 1948:

SÚV ČSM, s. Junák, š. č. 657, r. 1949-1950:

Sekretariát ÚAJ. (14. 2. 1950). Návrh na reorganizáciu sokolského žactva. SNA Bratislava, f. SÚV ČSM, predsedníctvo, š. č. 657, r. 1949 – 1950.

SÚV ČSM, s. PO, š. č. 661, r. 1951:

Řád prijatý slávnostního sľibu (prevzaté z časopisu Vožatyj, č. 12, s. 16).

SÚV ČSM, s. PO, š. č. 662, r. 1951:

Pokyny pre vedúcich pionierskeho oddielu.

SÚV ČSM, s. PO, š. č. 668, r. 1955-59:

Sekretariát SÚV ČSM (1. 6. 1956). *Štatistická správa o stave pionierske organizácie ČZM na Slovensku.*

SÚV ČZM, s. PO, š. č. 671, r. 1960-63:

Československý rybársky sväz – sekretariát Slovenského výboru v Žiline. (10. 3. 1962). *Smernica č. 1-S/62*

Československého rybárskeho sväzu v Žiline.

Metodické pokyny k organizácii práce a obsahu v oddieloch Iskier.

Metodické pokyny pre prácu oddielov iskier na školský rok 1961/62.

Metodické pokyny. Celoslovenský seminár o Iskrách.

SÚV ČSM, s. PO, š. č. 676, r. 1960-63:

Nedel'ný výlet pionierov usporiadaný turistickým krúžkom Domu pionierov a mládeže Klementa Gottwalda v Bratislave. (fotografia)

SÚV ČSM, s. PO, š. č. 35, r. 1968:

Štatút Združenia pionierov ČSSR prijatý na celoštátnej konferencii pracovníkov 2. novembra 1968 v Seči.

Skautské múzeum v Ružomberku:

Nespracovaný archív Skautského múzea v Ružomberku

Junák, Ústredie skautskej výchovy. (nedatované). *Akčný program na rok 1947.*

Junák. (1949?)

CVTI SR - MŠaP v Bratislave. Zbierkový fond múzea:

Kurapka, F. (1982). *Trávnickí pionieri – prví z pionierov u nás.* SOČ pri Strednej priemyselnej škole elektrotechnickej v Piešťanoch. e. č: 28864.

Kronika pionierskeho oddielu pri 35. osemročnej strednej škole Bratislava - Pálenisko, šk. roky 1960/1961 a 1961/1962, e. č. 36299.

Pionierska kronika expedície Za červenou zástavou Základnej deväťročnej školy v Bratislave - Petržalke na Lysenkovej ul. č. 46, školský rok 1960 – 1961, e. č. 21647.

Pionierska kronika oddielu mladý strážca hraníc Základnej deväťročnej školy v Bratislave - Petržalke na Lysenkovej ul. č. 46, šk. roky 1967/1968 – 1969/1970, e. č. 21650.

Pionierska kronika osemročnej strednej školy v Bratislave – Petržalke, šk. rok 1958/1959 – 1963/1964, e. č. 21435.

Pionierska kronika Strednej školy v Tvrdošine, šk. roky 1949/1950 – 1972/1973, e. č. 21432.

Pionierska kronika Základnej deväťročnej školy v Bratislave – Petržalke na Lysenkovej ul. č. 46, šk. roky 1963/1964 - 1968/1969, e. č. 21649.

Pionierska kronika V. A Základnej deväťročnej školy v Bratislave – Petržalke na Lysenkovej ul. č. 46, šk. roky 1973/1974 a 1974/1975, e. č. 21654.

Preukaz člena Pionierskej organizácie SZM. (1989), e. č. 278. Skúsenosti z Pionierskych plameňov a ciest, (1967). Okresný dom pionierov a mládeže v Liptovskom Mikuláši. e. č. 11412.

Pozostalosť p. Ireny Šipulovej. Nespracovaný archív:

Kronika klubu medzinárodného priateľstva J. Fučíka pri ZŠ v Lazoch pod Makytou (šk. rok 1989/90).

Kronika pionierskych skutkov pri príležitosti 50. výročia KSČ. Osemročná stredná škola v Púchove.

Kroniky:

Kroniky PO pri ZŠ Abrahám, šk. r.: 1979-1989.

Kroniky PO pri ZŠ ul. J. Bottu v Trnave, šk. r.: 1976-1989.

Kronika ZŠ Cífer, šk. rok 1949-1989.

Kronika ZŠ Lozorno šk. rok 1949/50 [online]. [cit. 29.09.2024]. Dostupné na internete: https://zslozorno.edupage.org/files/Sk.rok_1949-50.doc

Kronika ZŠ Lozorno šk. rok 1950/51 [online]. [cit. 29.09.2024]. Dostupné na internete: https://zslozorno.edupage.org/files/Sk.rok_1950-51.doc

Kronika ZŠ Lozorno šk. rok 1951/52 [online]. [cit. 29.09.2024]. Dostupné na internete: https://zslozorno.edupage.org/files/Sk.rok_1951-52.doc

Dobová literatúra

Baláž, O. Škola a socialistický zväz mládeže. In *Pedagogika a škola* [online]. 1972, 5. roč., č. 4, s. 557-575. [cit. 28.09.2024]. Dostupné na internete:

http://pages.pdf.cuni.cz/pedagogika/?attachment_id=8532&edmc=8532.

Bartoš, J. a kol. (1982a). *Sílu nám dává strana. Kapitoly z dějin mládežnického a dětského hnutí v Československu. 1918 – 1945*. Praha: Mladá fronta.

Bartoš, J. a kol. (1982b). *Sílu nám dává strana. Kapitoly z dějin mládežnického a dětského hnutí v Československu. 1945 – 1980*. Praha: Mladá fronta.

Bende, Š. – Máriáši, L. (1969). *20 rokov Pionierskej organizácie a Okresného domu pionierov a mládeže v okresne Komárno*. Komárno: Okresný dom pionierov a mládeže a Okresná pionierska rada.

Brenčíčová, M. (1974a) Pedagogické problémy dvadsaťpäťročnej Pionierskej organizácie Socialistického zväzu mládeže. In: *Pedagogika* [online]. 1974, č. 2 [cit. 2024-28-02]. Dostupné na internete:

http://pages.pdf.cuni.cz/pedagogika/?attachment_id=7907&edmc=7907.

- Brenčičová, M. (1974b). *Dvadsaťpäť rokov Pionierskej organizácie SZM*. Bratislava: SPN.
- Brenčičová, M. (1969). *Výchovné aspekty v detskej organizácii*. Bratislava: SPN.
- Brenčičová, M. (1964). Pedagogická práca v 15. ročnej Pionierskej organizácii. In: *Pedaogika. Časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*. roč. 14 (1964), č. 4. Dostupné na: file:///C:/Users/User/Downloads/Pedag_1964_4_06_Pedagogicka_452_465-4.pdf
- Budský, F. (1961). *Historie dětského pokrokového hnutí*. Praha: Mladá fronta.
- Čmolík, O. a kol. (1983). *Kapitoly z dejín pionierskej organizácie v Československu*. Bratislava: Smena.
- Čmolík, O. a kol. (1979). *Kapitoly z historie Pionýrské organizace v Československu: stručný nástin vývoje v letech 1945 – 1978*. Praha: Mladá fronta.
- Čmolík, O., Varholík, J. (1980). *Mládež, generácia, spoločnosť*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Dokumenty II. sjezdu SSM*. (1977). Praha: Mladá fronta.
- Hlaváčová, A. (1977). *Od Československého Komsolu po II. zjazd SZM: Metodický materiál pre Domy pionierov a mládeže a pre pionierske skupiny*. Bratislava: Ústredný dom pionierov a mládeže Kl. Gottwalda.
- Hofbauer, B. (1985). *Boj o jednotu dětského hnutí v Československu. Období národní a demokratické revoluce /1944 - 1948/*. Praha: Mladá fronta.
- Hofbauer, B. a kol. (1962). K činnosti pionýrské organizace ČSM v zařízeních pečujících o výchovu žáků mimo vyučování. In: *Pedaogika. Časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*. roč. 12 (1962), č. 3. Dostupné na:

file:///C:/Users/User/Downloads/Pedag_1962_3_04_K-cinnosti-pionyrske_326_334-1.pdf

Hofbauer, B. a kol. (1953). *Pionierska organizácia Československého svazu mládeže*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Holotíková, Z. (1958). *Revolučná mládež na Slovensku v boji o dnešok*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry.

Horníková, A. (1972). *Červení priekopníci*. Bratislava: Smena.

Ivanič, J. (1959). *Revolučné tradície Pionierskej organizácie ČSM*. Bratislava: Smena, Vydavateľstvo SÚV ČSM.

Jedličková, B. (1948). Zásady začlenení JUNÁKA do SČM. *Činovník. Časopis pro československé junácke pracovníky a teorii junácke výchovy*. roč. XXXV. (1948), č. 4.

Kol. pracovníkov pobočky VÚP v Brne. (1955). Stav a úkoly některých zařízení mimotřídní a mimoškolní výchovy. In: *Pedagogika, časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*. [online]. roč. 4, č. 4 [cit. 2024.02.06.]. Dostupné na:

file:///C:/Users/User/Downloads/Pedag_1955_4_04_Stav-a-ukoly_283_305-1.pdf

Kotoč, J. (1974). Vplyv sovietskej pedagogiky na rozvoj našej pedagogiky a školstva. In: Sýkora, E. (ed.) *O Zväzáckej škole socialistickej výchovy. Zborník materiálov z konferencie O socialistickej výchove v jednotných organizáciách mládeže po oslobodení a o súčasných problémoch konanej vo Výšných Ružbachoch v dňoch 15. a 16. decembra 1972*. Bratislava: Smena, s. 18 – 27.

- Koseová, V., Remešová, O., Moravcová, A. (1947). Organizace světlušek. *Činovník. Časopis pro československé junácké pracovníky a teorii junácké výchovy*. roč. XXXIV. (1947), č. 4.
- Lenin, V. I. (1970). *Úkoly organizací mládeže. Projev na II. všeruském sjezdu Komunistického svazu mládeže Ruska 2. října 1920*. Moskva: Progres.
- Linhartová, V (1959). Úkoly družin v současné etapě přestavby našeho školství. In: *Pedagogika, časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*. [online]. roč. 8, č. 6 [cit. 2024.20.06.]. Dostupné na: <https://pages.pedf.cuni.cz./pedagogika/?p=2687&lang=cs>
- Martínek, P. a kol. (1982). *Studijní texty k pedagogické činnosti v PO SSM*. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
- Mátej, J. (1978). *Škola, výchova a učitel' v klérofašistickej Slovenskej republike*. Bratislava: SPN.
- Mawadani, M. (1946). Jaký má být junácky vůdce. *Činovník. Časopis pro československé junácké pracovníky a teorii junácké výchovy*. roč. XXXIII. (1946), č. 8.-9.
- MŠ ČSR a MŠ SSR. (1976). *Ďalší rozvoj československej výchovno-vzdelávacej sústavy. Projekt a divodová zpráva*. Praha: SPN.
- Nejezchleb, B. a kol. (1973). *Minimum pionierskeho vedúceho*. Bratislava: Smena.
- Pavlásek, V. (1952). Vybudujeme socialistickou školu radostnou, vlasteneckou a bojovnou! (O úkolech školské správy a učitelstva v novém školním roce.) Projev náměstka ministra školství, věd a umění V. Pavláška. In: *Pedagogika, časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*. [online]. Roč. 2, č. 5-6. [cit. 2025.20.02.]. Dostupné na: file:///C:/Users/User/Downloads/Pedag_1952_5-6_02_Vybudujeme-socialistickou_264_289-1.pdf

Pavlík, O., Husák, G. (1979). *Slovenská kultúra a osveta na prahu socializmu. zborník článkov a prejavov o kultúrnej politike, 1944-1950. Encyklopédia osvetového pracovníka*. Bratislava: Obzor.

Pavlík, O. a kol. (1985). *Pedagogická encyklopédia Slovenska 2 P-Ž*. Bratislava: Univerzita Komenského, Encyklopedický ústav SAV a Veda, vydavateľstvo SAV.

Pavlík, O. a kol. (1984). *Pedagogická encyklopédia Slovenska 1 A-Q*. Bratislava: Univerzita Komenského, Encyklopedický ústav SAV a Veda, vydavateľstvo SAV.

Peciar, Š. a kol. (1971). *Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.

Perútka, J. (1971). *Robotnícke telovýchovné hnutie na Slovensku*. Bratislava: Pravda.

Poledňák, A. (1959). *Vychovať pokolení komunizmu*. In: *Pedagogika, časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*. [online]. Roč. 8, č. 5-6. [cit. 2025.04.02.]. Dostupné na: file:///C:/Users/User/Downloads/Pedag_1959_2_02_Vychovat-pokoleni_138_145-1.pdf

Preininger, J. (1948). *Junáctí pracovníci!* In: *Činovník. Časopis pro československé junácke pracovníky a teorii junácke výchovy*. roč. XXXV. (1948), č. 4.

Rezolúcia XIV. zjazdu Komunistickej strany Československa. (1971). Bratislava: Pravda.

Ričalka, M. *Formovanie mládežníckeho a detského hnutia po oslobodení na východnom Slovensku*. In: Sýkora, E. (ed.) *O Zväzacej škole socialistickej výchovy. Zborník materiálov z konferencie O socialistickej výchove v jednotných organizáciách mládeže po oslobodení a o súčasných problémoch konanej vo Vyšných*

- Ružbachoch v dňoch 15. a 16. decembra 1972.* Bratislava: Smena, s. 77 – 96.
- Sľub vlčat. (1944). In: *Vlča. Časopis Hlinkovej mládeže.* roč. V., č. 13, 7. III. 1944.
- Straka, J. (1974). *K dejinám protifašistického boja na Slovensku.* Bratislava: Smena.
- Svatoš, Z. a kol. (1978a). *Pionýrská encyklopedie I.* Praha: Mladá fronta.
- Svatoš, Z. a kol. (1978b). *Pionýrská encyklopedie II.* Praha: Mladá fronta.
- Svatošová, J. (1966). *Jiskram.* Praha: Mladá fronta.
- SÚV SZM. (1972). *Dokumenty I. zjazdu Socialistického zväzu mládeže.* Bratislava: SÚV SZM.
- Sýkora, E. (1982). *Keď sa začínala budúcnosť.* Bratislava: Smena.
- Teória a prax komunistickej výchovy* (bez autora). (1982). Bratislava: Pravda. Tlačový kombinát KSS.
- Ústredná rada PO SZM. (1978). *Výchovný systém Pionierskej organizácie Socialistického zväzu mládeže pre iskry a pionierov.* Bratislava: Smena.
- ÚV SSM. (1977). *Dokumenty II. sjezdu SSM.* Praha: Mladá fronta.
- Vančurová, R. (1948). Dnešní činovníci a jejich úkoly. In: *Činovník. Časopis pro československé junácké pracovníky a teorii junácké výchovy.* roč. XXXV. (1948), č. 3.
- Varholík, J. (1974). O niektorých otázkach kontinuity generácií našej spoločnosti. In: *Život strany. Časopis Ústredného výboru Komunistickej strany Československa.* roč. 26, č. 15.
- Vatrál, J. (1979). Slovenské časopisy pre deti. In: Mistrík, J. *Prednášky XV. letného seminára Slovenského jazyka*

a kultúry. Bratislava: Alfa, vydavateľstvo technickej a ekonomickej literatúry, n. p.

Višňovský, Ľ. – Brindza, J. (1982) *Prvé kroky v pionierskej skupine*. Bratislava: Smena.

Vozobule, J. (1983) *Mláďi sveta. Stručný slovník k dejinám a súčasnosti mládežníckého hnutia*. Praha: Mladá fronta.

Zákon č. 95/1948 Zb. z. zo dňa 21. apríla 1948 o základnej úprave jednotného školstva (školský zákon). Dostupné na: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1948/038-1948.pdf>

Zákon č. 31/1953 Zb. o školskej sústave a vzdelávaní učiteľov. Dostupné na:

<http://www.msap.sk/images/stories/publikacie/1953.pdf>

Zákon č. 186/1960 Zb. o sústave výchovy a vzdelávania. Dostupné na:

<http://www.msap.sk/images/stories/publikacie/1960.pdf>

Zákon č. 78/1978 Zb. z 27. júna 1978 o školských zariadeniach. Dostupné na: [https://www.slov-](https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1978/78/vyhlasene_znenie.html)

[lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1978/78/vyhlasene_znenie.html](https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1978/78/vyhlasene_znenie.html)

Zozulák, M. (1984). *Kontinuita výchovy v organizáciách mládeže*. Bratislava: Smena.

Digitálna knižnica a digitálny archív (DIKDA)

Slovenskej národnej knižnice v Martine

Čekme, P. kol. (1983). *Príručka inštruktora Pionierskej organizácie SZM*. Bratislava: Smena.

Čmolík, O., Jílek, S., Poláček, J. (1967). *Pionierske plamene*. Bratislava: Smena. Dostupné na:

<https://dikda.snk.sk/uuid/uuid:bb5cbbad-fb5b-4202-b137-2285b1d11181>

Čmolík, O., Heroldová-Znášiková, H. (1961). *Čo má poznať a vedieť pionier*. Bratislava: Smena. Dostupné na:

<https://dikda.snk.sk/uuid/uuid:ae882a7a-b840-48a9-b881-c74bc6d52264>

Dedeková, N. (1970). *Vybrané kapitoly z pedagogickej sociológie*. Bratislava: Univerzita Komenského. Dostupné na: <https://dikda.snk.sk/uuid/uuid:fa59555b-e1cd-4476-a0bc-ca97356534c4>

Lukešová, Z. a kol. (1958). *Ustanovenie o pionierskej organizácii ČSM a jeho výklad*. Bratislava: Slovenský ústredný výbor ČZM. Dostupné na: <https://dikda.snk.sk/uuid/uuid:eefd6cf2-1dd3-4fa6-8051-e146837a4ddf>

Nejedlý, Z. (1952). *Stranícka práca na školách v SSSR*. Bratislava: Ústredný výbor KSS. Dostupné na: <https://dikda.snk.sk/uuid/uuid:a01cdedb-6917-48f3-bf1b-ab9551f27ddc>

Osúch, A., Polónyi, M. (1971). *Metódy výchovnej práce poslucháčov pedagogických fakúlt v pionierskych táboroch ROH*. Bratislava: SPN. Dostupné na: <https://dikda.snk.sk/uuid/uuid:2d3c48b6-2b6b-443e-8118-c334a7d448e1>

Podešva, B. (1952). *Práca v družinách mládeže príručka pre vychovávateľky*. Bratislava: Štátne nakladateľstvo. Dostupné na: <https://dikda.snk.sk/uuid/uuid:d0bb7c88-72e5-4511-805e-00fea4daae93>

Sukuba, D. (1970). Socialistická morálka a etické problémy života. *Rodina a škola*, roč. 17. (1970), č. 4. Dostupné na: <https://dikda.snk.sk/uuid/uuid:1ade7414-146d-4aea-9bee-28094f0b9410>

SÚV ČSM (1958). *Materiál pre školenie o stanovách ČSM*, f. DIKDA SNK v Martine. Dostupné na: <https://dikda.snk.sk/uuid/uuid:674d481a-da4e-4e30-a194-72303db0a473>,

Veselá, N. (2005). Fenomén strach. In: *História: revue o dejinách spoločnosti*. Bratislava: Veda, 2005, 5(3), p. 28. ISSN 1335-8316. Dostupné na:

<https://dikda.snk.sk/uuid/uuid:bde8c029-a973-44da-8a48-c2823573e658>

ÚV KSČ. (1952). *Stanovy Komunistické strany Československa*. Praha: Ústřední výbor Komunistické strany Československa. Dostupné na:

<https://dikda.snk.sk/uuid/uuid:afef3c39-3f33-43ab-bfb1-64226dbbf4ba>

ÚV KSS (1955). *Učebné texty pre základný kurz politického školenia*. Bratislava: Oddelenie propagandy a agitácie ÚV KSS. Dostupné na:

<https://dikda.snk.sk/uuid/uuid:dc2aab3e-b297-46d1-9f18-a1ea96e41685>

ÚV KSS (1963). *K niektorým otázkam nových stanov strany a k výsledkom predsudzovej vnútrostraníckej diskusie na pomoc krajským a okresným výborom strany a straníckemu aktívu spracovalo oddelenie straníckych orgánov, odborov, mládeže a národných výborov ÚV KSČ*.

Bratislava: Oddelenie propagandy a agitácie ÚV KSS.

Dostupné na: <https://dikda.snk.sk/uuid/uuid:f773b211-753b-4ab8-87a4-b7403bdfd498>

Ďalšia literatúra

Bánovčanová, Z., Bieliková, M. (2019). Vypracovanie domácich úloh v poškolských zariadeniach v premenách času.

In: *Orbis scholare*. roč. 13, č. 2. [online]. 2014 [cit. 2025-02-28]. Dostupné na internete: <https://karolinum.cz/casopis/orbis-scholae/rocnik-13/cislo-2/clanek-7041>

Bartel, F. (2015). *Freie Deutsche Jugend und Pionierorganisation „Ernst Thälmann“*. Regenstauf.

- Bartl, J. a kol. (1997). *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava: SPN.
- Belan, R. (2015) *Zväzáci (1945 - 1970)*. Bratislava: SLOWART.
- Belan, R. (2014). Zväzáci. Zväzácka organizácia. In: *Nové slovo*. [online]. 2014 [cit. 2025-02-28]. Dostupné na internete:
https://www.noveslovo.sk/c/Zvazaci_Zvazacka_generacia
- Beňušková, Z. (1994). Oslavy pamätných dní, výročných a štátnych sviatkov v Bratislave vo svetle školských a pionierskych kroník. In: *Etnologické rozpravy*. 1994, 1. roč., č. 2, s. 15-22.
- Brodala, M., Lisecka, A., Ruzikowski, T. (2001). *Przebudowac czlowieka. Komunistyczne wysilki zmiany mentalności*. Varšava: red. M. M. Kula.
- Bystrický, V. a kol. (2008). *Rok 1968 na Slovensku a v Československu*. Bratislava: Historický ústav SAV.
- Gabzdilová, S. (2022). *Za katedrou v dobe stalinizmu. Deformácia profesie učiteľa na Slovensku v rokoch 1948-1953*. Bratislava: CSPV SAV.
- Gabzdilová, S. (2018). *Ako sme študovali v totalite. Vysokoškolské vzdelávanie na Slovensku pod ideologickým diktátom Komunistickej strany Československa (1948 – 1953)*. Prešov: Universum.
- Gabzdilová, S. (2003). Komunistická strana Československa a školstvo na Slovensku v rokoch 1948 – 1953. In: Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.). *Bolševizmus, komunizmus a radikální socializmus v Československu*. Praha: Dokořán.
- Gavora, P. (2006). *Sprievodca metodológiou kvalitatívneho výskumu*. Bratislava: Regent.

Gavora, P. (2015). Obsahová analýza v pedagogickom výskume. In: *Pedagogická orientace*. roč. 15, č. 3, s. 345 – 371.

Gonda, P., Potočár, R., Kazda, R. (2020). Centrálne riadené hospodárstvo bez súkromného vlastníctva. In: Gonda, P., Zajac, P. (eds.). *Socializmus: realita namiesto mýtov*. Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika. Dostupné na: <https://buraniemytov.sk/wp-content/uploads/Socializmus%20-%20realita%20namiesto%20m%C3%BDtov.pdf>

Gonda, P. (2020). Zhrnutie. In: Gonda, P., Zajac, P. (eds.). *Socializmus: realita namiesto mýtov*. Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika. Dostupné na: <https://buraniemytov.sk/wp-content/uploads/Socializmus%20-%20realita%20namiesto%20m%C3%BDtov.pdf>

Gubicová, J. (2023). Model Extracurricular Education – “Sparks, Pioneers and Unionists” Ready to “Build and Defend the Socialist Motherland!” In: Kudláčová, B. (ed.) *Two Sides of the Same Coin. Examples of Free and Unfree Education in Slovakia during the Period of Socialism*. Berlín: Peter Lang; Bratislava: Slovenská akadémia vied. Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

Gubicová, J. (2022). *Junákova cesta k pionierovi. Implementácia marxisticko-leninskej ideológie do neformálneho vzdelávania (příklad transformácie skautskej organizácie Junák na Pioniersku organizáciu)*.

Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY.

Gubicová, J. (2021). Forming Pupil’s Positive Relationship to the Soviet Union in the Period of

Socialism in Czechoslovakia Through the Lens of
Chronicles. In: *Slovenský národopis*. roč. 69 (2021), č. 2.
Gubricová, J. (2020). Vizuálne prvky v kronikách
Pionierskej organizácie Socialistického zväzu mládeže v
období socializmu. In: *Scientia et Eruditio*. Trnava:
Trnavská univerzita v Trnave, roč. 4, č. 2 (2020), s. 89-
105. Dostupné na: [see-2020-02-08-gubricova \(17\).pdf](#)
Gubricová, J. (2019). Neformálna edukácia v povojnovom
období a v období socializmu.
In: Kudláčová, B. (ed.) *Pedagogické myslenie, školstvo a
vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Trnava:
Trnavská univerzita v Trnave. Typi Universitatis
Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v
Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied.
Gubricová, J. (2018). Presahy ideológie komunizmu do
voľnočasových činností detí v rokoch 1969-1989. In:
Kudláčová, B. (ed.) *Pedagogické myslenie a školstvo na
Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu*.
Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné
pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY.
Gubricová, J., Bučová, M. (2018). Domy pionierov a
mládeže v období socializmu. In: *Scientia et eruditio*, roč.
2, č. 2. Dostupné na: [see-2018-02-04-gubricova-ea
\(10\).pdf](#)
Gubricová, J. (2017). Presahy ideológie komunizmu do
činností detí vo voľnom čase v rokoch 1949 – 1968.
In: Kudláčová, B. (ed.) *Pedagogické myslenie a školstvo
na Slovensku od konca druhej svetovej vojny po obdobie
normalizácie*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave. Typi
Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej
univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej
akadémie vied.

- Horáková, J., 2009. Školská kronika - výpoveď o dobe. In: *SME Žena*. [online]. Bratislava: PETIT Press, a.s. [cit. 2024-12-19]. Dostupné z: <https://zena.sme.sk/c/4812834/skolska-kronika-vypoved-o-dobe.html#ixzz5cZiJ6ZOw>
- Janota, P. (2015). *Stručný prehľad dejín skautingu na Slovensku*. Slovenský skauting - Historická komisia (vnútorný materiál).
- Jašek, P. (2019). Spoločensko-politický a historický kontext. In: Kudláčová, B. (ed.). *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945-1989*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY.
- Kaiser, B. (2013). *Die Pionierorganisation Ernst Thälmann. Pädagogik, Ideologie und Politik. Eine Regionalstudie zu Dresden 1945–1957 und 1980–1990*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Katuninec, M. (2010). *Fašizmus, národný socializmus a komunizmus. K ideovým zdrojom, praxi a možným rizikám návratu totalitarizmu*. Bratislava: Veda.
- Knapík, J. (2024). "What We Can Do." New Year's Pioneer Revue at Prague Castle and the New Image of Socialist Childhood. In: *Historia Scholastica*. roč. 10 (2024), č. 2.
- Knapík, J. a kol. (2022). *Pionýři malované děti? Pionýrská organizace ČSM a dětský kolektiv (1949 – 1968)*. Praha: NLN.
- Knapík, J., Franc, M. a kol. (2018) *Mezi pionýrským šátkem a mopedem. Děti, mládež, socialismus v Českých zemích 1948-1970*. Praha: Academia.

Knapík, J. a kol. (2014) *Děti, mládež, socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava: Slezská univerzita.

Knotová, D., Zuonek, J., Šimaně, M. (2017). *Normální život v nenormální době. Základní školy a jejich učitelé (nejen) v období normalizace*. Praha: Wolters Kluwer ČR.

Krnakus, M. (2019). Školstvo a školský systém na Slovensku v rokoch 1945 – 1989. In: Kudláčová, B. (ed.) (2019). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY.

Kudláčová, B., Gubricová, J. (2024). From Scout Boy to Pioneer. An Example of Political Misuse of the Concept of a Youth Organization of Scout Boys in Slovakia. In: *Historia Scholastica*. roč. 10 (2024), č. 1.

Kudláčová, B. (ed.) (2023). *Two Sides of the Same Coin. Examples of Free and Unfree Education in Slovakia during the Period of Socialism*. Berlín: Peter Lang; Bratislava: Slovenská akadémia vied. Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

Kudláčová, B. (ed.) (2019). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY.

Kudláčová, B. (ed.) (2018). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY.

Kudláčová, B. (2018). Predhovor. In: Kudláčová, B. (ed.) *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia*

normalizácie po pád komunizmu. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY.

Kudláčová, B., Šebová, N. (2018). Model práce s deťmi v tajnej cirkvi na Slovensku v rokoch 1973 – 1989. In: Kudláčová, B. (ed.) *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu*.

Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY.

Kudláčová, B. (ed.) (2017). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca druhej svetovej vojny po obdobie normalizácie*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY.

Lenčo, P. (2016) Teória a prax neformálnej výchovy a vzdelávania. In: Kudláčová, B. (ed.). *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1918-1945*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis a VEDA.

Londáková, E. (2007). *Modernizácia výchovy a vzdelávania na Slovensku v 2. polovici 20. storočia*.

Bratislava: Historický ústav SAV; VEDA.

Machková, Z. (2018). Socialistický svaz mládeže. Vývoj a organizačná štruktúra SSM vo vzťahu k archívniemu fondu ÚV SSM. In: *Paginae historiae*, roč. 26, č. 2. Dostupné na: [SBORNÍK 2.indd](#)

Mikloš, J. (2021). *Skautské organizácie existujúce na území Slovenska*. Slovenský skauting. Historická komisia.

Dostupné na: <https://www.koreneskautingu.sk/wp-content/uploads/2022/07/SKAUTSKE%CC%81-ORGANIZA%CC%81CIE-existuju%CC%81ce-na-u%CC%81zemi%CC%81-SLOVENSKA.pdf>

- Mikloš, J. (2017). *S ľaliou v srdci. Sto rokov skautingu na východnom Slovensku*. Východoslovenská oblasť: Slovenský skauting, Historická komisia, Východoslovenská oblasť.
- Mikloško, F. (2020). Náboženstvo a viera. In: Gonda, P., Zajac, P. (eds.). *Socializmus: realita namiesto mýtov*. Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika. Dostupné na: <https://buraniemytov.sk/wp-content/uploads/Socializmus%20-%20realita%20namiesto%20m%C3%BDtov.pdf>
- Neupauer, F., Gyarfašová, S. (2020). Totalitná povaha režimu a jeho obeť. In: Gonda, P., Zajac, P. (eds.). *Socializmus: realita namiesto mýtov*. Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika. Dostupné na: <https://buraniemytov.sk/wp-content/uploads/Socializmus%20-%20realita%20namiesto%20m%C3%BDtov.pdf>
- Olejník, M. (2018). *Implementácia marxisticko-leninskej ideológie vo sfére vzdelávania na Slovensku v kontexte politického vývoja v rokoch 1948 – 1953*. Prešov: o UNIVERSUM-EU, s. r.
- Pávková, J. a kol. (2002). *Pedagogika voľného času*. Praha: Portál.
- Potočár, R. a kol. (2020). Finančná a ekonomická situácia ľudí. In: Gonda, P., Zajac, P. (eds.). *Socializmus: realita namiesto mýtov*. Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika. Dostupné na: <https://buraniemytov.sk/wp-content/uploads/Socializmus%20-%20realita%20namiesto%20m%C3%BDtov.pdf>
- Rajský, A. (2017). Ideologické pozadie a znaky komunistickej diktatúry. In: Kudláčová, B. (ed.). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca*

druhej svetovej vojny po obdobie normalizácie. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY.

Rychlík, J. (2022). *Československo v období socializmu 1945 – 1989*. Praha: Vyšehrad.

Šantora, R. a kol. (2012). *Skautské století. Dobrodružný příběh 100 let českého skautingu*. Praha: Junák – svaz skautů a skautek ČR v spolupráci s vydavatelstvím Mladá fronta, a.s.

Šuhajdová, I. (2024). *Sociálno-výchovná starostlivosť o dieťa v moderných slovenských dejinách*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis a VEDA.

Vaněk, M. Mücke, P, Pelikánová, H. (2007). *Naslouchat hlasům paměti: eoretické a praktické paekty orální historie*. Praha: Ustav pro soudobé dějiny AV ČR.

Wierzbicki M. (2006). *Związek Młodzieży Polskiej i jego członkowie. Studium z dziejów funkcjonowania stalinowskiej organizacji młodzieżowej*. Warszawa.

Dostupné na:

<https://wbc.poznan.pl/dlibra/publication/617649/edition/530648/content?ref=L3B1YmxpY2F0aW9uLzQ0NDMzNS9lZGl0aW9uLzQyNTU2MA>

Zajac, P. (2020). Rovnosť. In: Gonda, P., Zajac, P. (eds.). *Socializmus: realita namiesto mýtov*. Bratislava:

Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika. Dostupné na:

<https://buraniemytov.sk/wp-content/uploads/Socializmus%20-%20realita%20namiesto%20m%C3%BDtov.pdf>

PRÍLOHY

Zoznam príloh:

Príloha A: Plán práce PS Mirka Nešpora v Cíferi 1972/73

Príloha B: Výzva Ústredného štábu hry Cesta za červenou hviezdou

Príloha C: Preukaz člena Pionierskej organizácie Socialistického zväzu mládeže

Príloha A: Plán práce PS Mirka Nešpora v Cíferi (šk. rok 1972/73)

september:

registrácia pionierov po oddieloch
voľby oddielových rád
zber odpadového textilu
súťaž „Sami sebe“ Trnava – Zvolen
tematické vychádzky na Bukovú

október:

slávnostné skupinové zhromaždenie
voľby do SR
branná hra po okolí Cífera
inštalovanie výstavky k výročiu ZSSR
vypracovanie celoročného plánu
zapojenie do okresnej súťaže vo futbale

november:

oslavy VOSR
súťaž: „Čo vieš o ZSSR“
súťažné odpoľudnie pre iskry

december:

súťaž o najčistejšiu triedu
posedenie pri jedličke
výstavka prác výtvarného a dopisovateľského oddielu

január:

súťaž v ľudových a tanečných piesňach
hry na snehu

beseda s členmi BSP z miestneho závodu

február:

školská súťaž Puškinov pamätník
oslavy Februárového víťazstva
premietanie diafilmov pre iskry

marec:

príprava programu k MDŽ
usporiadanie výstavy kníh
rekreačný pobyt pionierov na chate počas jarných prázdnin

apríl:

oslavy vzniku PO
sľub iskier
oslavy narodenia V. I. Lenina
týždeň detskej radosti
súťaž o majstra školy vo vybíjanej

máj:

výročie oslobodenia
brigády pri úprave školy a okolia pomníka padlých
oslavy 1. mája
zber fliaš

jún:

oslavy Dňa detí
slávnostné skupinové zhromaždenie
slávnostný pioniersky sľub
karneval pionierov
tematické vychádzky pionierov.
vypracovanie plánu letnej činnosti

súťaž mladých technikov
vyhodnotenie činnosti PO

júl - august:

pioniersky tábor skupiny – pobyt pionierov v prírode
školenie detského aktívu¹⁴⁷

¹⁴⁷ Zdroj: Kronika ZŠ Cífer (šk. rok 1972/73)

Príloha B: Výzva Ústredného štábu hry Cesta za červenou hviezdou

Pionieri, chlapci a dievčatá!

Po ôsmych mesiacoch putovania päťdesiatročnou históriou KSC prekonávate posledné kilometre. A práve v tomto úseku vás očakáva veľa práce i poznávania, lebo ide o roky nedávne, ale dôležité pre vašu budúcnosť. Popri obrovských úspechoch povojnového rozvoja našej vlasti a budovania socialistickej spoločnosti objavili sa aj chyby a nedostatky. Pretože sme včas nespoznali a neodstránili, vznikla situácia, ktorá mohla tragicky skončiť. KSC však cieľavedomou a sústavnou prácou vyvádza našu republiku z tejto ťažkej situácie. Poznať udalosti tých nedávnych rokov značí neopakovať chyby, keď raz budete na čele tohto štátu vy, dnešní chlapci a dievčatá. Pripomeňme si preto slová súdruha Husáka, ktoré povedal na zasadnutí ÚV KSC v júni roku 1970 a venoval mládeži. „Od mládeže očakávame, že pri kritickom postoji a niekedy aj romantických predstavách bude môcť svoje schopnosti, svoju energiu a svoju nespokojnosť s negatívnymi stránkami života uplatniť správnym smerom. To znamená, že kriticizmus namieri proti lajdáctvu, že pomôže formovať pracovné kolektívy v závodoch, jednotných roľníckych družstvách, na pracoviskách a pochopí, že komunistická strana nevedla tvrdý boj pre nič iného ako pre to, aby ľudia žili statočne, spravodlivo a dobre. Veríme, že vaše pionierske a iné kolektívy spoločne prešli niekoľkomesačnú a často nie ľahkú Cestu za červenou hviezdou, budú mať dosť síl, odvahy a chuti do ďalšej spoločnej a peknej činnosti. Preto sme presvedčení, že sa s vami čím skôr

stretneme. Mnoho úspechov v poslednej etape hry vám praje Ústredný štáb hry Cesta za červenou hviezdou.¹⁴⁸

¹⁴⁸ Zdroj: Kronika pionierskych skutkov pri príležitosti 50. výročia KSČ. (šk. rok: 1971/72). CVTI SR - MŠaP v Bratislave: Zbierkový fond múzea.

Príloha C: Preukaz člena Pionierskej organizácie SZM¹⁴⁹

¹⁴⁹ Zdroj: (1989). CVTI SR - MŠaP v Bratislave: Zbierkový fond múzea, e. č. 278.

Janette Gubricová

Pionierske cesty

*Výchovný systém pionierov na Slovensku
v rokoch 1948 – 1989 ako spôsob
implikácie systému komunistickej ideológie
do mimoškolskej činnosti detí*

Návrh obálky: Štefan Blažo
Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v
Trnave

ISBN 978-80-568-0758-3 (on-line)